

EURÓPA SZERENCSEJE

EURÓPA SZERENCSEJE

*George H. W. Bush,
az USA 41. elnöke*

Szerkesztette
SCHMIDT MÁRIA

Borítóterv
BOGÁRDI SZABÓ ESZTER

A kötet megjelenését a Konrad Adenauer Alapítvány támogatta

© Schmidt Mária, 2012

Felelős kiadó:
a XX. Század Intézet vezetője

TARTALOM

<i>Schmidt Mária</i> EURÓPA SZERENCSEJE	7
<i>Hans Kaiser</i> GEORGE BUSH – A NÉMET EGYSÉG ELŐKÉSZÍTŐJE (Fordította: Mesés Péter)	23
<i>Norman Stone</i> AZ EURÓPAIAK ÉS A HIDEGHÁBORÚ (Fordította: Betlen János)	35
<i>Karol Sauerland</i> DILEMMA: 1989 GYŐZELME ÉS A RÉGI STRUKTÚRÁK, VALAMINT MENTALITÁSOK TOVÁBBÉLÉSE KELETEN ÉS NYUGATON (Fordította: Müller Márta)	41
<i>Dustin Dehez</i> AZ ÚJ VILÁGREND – ÚTON EGY TÖBBPÓLUSÚ VILÁG FELÉ? (Fordította: Müller Márta)	53

<i>Balogh András</i> GEORGE HERBERT WALKER BUSH ÉS A JALTAI RENDSZER KIMÚLÁSA	61
<i>John O'Sullivan</i> MAGYARORSZÁG ÉS A HIDEGHÁBORÚ (Fordította: Betlen János)	75
<i>Markos Kounalakis</i> 1989 – EGY AMERIKAI ÚJSÁGÍRÓ KÖZÉP-KELET-EURÓPAI EMLÉKEI (Fordította: Betlen János)	87
<i>Jan Fleischhauer</i> A HIDEGHÁBORÚ VÉGE ÉS A BALOLDAL NEMTÖRŐDÖMSÉGE NÉMETORSZÁGBAN (Fordította: Mesés Péter)	95
<i>Baranyi Tamás Péter</i> GEORGE BUSH A MAGYAR HATÓSÁGOK SZEMÉVEL	103
<i>Vaszil Kadrinov</i> BULGÁRIA 1989 UTÁN: NEHÉZ ÁTMENET (Fordította: Betlen János)	115
A KÖTET SZERZŐI	129

Schmidt Mária

EURÓPA SZERENCSEJE

„George Bush Európa és a németek szerencséje.”

Helmut Kohl

„Azért vagyok itt ma, hogy felajánljam Magyarországnak az Egyesült Államok partnerségét.”

George Bush

BUDAPESTEN

Soha életemben nem éltem át akkora vihart, mint aznap délután a Kossuth téren, amikor 1989. július 11-én az Egyesült Államok elnöke, George Bushra vártunk. Sokan voltunk, és senki sem ment haza. Az elnök körbenézett. Szembe vele a *Fiatal Demokraták Szövetségének* vihar szaggatta transzparensén angolul és magyarul az állt: „Szabadíts meg bennünket Jaltától!” Az elnök egy hirtelen ötletből vezérelve összetépte a kezében tartott papírt, és elkezdett beszélni. „Fogom ezt a beszédet és összetépem. Túl rég óta állnak már itt. Azt akarom, hogy tudják, az Egyesült Államok elnökeként azért jöttem ide, mert mi amerikaiak különleges, szeretetteljes érzéseket táplálunk a magyar emberek iránt. Engedjék hát meg, hogy a szívemből szóljak, és ne szaporítsam a szót. Ezt a papírt pedig összetépem.” A szabadságról beszélt, arról, hogy ezúttal mellettünk állnak majd, hogy most nem hagynak minket magunkra. „Együtt akarunk dolgozni Magyarországgal azon, hogy folytatódjanak a most zajló változások és reformok.” – mondta. Maga az a tény, hogy Magyarországra látogat egy amerikai elnök, jelezte: felkerültünk a térképre, hogy figyel ránk a világ legfontosabb országának vezetője. Ez igazi önbizalommal és reménnyel töltött el mindannyiunkat, feledtette velünk az égszakadást és földindulást. Másnap Bush elnök nemcsak Grósz Károllyal, Nyers Rezsővel, Németh Miklóssal és Pozsgay Imrével,

vagyis a párt és a kormány vezetőivel találkozott, hanem a nagykövet¹ rezidenciáján fogadta az ellenzék vezetőit, és ezzel legitimálta őket. Bush felismerte, hogy az eseményeket már nem az óvatos és bejedit pártvezetők, hanem a türelmetlen és eltökélt ellenzékiek határozzák meg. Saját szemével győződött meg arról, hogy az események a tervezettnél sokkal gyorsabban követik egymást. Számára és számunkra is egyértelművé vált: a pártállam felett megkezdődött a visszszámolás. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tartott július 12-i beszédében az elnök ki is mondta: Európa egységének helyreállításában kulcsfontosságú szerepet szán Magyarországnak. Bush nagyon is jól értette a jelentőségét a közel egy hónappal korábban, június 16-án megrendezett újratemetésnek, mely egyrészt szimbolikusan is véget vetett a Kádár rendszernek és ezzel a szocializmusnak magyar földön, másrészt Orbán Viktor beszédében először hangzott el újra ország-világ előtt a magyar nép igénye a nemzeti függetlenségre, a szabad választásokra és a demokratikus berendezkedésre. Nagy Imre és mártírtársainak újratemetését az elnök egyszerű és méltóságteljes szertartásnak nevezte, ami azonban – mint mondta – több volt a megbékélés gesztusánál. *„Másvalaminek is szemtanúi voltunk: az igazság érvényesült a szemünk előtt. És a magyarok most nekiláttak, hogy erre a minden kónél szilárdabb igazságra építsék a jövőjüket. Egy egész nemzedéknek kellett várnia, hogy tisztelettel adózhasson Nagy Imre bátorságának. Azt kívánom, hogy generációk százai emlékezzenek erre. Magyarország, az Önök nagyszerű országa most is utat mutat.”* Majd így folytatta: *„A szovjet csapatkivonásokban olyan lépést látok, amely Európa megosztottságának felszámolása felé mutat. Ezeknek a csapatoknak a kivonása során a szovjet vezetőknek tudniuk kell, hogy nincs mit tartaniuk a békés változásoktól: csakis nyerhetnek általuk. Együtt tudunk, és én meg vagyok győződve arról, hogy együtt is fogunk dolgozni, hogy véget vessünk a feltartóztatás és a hidegháború korának. Egyértelmű, hogy egy új korszak*

---

¹ Mark Palmer 1986–1990

küszöbén állunk. Mint ahogy az is, hogy Magyarország is hatalmas történelmi változás küszöbéhez érkezett. Valódi alkotmányt írnak, és elindultak a többpárti szabad választáson alapuló demokrácia irányába. Mindezt az tette lehetővé, hogy bátor férfiak és nők ellenzéki mozgalmakat hoztak létre. És az is, hogy a magyar vezetők rendelkeztek azzal a politikai bátorsággal, ami ahhoz szükséges, hogy szabad választásokon méressék meg magukat.” A magyar gazdaság helyzetét jellemezve a Rubik kockára hivatkozott. A gazdaságot a kocka kirakásához szükséges kreativitással kell majd talpra állítani, amihez az Egyesült Államok pénzügyi segítségét ígérte. Beszéde végén azt mondta: *„Legyünk mi az a generáció, amelyről azt mondja majd a történetírás, hogy Európát egységessé és szabaddá tette.”*

A 41. ELNÖK

Nem lehet az Egyesült Államok elnöke az, akinek nincs hite.

George Bush

„George Bush józan ésszel megáldott ember. Nagyon vallásos, mindig nagyon sikeres. Ugyanakkor nagyon szerény életmódot folytat. Nagyon művelt és tisztában van a világ dolgaival. A Fehér Házba való hivatalba lépésekor valamennyi elődjénél jobban értett a külpolitikához. Ezen kívül számos érdemrenddel kitüntetett II. világháborús veterán, de ebből nem csinál látványosságot. George Bush nagy áldás volt.” – írja róla *Helmut Kohl* visszaemlékezéseiben.²

George Bush édesapja is üzletember és politikus volt, akárcsak fia, és unokája. Bankár volt, majd szenátor. Fia, George, aki 1924-ben született, szintén kipróbálta magát az üzleti életben. Olajcégét alapított és vezetett, amiből jelentős vagyonra tett szert. Ezt követően,

² Kohl, 113. o.

eleget téve az amerikai és családi hagyományoknak, politikai pályára lépett. Az USA-ban ugyanis sokan azok közül, akik sikeresek és eredményesek az üzleti életben, életük egy következő szakaszában állami, politikai szolgálatot vállalnak, hogy képességeiket, tudásukat, közösségük hasznára kamatoztathassák. Bush is ezt az utat választotta. Volt képviselő, texasi szenátor, a Republikánus Párt elnöke, nagykövet az ENSZ-ben, később Pekingben, azután CIA-igazgató,³ nyolc éven keresztül alelnök *Ronald Reagan* mellett, majd 1989–93 között az USA 41. elnöke. Munkatársai alig két hónappal beiktatása után arra figyelmeztették, hogy „*Átmeneti korban élünk, ami olyan fontos változásokat hoz majd, mint a II. világháború vége.*”⁴ Nem tévedtek. Bush olyan időszakban állt a szabad világ élére, amikor a szabadság javára megváltozott erőviszonyoknak megfelelően kellett kialakítani Európa és a világ hidegháború utáni új rendjét. Egy ilyen horderejű változás levezényléséhez szükség van a világpolitikai erőviszonyok természetének és dinamikájának értésére, szükség van ezen felül bátorságra, képzelőerőre, tapintatra, taktikai és ütemérzék-re és persze bölcsességre. Ahhoz, hogy a világ ebből a történelmi jelentőségű változásból puha landolással⁵ kerülhessen ki, az USA elnökének támaszkodnia kellett minden élettapasztalatára, szakmai rutinjára, bel- és külpolitikai tapasztalatára. Fiatal pilótaként⁶ nemcsak azt tanulta meg, hogy a döntő pillanatban el kell rugaszkodni, de azt is, hogy egy sikeres bevetéshez bajtársakra is szükség van, munkatársakra, akikre támaszkodhat, akikben megbízhat. Azt is saját bőrén tapasztalta meg, hogy még a legpuhább landolás után is hatalmas erőfeszítés és persze szerencse kell ahhoz, hogy egy akció sikeres legyen. Harctéri tapasztalatai csakúgy, mint később az üzleti életben elért sikerei hozzásegítették ahhoz, hogy a kellő gondossággal és

---

3 *El sem hiszik, mennyivel jobb elnök leszek attól, hogy a CIA-nál voltam – George Bush.*

4 Schwarz, 714. o. 1989. március 14-én. 31 oldalas anyag

5 Naftali, 139. o.

6 *Azt hiszem, jobb elnök leszek attól, hogy megjártam a háborút – George Bush.*

körütekintéssel meghozott döntései mögé munkatársait és szövetségeseit is fel tudja sorakoztatni. Mert mindig kell egy csapat. És neki kiváló csapata volt. Nemzetbiztonsági tanácsadója *Brent Scowcroft*, külügyminisztere *James Baker*, védelmi minisztere *Dick Cheney* és a vezérkari főnöke *Colin Powell* a legjobbak közül valók voltak, és jól kijöttek egymással. „*Mindig felnéztem George Bushra, mert hosszú távra tervezett.*” – mondta róla *James Baker*, akivel életre szóló barátság kötötte össze.

George Bush II. világháborús veterán volt. 18 évesen vállalt katonai szolgálatot a haditengerészetnél, melynek legfiatalabb pilótájaként 58 bevetésben vett részt. Tanulmányait a családi hagyományoknak megfelelően a Yale-en folytatta, ahol barátjával, *William F. Buckley*-vel együtt olyan mérsékelt konzervatív mozgalmat indított, mely szociálisan liberális, gazdaságilag konzervatív volt. Ezekhez az értékekhez politikai pályája során végig hű maradt. Diplomataként megtanult odafigyelni, hallgatni és a másik fél szempontjait is mérlegelni. ENSZ-nagykövetként külön védelmet rendelt ki szovjet és arab diplomataátársai mellé, akiket a zsidó kivándorlást követelő terroristák részéről támadások értek, sőt a megtámadott szovjet nagykövetet személyesen is meglátogatta. Ő volt az első olyan nagykövet Kínában, aki biciklivel közlekedett Pekingben. 1976 -ban vállalta el a CIA vezetését. Ekkor kezdett komolyabban foglalkozni a Szovjetunióval. Tanácsadó testületet szervezett, *Richard Pipes*, a Harvard Egyetem professzorának irányításával. Ők hívták fel a figyelmét arra, hogy a Szovjetunió nemcsak katonai és világuralomra tör, de lépéselőnybe is került az USA-val szemben.⁷

Bush *Richard Nixont* tekintette politikai mentorának, azt a Nixont, aki a *Hiss-ügy*⁸ óta az Államok legelkötelezettebb antikommunista

---

⁷ Naftali, 32. o.

⁸ Schmidt Mária, id. mű.

politikusának számított, aki az USA történetének második legfiatalabb alelnöke volt, és aki megértette, hogy a kor központi kérdései a külpolitikához kapcsolódnak. Elnökségének, ahogy Bushénak is, legfontosabb eredményei a nemzetközi porondon születtek. Nixon mérte talán az egyik legsúlyosabb csapást a Szovjetunióra azzal, hogy szövetséget kötött Kínával. Bush külpolitika felé fordulásának itt kereshetőek a gyökerei, érdeklődése Kína iránt innen eredeztethető.⁹ Amikor azonban a Watergate-ügy során Nixon helyzete tarthatatlanná vált, Bush a Republikánus Párt elnökeként levélben szólította fel lemondásra, amit ő másnap meg is tett. De kapcsolatuk nem szakadt meg. 1989 sűrű napjaiban, amikor Bush a szovjetekkel tárgyalt, sokszor kikérte véleményét. 1991 áprilisában a Szovjetunióba küldte. Nixon Moszkván kívül Grúziába és Litvániába is ellátogatott. Benyomásait egy mondatba sűrítette: „*A Szovjetunió időközben belefáradt Gorbacsovba.*”¹⁰

A Reagan mellett alelnökként eltöltött két ciklus alatt Bush rendszeres résztvevője volt a Reagan által vezetett nemzetbiztonsági értekezleteknek, amelyeket reggelenként tartottak, és ő is megkapta azokat a belpolitikai tájékoztatásokat, amelyeket az elnök számára készítettek. Ő irányította a nemzetbiztonsági krízis-központot és a nemzetbiztonsági tervező csoportot. Bush osztotta Reagan politikai céljait, nagyszerű eredményeinek pedig részese volt. Megtanulta, hogy sokszor azok bizonyulnak reálpolitikusoknak, akiket álmodozóknak tartanak.

---

9 „*The mark of a great leader is to change his policies to meet new situations even when that means backing away from a campaign commitment. As you know I had to burn a lot of my own speeches and eat a lot of words when I went to China in 1972.*” Richard Nixon feljegyzése George Bush számára. Naftali, 99. o.

10 Dalos, 231. o.

„EURÓPÁNAK EGYSÉGESNEK ÉS SZABADNAK KELL LENNIE!”

*„A hidegháborúban a szabadságért, az igazságért
és a jogért harcoltunk. És mi: antikommunisták nyertünk.”*

Margaret Thatcher

„A nemzetet akartuk megváltoztatni, és a világot változtattuk meg.” – húzta meg elnöki időszakának mérlegét 1989. január 11-én a hivatalából távozó Reagan elnök, miközben átadta a stafétabotot utódjának, George Bush-nak, az USA 41. elnökének. Ekkorra a nagy ellenfél, az utolsó gyarmattartó birodalom: a Szovjetunió, közel került az összeomláshoz. Az USA „csillagháborús” SDI programja a szovjet katonai vezetés szemében hadászatiilag kiszolgáltatottá tette a Szovjetuniót, amely ettől végképp elveszítette magabiztosságát. Napirendre kerültek azok a kérdések, amelyek a II. világháború vége óta megoldásra vártak: a kettéosztott Németország, a kettéosztott Európa sorsa. *„Ha két Németország volt, két Európa volt”* – mondta *Raymond Aron*. De ugyanezt szögezte le 1967 decemberében a NATO nyilatkozata is, amikor kijelentette: *„Európában nem lehetséges végleges és stabil rendezés a német kérdés megoldása nélkül, ami az Európán belüli feszültségek forrása.”*¹¹

Amikor 1987. június 12-én Nyugat-Berlinben, a brandenburgi kapunál Reagan kijelentette, hogy csak egy Berlin van (*„Es gibt nur ein Berlin”*), és felszólította Gorbacsovot, hogy bontsa le a Berlint kettéválasztó falat, kevesen gondolták, hogy alig két évvel később mindez valósággá válik.

Bush az elnöki beiktatása utáni első tavaszon Európába, többek között a Német Szövetségi Köztársaságba utazott. 1989. május 31-én Mainzban elmondott történelmi jelentőségű beszédében újra hangsúlyozta, hogy: *„Korszakhatárhoz érkeztünk. Az egyik korszakot lezárjuk, és nyitunk egy újat. A világ négy évtizede vár a hidegháború*

¹¹ Kohl, 107. o.

végére. Eleget várt. Itt az idő, hogy Európa újra egységes és szabad legyen. A hidegháború Európa megosztásával kezdődött. Csak akkor érhet véget, ha újra egységes lesz.” Majd azzal folytatta, hogy az események felgyorsultak, hiszen a lengyelek és a magyarok szabad választásokra készülnek. Ezért nyáron ellátogat majd hozzájuk, hogy elvigye nekik a következő üzenetet: „Magyarország és Ausztria határáról most távolítják el a szögesdrótokat és az aknazárat. És ahogy az akadályok Magyarországon lebomlanak, úgy kell eltűnniük mindenhol Kelet-Európában. Legyen Berlinen a sor! Legyen Berlinen a sor! Sehol sem olyan szembeötlő a kelet-nyugati megosztottság, mint Berlinben. Az a brutális fal elvágja a testvért a testvértől, a szomszédot a szomszédától. A kommunizmus kudarcának jelképe az a fal. Tűnjön hát el! Legyen Európa egységes és szabad!” Ezt követően azt mondta: „Szeretnénk hozzásegíteni Kelet-Európa népeit ahhoz, hogy megtudják, amit Európa nyugati fele már régen megtapasztalhatott: a tartós biztonságot nem a harckocsik, a hadseregek, és a szögesdrótakadályok nyújtják, hanem a szabad népeket összekötő közös értékek és megállapodások.”

HOSSZÚ, FORRÓ NYÁR

„A szabadság volt a legfontosabb, ahogy a stabilitás is.”

George Bush, 1989. július 11.

A szovjet birodalom a végórát élte. Gorbacsov, a változtatások embere volt, aki lendületbe kívánta hozni a szovjet gazdaságot, hogy megpróbálja felvenni a versenyt az új technológiákat felvonultató USA-val. Megértette, hogy ha nem változtatnak, a Szilícium völgye és a Donyec-medence között folyó versenyben az utóbbinak esélye sincs a győzelemre, sőt a megkapaszkodásra sem. Hogy mozgásterét megnövelje, Gorbacsov szűkítette a KGB és a Vörös Hadsereg befolyását, és ezzel megszüntette a kommunista rendszer félelemre és terrorra alapozott legitimitását. *„A rossz kormányzás legveszélyesebb*

pillanata akkor következik be, amikor reformokba kezd.” – figyelmeztetett *Alexis de Tocqueville*. Pontosan ez történt a Szovjetunióban. A gorbacsovi reformok teljesen szétzilálták, és végképp működésképtelenné tették a szovjet rendszert.

Az összeomlás ténye tehát nem volt többé kérdés, de nem volt mindegy, hogy mekkora robajjal megy majd végbe, kit és mit temet maga alá, és hogy meddig tart. Birodalmak felbomlása legalább annyi vért és szenvedést szokott követelni, mint létrejöttük. A tét tehát Bush számára a káros következmények minimalizálása volt. Ennek érdekében nagyon óvatosan és tapintatosan kellett eljárnia. Gorbacsov tekintélyének megőrzése, lépéseinek támogatása elengedhetetlen volt annak érdekében, hogy hatalmát a párt és a szovjet állam élén megőrizhesse. Belső ellenfeleinek felülkerekedése, akiktől az utolsó pillanatban már csak egy elvetélt puccskísérletre futotta,¹² a „reformok” végét és a szétesés elodázását jelenthette volna. Bush azt a bismarcki elvet tartotta szem előtt, hogy: először a szükséges következik, aztán a kívánatos. Ezért tehát továbbra is egyenrangú partnerként tárgyalt Gorbacsovval, aki hogy ezt kiérdemelje, sorra tette az egyoldalú gesztusokat. 1988. december 7-én az ENSZ-ben bejelentette, hogy megkezdí a szovjet csapatok kivonását Magyarország, Lengyelország és Csehszlovákia területéről, amit Magyarország esetében a következő év április 25-én el is kezdett. 1989-ben gyorsan követték egymást az események. Februárban a lengyel kommunista vezetés hivatalosan is elismerte a Szolidaritás mozgalmat, amely a júniusi parlamenti választásokon elsőprő győzelmet aratott. Közös kormányzás kezdődött a kommunistákkal Lengyelországban, hiszen az előzetes megállapodások értelmében a kommunisták maguknak tartották fenn a mandátumok 65%-át. Magyarországon május folyamán elkezdődött a vasfüggöny lebontása és a keletnémet menekülők átszivárgása Ausztria felé, illetve beköltözésük a nyugatnémet követségre. Még

---

12 1991. augusztus 19–21.

ebben a hónapban, Gorbacsov pekingi látogatása során kínai fiatalok is bejelentették az igényüket a „peresztrojkára” és „glasznosztjra”. Törekvéseiknek a kínai pártvezetés 1989. június 4-én a Tienanmen téren vetett véget. Háromezer halott és mintegy tízezer sebesült árán. Bush, aki nagyon is tudta, milyen érték az USA számára a kínai szövetség, azzal a kérdéssel szembesült, érdeke-e az USA-nak a szovjet–kínai viszony szorosabbá válása egy közös reformpolitika jegyében, vagy akkor jár jobban, ha kínai partnerei Gorbacsovban hatalmuk és rendszerük veszélyeztetőjét látják? Hogyan hat majd az ingadozó, hatalmukat féltő kelet-európai kommunista vezetőkre a pekingi példa? Nem kapnak vajon kedvet ők is az erőszak alkalmazására, a véres leszámolásra? Ebben a nagyon is sikamlós helyzetben Bush a tapintatos és visszafogott reagálás mellett döntött. Levélben fordult *Teng Hsziao-pinghez*, emlékeztette arra, hogy pontosan érti, milyen fontos Kína számára a jó viszony a Nyugattal, és milyen erős bennük az aggodalom a „bekerítés” (encirclement) miatt. Egyben kegyelmet kért a letartóztatottak számára, és személyes megbízottját küldte Pekingbe tárgyalni.¹³ Alig egy hónappal később az elnök Magyarországra és Lengyelországba utazott, hogy személyes jelenlétével támogassa nemzeti függetlenségük és szabadságuk ügyét. A látogatások alatt szerzett személyes tapasztalatai alapján Bush találkozót kért Gorbacsovtól, amelyre aztán az év végén, Máltán került sor.¹⁴ A tárgyalásokon a közép- és kelet-európai országok önrendelkezési jogának visszaadásáért cserébe kilátásba helyezte a Szovjetunió bevonását az újonnan kialakuló nemzetközi rendbe. „*A totális államok kora végét ér, elavult eszméiket úgy fújja el a szél, mint leveleket egy kiszáradt fáról.*” – jegyezte meg a találkozó végén.

---

13 Bush, 428–430. o. Teng 24 órán belül válaszolt. A küldöttek: Brent Scowcroft és Larry Eagleburger voltak. Küldetésük annyira titkos volt, hogy amikor beléptek a kínai légtérbe, majdnem lelőtték a gépüket.

14 1989. december 2.

„1989 őszén nemcsak beköszöntött a szabadság és a demokrácia Kelet-Európába, hanem átsöpört rajta.” – emlékezett Bush elnök. „Magyarország már az év első felében megnyitotta ausztriai határát, amit a »vakációzó« keletnémetek nyugati kijáratként használtak. Ennek következtében, Kelet-Németország is – a szovjetek Varsói Szerződésbe szervezett országainak koronagyémántja – az összeomlás szélére került. És össze is omlott november 9-én, amikor a berlini falat megnyitották. Ez volt a vég kezdete nemcsak Kelet-Németország, de az egész Varsói Szerződés számára. Mindent összevetve, ez törekény és veszélyes időszak volt. A Szovjetunióknak még ott állomásoztak a seregei Kelet-Németországban, és nem volt teljesen elképzelhetetlen, hogy Gorbacsov leállítja a folyamatot. Mindannyiunkat üldöztött az 1956-os a magyar forradalom leverésének és az 1968-as csehszlovák bevonulásnak az emléke. Nem akartunk hasonló katasztrófát kiprovokálni.”¹⁵ Ezért reagált Bush olyan visszafogottan november 9-én sajtótájékoztatóján a berlini fal leomlásának hírére. „Nagyon elégedett vagyok.” – mondta. Amikor a riporter számon kérte, hogy miért nem lelkesebb, Bush azt válaszolta: „Nem vagyok érzelmes típus.”

Pedig nagyon is az volt. A magyar és lengyel események, a német kérdés, az európai emberek szabadságvágya és lelkesedése nagyon is hatottak rá. Értékvezérelt, elkötelezett, hívő ember volt. Meg volt győződve arról, hogy minden embernek joga van a szabadsághoz, és minden nemzetnek jár a nemzeti önrendelkezés joga. „Amerika csakis akkor lehet igazán hű önmagához, ha magas erkölcsi elveket követ. Ma van ilyen cél előttünk. Az, hogy nemzetünk arculatát szerethetőbbé, a világét pedig barátságosabbá tegyük.” – mondta, és ami még fontosabb, így is gondolta. A berlini fal leomlása utáni napon az alábbiakat jegyezte fel naplójába: „Tegnap Gorbacsov azt üzenté, hogy ne reagáljunk túl a történetek. Aggódik a német tüntetések miatt, nehogy ellenőrizhetetlenné váljon a helyzet. Kérte a megértésünket. Ugyanebben a levélben Moszkva arra is figyelmeztet, vigyázzunk, nehogy terjedni

---

¹⁵ Bush, 441. o.

kezdjen az újraegyesülésről szóló szöbeszéd. Ez igazi problémát jelent neki, de nekem az a véleményem, hogy az önrendelkezéshez való jog a német embereket is megilleti, és nem gondolom, hogy megakadályozhatja. Most hogy Kelet-Németország összeomlófélben van, Moszkva újra fél egy egységes Németországtól. Ami azt illeti, nemcsak Moszkva, hanem szinte egész Európa, ahol még él a II. világháború emléke.”¹⁶

NÉMET EGYSÉG

„Hálás vagyok George Bushnak, mert Helmut Kohl a két német állam egységesítését soha nem érte volna el Bush nélkül.”

Helmut Schmidt

A német egység soha nem jöhetett volna létre, ha az Amerikai Egyesült Államok 41. elnöke, George Bush nem állt volna a német nép mellé, és nem támogatta, szorgalmazta, és segítette volna az egység megvalósítójának, Helmut Kohlnak nemzetegyesítő munkáját. Úgy *Margaret Thatcher*, mint *François Mitterrand*, illetve *Giulio Andreotti* elleneztek a kelet-közép-európai szovjet megszállás megszüntét, és túrhetetlennek tartották, hogy Németország két elvesztett világháború ellenére a német újraegyesülés révén a 20. század nagy győzteseként léphet át a 21. századba. Margaret Thatcher meg volt győződve arról, hogy a világháborúkban mutatott gyengeségeik és gazdasági sebezhetőségük ellenére, illetve dacára annak, hogy a brit világbirodalom már régen semmivé vált, a dolgok rendje továbbra is az, vagy legalábbis annak kellene lennie, hogy ha a világot nem is, de legalább Európát Londonból irányítják. Ahhoz pedig elengedhetetlen, hogy Németország kettéosztott maradjon és a Szovjetunióval ellensúlyként lehessen számolni. Ezért Thatcher kifejezetten felszólította a Szovjetunió különböző nemzeteit, maradjanak lojálisak

---

¹⁶ Bush, 442. o.

a Szovjetunióhoz: a népek nemzetéhez. Andreotti pedig úgy vélte, megengedhetetlen, hogy a népek maguk vegyék kezükbe sorsuk alakítását, mikor az a politikusok és a diplomaták dolga.¹⁷ Csak *Felipe Gonzales* spanyol és *Charles Haughey* ír miniszterelnök fogadta fenn tartás nélkül Nyugaton a német egység bekövetkeztét. A francia elit összes félelme is újraéledt Németország újraegyesülésére gondolva. Veszélyben érezték a „grandeur”-t, ami pedig már kétszáz éve csak az ő képzeletükben létezett. Franciaország és Nagy-Britannia számára azért is tűnt megemészthetetlennek Németország újraegyesülése, mert az a Szovjetunió egyetértésével, illetve jelentős meggyengülésével járt együtt.¹⁸ Milyen világrend lesz az, ahol Európa közepén egy egységes, erős, gazdaságilag prosperáló Németország kerül el, mely szövetségben áll az USA-val, és jó a viszonya a Szovjetunióval, illetve a helyébe lépő Oroszországgal? – rémülöztek. Ellenkezésük azonban a Bush támogatását élvező Kohl politikai és diplomáciai mesterhúzásai következtében nem érhetek célra. Kohl úgy egyesítette rekordsebességgel Németország két felét, hogy a nagy *Otto von Bismarck* méltó utódjának bizonyult. Benntartotta országát a NATO-ban és az Európai Unióban, és közben úgy nyújtott politikai és gazdasági segítséget az egyre nagyobb bajban lévő Szovjetunióknak, mely 1989/90 telén német élelem és ruházati segélyszállítmányokra szorult,¹⁹ hogy minden percben szem előtt tartotta a bismarcki tanítást: Németország sorsának záloga a jó viszony Oroszországgal. Németország újraegyesítése igazi mestermű volt. Kellett hozzá mindkét államférfi: George Bush és Helmut Kohl is. A két mélyen hívő, egymást

---

17 Kohl, 115. o.

18 „A Negyedik Birodalom létrejöttét csak a Szovjetunió akadályozhatná meg, úgy hogy felvonultatja harckocsijait Kelet-Németországban. De Moszkvának ehhez a lépéshez már nincs meg az ereje.” – sajnálkozott a *Times* újságírója. Kohl, 112. o.

19 Németország 220 millió márka értékben szállított: 52 000 tonna marhahúskonzervet, 50 000 tonna sertéshúst, 20 000 tonna vajat, 150 000 tonna tejport, 5000 tonna sajtot, cipőt, férfi és női konfekciót. Kohl, 169. o.

tisztelő, azonos értékrendet valló barát. „George Bush-nak a németekkel szemben soha nem volt semmiféle fenntartása. George Bush nagy áldás volt: egy ország nem maradhat szétdarabolva! Ezt ő egyszerűen bűnnek tartotta volna.”²⁰ – emlékezett Kohl. 1990. október 3-án a német újraegyesítéssel megvalósult Adenauer álma: létrejött a szabad és egységes Németország egy szabad és egységes Európában.

AZ ÚJ REND

„George Bush mindenekelőtt azért volt nagy elnöke Amerikának, mert embernek volt nagy.”

George W. Bush, az USA 43. elnöke

A kommunizmus és a szovjet birodalom összeomlásával megszűnt a II. világháború után kialakult bipoláris világ, mely a két szuperhatalom közötti erőegyensúlyon alapult. Az Amerikai Egyesült Államok egyeduralkodóvá vált a nemzetközi politikai erőterben, és így lehetőséget kapott arra, hogy az általa képviselt értékrendnek megfelelően alakítsa ki az új rendet. Kivételes történelmi pillanat volt ez, mely szinte korlátlan felelősséggel ruházta fel az USA-t. A győzelem ugyanis elsősorban feladat és felelősség. Ezzel Bush nagyon is tisztában volt. Ezért lassította a balti államok függetlenségét és elszakadását mindaddig,²¹ amíg nem született végleges döntés a német egységről és az új, egységes Németország betagozódásáról a NATO-ba. „George H. W. Bush-ra mindig úgy kell emlékeznünk, mint akinek tapintatos diplomáciája véget vetett a hidegháborúnak. Nem volt egyszerű a haldokló, de még mindig veszélyes szovjet szuperhatalmat elkísérni az összeomlásáig. Nehéz feladat volt a Nyugat feltételei szerint egyesíteni Németországot és biztosítani a szabadságot Kelet-Európában.”²² – ismerte el Condoleezza Rice, az egykori

---

20 Kohl, 113. o.

21 A Szovjetunió 1991. szeptember 6-án ismerte el függetlenségüket.

22 Rice, 24. o.

szovjetológus, külügyminiszter. De Bush mindkét feladatot sikerrel oldotta meg.

Miközben a világ és az Egyesült Államok elnöke az európai változásokkal foglalkozott, Szaddám Huszein 1990. augusztus 2-án 120 ezer fős hadseregével és 850 tankkal lerohanta Kuvaitot. „*Ha Irak győz, egyetlen kis állam sincs biztonságban.*” – mutatott rá Margaret Thatcher arra, mi is forgott kockán. Még ki sem alakult az új amerikai rend, érvényessége máris megkérdőjeleződött, mégpedig az egyik legkritikusabb térségben: a Közel-Keleten. Bush válaszul egy amerikai vezetéssel megvalósuló széles, nemzetközi együttműködést hozott létre, amely olyan Pax Americana képét vetítette előre, amelyben az eddig egymásra fenekedő szuperhatalmak közötti viszonyt a kölcsönös felelősségvállalás jellemzi majd. Ennek első jele az volt, hogy az iraki támadás után egy nappal közös szovjet–amerikai együttműködési nyilatkozat született, amit Bush idővel egy 33 országot tömörítő, Irak-ellenes koalícióvá szélesített. Ehhez a koalícióhoz arab országok is csatlakoztak: Egyiptom, Szíria, Szaúd-Arábia, az Arab Emírségek, Katar, Marokkó és Omán. A Golf háborút ENSZ-határozat alapján vívták 1991. január 16. és 1991. február 28. között.²³ Szaddamot visszavonulásra kényszerítették, de rendszerét nem döntötték meg.

George Bush elnöksége alatt nagyot változott a világ. Európa és a világ szerencséjére a kommunizmus alul maradt a szabadsággal vívott több mint hét évtizedes harcában. A Szovjetunió kimúlt,²⁴ helyére szabad népek szabad országai léptek. Az elnök jó munkát végzett.²⁵ Felkészítette a világot arra, hogy a 21. századba lépve, a 20. század terheitől, utópikus gondolkodásától megszabadulva nézzen szembe az új feladatokkal.

23 660-as határozat, 1990. augusztus 2.

24 1991. december 25.

25 Jellemző, hogy az 1990-es Nobel-békedíjat egyedül Mihail Gorbacsov kapta.

BIBLIOGRÁFIA

- Jeremy Black: *The cold war*. The Social Affairs Unit, 2011
- Békés Márton: *Amerikai neokonzervativizmus. Egy kisiklott ellenforradalom*. Századvég, 2008
- Patrick J. Buchanan: *Right from the Beginning*. Little, Brown, 1988
- William F. Buckley Jr.: *The Fall of the Berlin Wall*. John Willey and Sons, 2004
- Vlagyimir Bukovszkij: *A moszkvai per*. XX. Század Intézet, 2005
- George Bush: *All the best. My life in Letters and other Writings*, Touchstone, 2000
- Dalos György: *Gorbacsov. Ember és hatalom*. Napvilág kiadó, 2011
- J. J. Goldberg: *Jewish Power, Inside the American Jewish Establishment*. Addison-Wesley, 1996
- Helmut Kohl: *Németország egységét akartam*. Zrínyi, Budapest, 1998
- Jacques Lévesque: *1989. Egy birodalom végjátéka. A Szovjetunió és Kelet-Európa felszabadulása*. Aula, 2001
- Thimothy Naftali: *George H. W. Bush*. Times Books, 2007
- Ronald Reagan: *(1911–2011) Egy vidéki srác a gonosz birodalma ellen*. Szerk.: Schmidt Mária, XX. Század Intézet, 2011
- Condoleezza Rice: *No Higher Honor. A Memoir of My Years in Washington*. Simon and Schuster, 2011
- Helmut Schmidt–Fritz Stern: *Unser Jahrhundert. Ein Gespräch*. C. H. Beck, 2010
- Schmidt Mária: *A titkosszolgálatok kulisszái mögött. Hitek, ideológiák és hírszerzők a XX. században*. XX. Század Intézet, 2006
- Hans-Peter Schwarz: *Das Gesicht des Jahrhunderts*. Monster, Retter und Mediokraten, Goldmann, 2001
- Norman Stone: *The Atlantic and its Enemies. A Personal History of the Cold War*. Penguin Books, 2010
- Margaret Thatcher: *Statecraft, Strategies for a Changing World*. Harper-Collins, 2002

Hans Kaiser

GEORGE BUSH – A NÉMET EGYSÉG ELŐKÉSZÍTŐJE

Jelenünk és jövőnk számára is fontos megemlékeznünk történelmünk azon jelentős eseményeiről és nagy személyiségeiről, amelyek és akik hozzájárultak ahhoz, hogy a megosztottság szörnyű évei után Németországban ma békében és szabadságban egyesülve élhetünk. De arról sem feledkezhetünk meg, hogy ennek előzménye a határok megnyitása, a fal leomlása volt.

Ha Budapesten körbenézünk a Terror Háza Múzeum előtt, akkor e boldogtalan múlt jeleit és tanúbizonyságait láthatjuk: például, amikor a ház előtt a „Vasfüggöny” szoborra pillantunk vagy a berlini fal egy darabjára, amit közösen hoztunk el ide. Az, hogy e jelek és szimbólumok itt, a főváros ezen exponált helyén, az Andrassy úton láthatóak, az üzenetük fontosságát bizonyítja! Olyan jól észlelhető mementók, figyelmeztető emlékek ezek, amelyek üzenetét nem lehet eléggé hangsúlyozni a ma, de a jövő számára sem.

De ha csak az emlékezet, a történelem kedvéért idézzük meg a történelmet, az nem ér semmit, nem elégséges. Nem is ez a történelem célja és értelme. Sokkal fontosabb a számunkra, hogy azok az események, amelyeket ezek a mementók jeleznek, élők legyenek az emlékezetünkben. A mi kötelességünk, hogy megmaradjanak az emlékezetünkben, hogy üzeneteiket, a tanulságaikat továbbadhassuk, különösen a fiatalabb generációknak: hogy ne feledjük soha, mi történt, de mindenekelőtt az, hogy tudjuk, milyen tanulságokat és következtetéseket vonjunk le belőlük.

Nem ok nélkül mondom mindezt. Jelenleg viszonylag sok fiatalal állok kapcsolatban. Németekkel és magyarokkal. Növekvő fájdalommal élem meg, mily keveset tudnak e nem is olyan régi múltról, és mily kevés tanulságot vonnak le belőle, mert az eseményeket nem vagy nem helyesen ismerik. Így a hiányos tudásból fakadóan alkalmasint kevés hálát érznek a történelem efféle kitüntetett pillanatai iránt, amikor a szerencsétlenség szerencsébe fordul át, amikor egy egész nép új esélyhez jut. Nekünk megadatott, hogy mindezt megélhettük. A történelem ezen szerencsés pillanatai természetesen azt is megkövetelik, hogy vállaljuk a kiharcolt szabadság megőrzéséért viselendő felelősséget.

Hálás vagyok azért a csodás, hangulatos filmért, amit a konferencia elején láthattunk. Az is szerencse, hogy emlékeinket autentikus képek segítségével idézhetjük fel, kelthetjük újra életre. Ez is segítségünkre lehet abban, hogy a következő generációk pontos képet alkoszanak maguknak. Hogy lássák, amint 1989-ben Sopronkőhidánál „lebontották” a vasfüggönyt s ezzel együtt a berlini falat.

Ott, a határnál, már 1989 márciusa előtt elkezdődtek a határlétesítmények lebontására irányuló munkálatok. Bizonyos értelemben próbalebontások zajlottak. Míg végül május 2-án hivatalosan is bejelentették, hogy Magyarország és Ausztria között lebontják a vasfüggönyt. Boldogan emlékszem vissza erre a sajtótájékoztatóra. Egy magyar határőrtsízt, alighanem a határszakasz parancsnoka beszélt e történelmi jelentőségű tájékoztatón a nemzetközi sajtó képviselői előtt. Mindenki számára nyilvánvaló volt, miről van szó, és ennek mi a jelentősége. A tsízt kimondta: „Május 2-án megkezdttük az országunk számára értelmetlen és haszontalan határszár lebontását.” Az egyik újságíró, nyilvánvalóan nem hátsó szándékok nélkül, megkérdezte: „Kérem szépen, az NDK, Honecker úr mit szól a vasfüggöny lebontásához?” A tsízt, a határszakasz parancsnoka, nagyon magabiztosan válaszolt: „Ez magyar belügy.”

Persze, mindannyian tudjuk, egészen biztosan tudta a tsízt is, hogy ez nem volt igaz. Nem csupán magyar belügy volt. Sokkal inkább az

volt, amit Oplatka András történész és publicista írt a magyar–oszt-rák határon történekről szóló alapvető fontosságú művében. Ez volt „az első repedés a falon”. Az „NDK-börtön” egyik ajtaja nyílt meg. Ennek megfelelően ez bizony európai, sőt, világpolitikai jelentőségű ügy volt.

Természetesen engem is mindig magukkal ragadnak a prágai német követség kertjében készült képek, a fotó, amelyen Genscher ott áll az erkélyen Seitersszel. Ez persze nem határnyitás volt, hanem diplomáciai aktus, amely azt eredményezte, hogy azok az emberek elnyerték az oly hön áhított szabadságot. Csehszlovákiában amúgy egyáltalán nem voltak oda attól, hogy az NDK-s menekülteknek a követség kertjében segítsenek. De hát kialakult az a szörnyű szituáció a követségen, a követség kertjében, sok száz emberrel, akik borzasztó helyzetben voltak, rettenetes körülmények közé kerültek. Odakint a követség előtt, a kerítés túoldalán valóságos hajtóvadászatot indítottak azok ellen, akik megpróbáltak bejutni a követség kertjébe, erőszakkal akadályozták meg, hogy bárki is átmászhatson a kerítésen. Aztán 1989. szeptember 30-án Hans-Dietrich Genscher, német külügyminiszter végre kihirdette a jó hírt: igen, az emberek kiutazhatnak. A követség erkélyéről elhangzó jó hírt elnyomta a fülsiketítő örömrivalgás.

A diplomáciai sikernek volt azonban egy keserű mellékíze: a menekültek ugyan kiutazhattak, de az utazásnak az NDK területén keresztül kellett történnie. Vagyis Prágából vissza az NDK-ba, s csak onnan tovább Nyugat-Németországba. Sok menekült félt attól, hogy az NDK kormánya nem állja majd a szavát. Csupán a prágai követség néhány munkatársának kísérete jelentett némi biztosítékot arra, hogy a vonatok hirtelenjében nem Bautzenben vagy valamelyik másik, a politikai bűnözők számára fenntartott NDK-beli börtönben állnak meg. Hogy az NDK területén keresztül, de mégis a szabadságba visznek. Ám az NDK diktátorai, megalázási szándékkal, azzal, hogy a menekülteket először visszakényszerítették Kelet-Németországba, ahogy az néha lenni szokott, bakot lóttak. Ugyanis ahogy a vonatok

keresztülrobtak az NDK-n, az olaj volt a tűzre, a belső nyomás pedig fokozódott. Egyre több ember láthatta, hogy mégiscsak ki lehet innen jutni, mi is kijuthatunk, akárcsak azok ott a vonatokon. A szabadságba! A vonatozás egyrészt örömmünneppé vált, másrészt az állomásokon sokan próbáltak felugrani a szerelvényekre.

Mindez néhány nappal az NDK alapításának negyvenedik évfordulója, október 7. előtt! Pedig ez az október 7. Mihail Gorbacsov jelenlétében, a maga ünnepélyességével jelzés kívánt lenni, hogy az NDK „örökké” él, hogy mennyire helyénvaló volt a szocializmus útjára lépni. Erich Honecker: „Fut a szocializmus szekere már, nem állítja meg ökör, sem szamár...”

És akkor itt volt ez a jel, az NDK és uralmi rendszere feltartóztathatatlan széthullásának a jele.

Mindez ekkor már közvetlenül a keletnémet hatalom birtokosai ellen fordult. Elsősorban a német kancellári hivatal tárgyalt eredményesen. De a siker valójában mégis annak volt köszönhető, hogy az NDK-ra a közelgő ünnepek miatt hatalmas nyomás nehezedett. A prágai menekültek képeit el akarták tüntetni a képernyőkről, amilyen gyorsan csak lehet. Hiszen egész Európa, sőt, az egész világ láthatta, ami nem éppen a megfelelő képi aláfestés volt a jubileumi ünnepekhez. Bizonyos értelemben „tiszta képernyőt” szerettek volna. Az ünnepek kapcsán nem azt akarták folyamatosan az európai csatornákon látni, amint a prágai követségen keletnémetek arról tesznek tanúbizonyosságot, hogy az NDK semmiképpen sem az az állam, amelyikben élni szeretnének. Inkább vállalták, hogy hazájukat, barátaikat és rokonaikat elhagyják, csak hogy szabadságban élhessenek. Kulcsaikat a prágai követség kertjében egy nagy páfrányfenyőre akasztották, jelezve, hogy nincs szükségük az otthonról magukkal hozott kulcsokra, házuk, lakásuk kulcsára. Nincs többé visszaút az NDK-ba, legyen ennek bármi is az ára.

Megértésüket kérem, hogy a film hatására kissé elkanyarodtam a szövegemtől. De hát az akkori események felidézésének a célja az volt, hogy életre keltse az emlékeket, felidézze az akkori eseménye-

ket. Mindenkiből, aki ezen történések némelyikének részese volt, előtörnek ilyenkor az érzelmek. Ugyanez érvényes a megnyílt Brandenburgi Kapu esetében, amikor látjuk a boldogságban úszó emberekről készült képeket, s ilyenkor azt kívánom, bárcsak többször emlékeznénk és emlékezhetnénk ezekre a napokra. Még ha egyre gyakrabban nem is tudatosul bennünk, micsoda szerencsében vagy ha úgy tetszik, kegyelemben volt részünk, hogy a háború borzalmai és a hidegháború után egy ilyen időszakot is átélhettünk.

Hálás vagyok minden olyan rendezvényért, amelyiknek ez a korszak a témája, és azért is hálás vagyok, amikor olyan személyiségeket, mint Ronald Reagan és Helmut Kohl, valamint természetesen Gorbacsov, méltóképpen ünnepelhetünk. No, és természetesen idősebb George Bush-t. Ott lehettem 2005 júniusában az Alpha Pointnál tartott megemlékezésen George Bush, Helmut Kohl és Mihail Gorbacsov társaságában. Alpha Point, így hívták akkoriban Hessen és Thüringia határvidékét, a hidegháború legforróbb pontját, ahol az amerikaiak és a Vörös Hadsereg katonái szemtől-szemben álltak. Az arzenáljaikban olyan fegyverekkel, amelyek elegendőek lettek volna, hogy Európát többszörösen porrá és hamuvá változtassák. Az amerikai bunkerekben a Cruise Missile és Pershing rakéták, a másik oldalon, a szovjet bunkerekben az SS-20-asok. Ennyire veszélyes hely nem volt sehol máshol. Egy szikra elegendő lett volna, hogy a nukleáris lőporoshordó a levegőbe repüljön.

Ma szerencsére oktatóprogramok várják ott a fiatalokat, az Alpha Point az emlékezés helyévé vált. Meg lehet itt tanulni, fel lehet fogni, mekkora veszedelem leselkedett mindnyájunkra a hidegháború idején, s hogy micsoda szerencse, hogy mára mindez már a múlté lett. Azt is megtanulhatjuk, hogy voltak emberek, akik tettek azért, hogy mindez mára történelemmé váljon, s hogy ma már emiatt ne kelljen aggódnunk.

Véletlen vagy nem? Tulajdonképpen így akartam kezdeni mai előadásomat, a mai napra, június 16-ra célozván. Természetesen tudom, tisztelt Igazgató Asszony, Schmidt professzor asszony, hogy egyál-

talán nem véletlenül tették erre a napra a konferenciát. A mai nap, június 16. a magyar történelem rendkívül fontos dátuma. Néhány száz méternyire innen van a Hősök tere, ahol pontosan huszonhárom évvel ezelőtt Nagy Imre és társai ünnepélyes újratemetése kezdetét vette.

1958-ban végezték ki az 1956-os forradalom miatt, s kaparták el őket, emberhez méltatlan körülmények között. Majd a már kirajzolódo rendszerváltoztatás napjaiban rehabilitálták, s emberhez méltóan eltemették őket. Én is azok közé tartozom, akik az „újratemetés” fogalmát nem tudják egészen őszintén használni, hiszen ami egykor történt a meggyilkoltakkal, kivégzettekkel, megöltekkel, az nem temetés volt, hanem az embert megvető gesztus, üldözés még a halál után is. Tudjuk, hogy Nagy Imrét és társait arccal lefelé, egy ismeretlen helyen, titokban kaparták el. Ezért is annyira fontos 1989. június 16., már csupán ezért érdemes a megemlékezésre.

Akkor hangzott fel egy jel – Tallai Gábor egyfajta katarzisznak nevezte –, s érezni, sejteni, látni lehetett, hogy más idők következnek. Ez az idő pedig azok rehabilitálásának az ideje, akiket 1956-ban „ellenforradalmárokként” megvádoltak, majd 1958-ban kivégeztek. Szívesen említsem meg ezen a helyen Pozsgay Imre nevét, akinek 1989 januárjában elsőként volt mersze a kommunista kormányban kimondani, hogy 1956 nem ellenforradalom volt, hanem népfelkelés, egy nép valódi forradalma, amelyik vissza akarta nyerni a szabadságát és le akarta rázni az idegen uralmat. Ezt követte a rehabilitálás, majd 1989-ben hatalmas tömeg jelenlétében az áldozatok méltatása és az ünnepélyes, méltó temetés.

A Hősök terén egy fiatalember is mondott egy beszédet, négy percnél alig hosszabbat. Ám e beszédben mégis benne volt az átalakulás, a változás, a rendszerváltoztatás egész forradalmi üzenete: a szabadság, a felszabadulás üzenete, a gyámkodás igájának lerázása, a demokrácia és a pluralizmus üzenete, Magyarország helyének meghatározása a szabad népek közösségében, az európai, a nyugati értékközösségben.

Az üzenet, az embert megvető kommunista uralom végének követelese, hangosan, érthetően hangzott el. Ezt a fiatalembert, aki huszonhárom évvel ezelőtt a beszédet elmondta, mindannyian tudjuk, Orbán Vikornak hívták, s engedjék meg, hogy erről a huszonhárom évvel ezelőtti napról is megemlékezzek. Hálásan és örömmel emlékszem arra a napra. Magyarország történetében – továbbmegyek, Európa történetében – ez egyike volt azoknak a figyelemreméltóan csodás napoknak, amelyek 1989-ben, az *annus mirabilis*ben megtörténhettek, s amelyekről még néhány hónappal korábban sem gondolhatta senki, hogy elképzelhetők, valóságosak lehetnek.

A Hősök terén történekekről a média egész Magyarországon, egész Európában beszámolt, vagy legalábbis hírt adott róla. Egész Európából, de az egész világból összegyűltek az újságírók. Joachim Jauer, a ZDF akkori tudósítója mesélte nekem egyszer: „Azt gondoltam, ha most nem húzzák ki a dugót, ha nem kapcsolják ki Orbán Viktor mikrofonját, ha nem jön senki, hogy egyszerűen elvigye, akkor igen, ez a kommunizmus, a diktatúra vége Magyarországon. Itt, Magyarországon, de nem csak itt.”

Már említettem, hogy a helyzetet, az eseményeket nem túl sok kortárs látta előre azt, hogy az elnyomás vége valóban oly közel van, s hogy Németország újraegyesítésére sem kell már sokáig várni. Emlékszem Mihail Gorbacsov egy beszédére, amiben arra utalt, hogy egyszer egy sajtótájékoztatón tőle is, Bush-tól is megkérdezték, hogy áll a német egység kérdése, mik a fejlemények, mire mindketten, egyhangúan ezt válaszolták: „Bocsánat, de ez a 21. század kérdése.” Ám mégsem a 21. század kérdése lett, s szerencsénk volt, hogy hamarabb következett be.

Ha már a dátumoknál tartunk, engedjék meg, hogy németként egy német emléknapot is említsek. Hiszen holnap lesz 1953. június 17., az NDK-beli népfelkelés évfordulója. Hangsúlyozom, NDK-beli népfelkelés. Ugyanis az ottani történelemkönyvek meghamisították az eseményt, az NDK-propaganda igyekezett az egészet úgy beállítani, mintha az csupán egy mellékes, jelentéktelen eset lett volna.

Azt próbálták elhíttetni, hogy kisebb lázongás történt Kelet-Berlinben az amerikai propaganda hatására. Persze egyáltalán nem kisebb lázongás történt, hanem felkelés tört ki az NDK nagy részén, több városban.

A szabadságvágy ezen korai megnyilvánulását, a kommunista iga lerázásának e kísérletét az akkori NDK-ban éppúgy tankokkal tiporták el, mint három évvel később, 1956-ban a magyar felkelést. Itt vagyunk tehát, itt vannak e fontos napok, amelyeket nem feledhettünk el, s még kevésbé törölhetjük el az emlékét. Lehetőség szerint egyetlen ember emlékezetéből, de a nemzet kollektív emlékezetéből sem.

Ám most térjünk vissza, pontosabban előre, 1989-be. Említettem már, senki, szinte senki nem hitte még néhány hónappal korábban, hogy mindaz, ami aztán tényleg megtörtént, ráadásul ilyen gyorsan, megtörténhet. Gorbacsov fenti idézete megerősíti, hogy még a politika legfelső szintjén sem.

Miért lett akkor olyan hirtelen mégis lehetséges?

Természetesen vannak dolgok, amelyek egyszerűen váratlanul okoznak döntő nyomást a katlanban. Vannak fejlemények, amelyekkel valahogyan senki nem számol. Aztán mégis megtörténnek! Banálisán azt mondhatjuk, van olyan helyzet, hogy az idő egyszerűen megérett. Az embereket, a polgárokat a szabadságtól nem lehet mindörökké megfosztani. A szabadság lényegileg hozzátartozik az emberekhez. Szabadság nélkül az ember elképzelhetetlen. Ezért is nem lehet az embereket örökké megfosztani a szabadságtól. A szabadsághoz vezető út persze néha végtelennek tűnhet, és akár sok áldozatot is követelhet. Láttuk 1956-ban, láttuk 1953-ban, láttuk 1968-ban és a szabadságért vívott harc még sok időpontjában. És ez a lényeg! A szabadság iránti vágyat nem lehet elnyomni. Ma is gondolhatja még némelyik diktátor, hogy vele ez nem történik meg, s hogy meg tudja fosztani az embereket a szabadságuktól, sőt egyenesen meg is szabad fosztania őket tőle...

De még valami fontos volt akkor, hogy elérjük a felszabadulás évét: voltak olyan emberek, akik a szabadság esélyét elérhetővé, kihasznál-

hatóvá tették, akik a fejleményeket kísérték és támogatták, akik számunkra, németek és európaiak számára a fal leomlását, a vasfüggöny lebontását és Európa egységét jelentik. Nem akarok most mindenkít megemlíteni azok közül, akiket tulajdonképpen meg kéne említenem.

Számomra az egyik legfontosabb a lengyel pápa, II. János Pál, aki nyilatkozataival, az emberek melletti hiteles kiállásával és a Szolidaritás hathatós támogatásával megteremtette az alapját annak, hogy ez a fajta hangulat egész Európában elterjedjen. Rendkívül fontos az a mondat, amit a gdański hajógyárban mondott az összegyűlt embereknek: „Ne féljetek!” Nagyon fontos mondat, ebből ismerhető fel, hogy 1989 miért is vált lehetségessé, és miért is lett végül sikeres. Természetesen tudom, hogy mennyire döntő szerepet játszottak maguk az emberek, amikor a dolgokat végül is a saját kezükbe vették. Tudom, mennyire fontosak voltak a tüntetések az NDK-ban is, és tudom, hogy sokan voltak, akik azt mondták: „Nem normális állapot, hogy mi Európában efféle megosztottságban élünk, s hogy Európa egyik felének nem jut osztályrészül a szabadság. Ezt meg akarjuk, s meg is fogjuk változtatni!”

A politikusok közül George Bush szerepe kimagaslóan fontos volt. A német egység, és ezzel Európa egységének kiemelkedően fontos támogatója volt. Hálás köszönetünk illeti az Egyesült Államok 41. elnökét, ugyanis döntő szerepet játszott a politika, a világhatalmak egymás közti viszonyának megváltozásában. Tiszta szívből kívánta a vasfüggöny lebontását, Németország egységét. Persze mindez természetesen megegyezett politikai számításával, hisz mégiscsak az Egyesült Államok elnöke volt.

Schmidt professzor asszony előadásában már megemlített néhány embert, akiket Helmut Kohl „barátainak” nevez, s bizonyos értelemben valóban azok is voltak. Persze Helmut Kohl, az egység kancellárja bizonyára kissé célirányos optimizmussal vélekedett arról, hogy e barátai mit szólnak az újraegyesítéshez. Nyilvánvalóan szépítgetés volt, amikor azt mondta, hogy minden a barátainkkal és a szomszédainkkal való legnagyobb egyetértésben történik. Tapasz-

talható volt ugyanis az igen erős visszafogottság, sőt aggodalom is, hogy mi történik majd a szomszédokkal egy újraegyesült, erős Németország esetén... Ezen persze nem kell feltétlenül csodálkozni.

Gorbacsov elbeszélése szerint egyszer François Mitterand azt mondta neki, annyira szereti Németországot, hogy örök időkre kettő kellene neki belőle. Ám a mondat eredetileg nem Mitterand-tól, hanem az akkori olasz miniszterelnöktől, Andreottitól származik. De Mitterand francia elnök sem viselkedett éppen „barátilag”. Azok közé tartozott, akik közvetlenül a bukás előtt még ellátogattak Kelet-Berlinbe, amit nyilvánvalóan pozitív jelzésnek szánt az NDK számára. Mi több, többéves gazdasági együttműködési szerződést kötött az NDK-val. Szerencsénkre csalódnia kellett az NDK és a rendszer jövőjének tartósságában!

Ami Nagy-Britanniát és Margaret Thatcher angol miniszterelnököt illeti, Norman Stone professzor itt van közöttünk, ő érzékletesen el tudná nekünk mesélni, milyen ellenségesen, abszolút elutasítóan érzett Németország újraegyesítésével szemben. Állítólag olyan drámai jelenetek játszódtak le Helmut Kohl és közte, amelyek ma már inkább nevetségesek. De azért a helyzet ennek ellenére nem nélkülözte a drámaiságot. Helmut Kohlnek ugyanis szüksége volt mindenki beleegyezésére. Annál nagyobb a kancellár érdeme, hogy ezt végülis, akárhogyan is, akármit is ígérve, megszerezte...

Valóban, természetesen voltak hatalmi megfontolások és reálpolitikai megfontolások. Biztos vagyok benne – ezért most csak röviden említem –, hogy Dehez úr kitér majd arra, mennyire szívén viselte George Bush az egység sorsát, hogy Európa és Németország egyesülését személyesen is kívánta. Ugyanakkor a folyamat pontosan beleillett az amerikai hatalmi és politikai számításokba. Ugyanolyan pontosan illett az amerikai politika azon változásaihoz is, amelyek idősebb George Bush nevéhez kötődnek. Persze nyilvánvaló, hogy ez egyértelműen reálpolitika volt, az amerikai és a globális politikai berendezkedés új stratégiájának része.

Fejtegetéseim végén még valamit szeretnék Önökkel képíleg, illetve tárgyilag megosztani. E konferenciára készülvén elővettem

Helmut Kohl emlékiratait, és sárga cédulával megjelöltem azokat a helyeket, amelyeken George Bush-ról beszél. Nagyon ajánlom mindenkinek, hogy olvassa el a kancellár visszaemlékezéseit, hasznos olvasmány. Nézzük csak meg a szövegeket, az 1990 és 1994 közötti időszakra vonatkozó visszaemlékezéseket, s láthatjuk, hogy milyen hibátlan volt a német szövetségi kancellár és George Bush közötti kommunikáció. Helmut Kohl mindent szinte kínos pontossággal sorol fel. Megkapó leírása a folyamatoknak és az egyeztetési mechanizmusoknak – ezért is jelenthetem ki, hogy Helmut Kohl jó okkal mondta, amit Schmidt professzor asszony is megemlített: „George Bush nagy szerencséje volt Európának és a németeknek. A 20. században sok olyan elnök kormányzott a Fehér Házban, akik jóval kevesebbet tudtak Európáról és Németországról, mint ez az ember. Márpedig ez ebben a veszedelmekkel és esélyekkel telített, drámai átmeneti időszakban sokkal fontosabb volt, mint bármikor korábban.”¹

George Bush leköszönése és távozása alkalmából Helmut Kohl egy számomra igen megható levelet írt, amelyben közli, hogy mennyire hálás az amerikai elnök támogatásáért. Ezt írja: „Az agresszor az Öbölnél – Irak – az Ön irányításával került a helyére, így érvényesült a nemzetközi jog. Közel-Keleten az Ön kezdeményezésére nyílt meg a béke kapuja. Ön nagy sikerrel lépett fel szövetségünk erősítése érdekében, és mértékadó módon járult hozzá – most csak a londoni és római NATO-csúcsokat említem –, hogy a célokat és stratégiákat újrafogalmazzuk. A Szovjetunió összeomlásával és történetének végével az egykori ellenfelek partnerré váltak.” Majd így folytatja: „Nem utolsó sorban a német nép is örök hálával tartozik Önnek, mert Németország egyesítését az országainkat összekötő barátság szellemében a kezdetektől fogva erőteljesen támogatta, s az egyesülés megvalósulásában döntő szerepet játszott. Ezért kijár Önnek a megkülönböztetett hely a német történelem könyvében.” Kiváltképp ez

---

¹ Helmut Kohl: Erinnerung, 1990–1994. Droemer Knaur, München, 2007. 117. o.

az utolsó mondat bizonyítja, hogy ez egy autentikus Kohl-levél. Azt, hogy ő maga írta, vagy legalábbis ő maga sugallta, hogy mit írjanak, ugyanis e kijelentés tipikusan őrá jellemző rá.

Valóban hálásak lehetünk azért, hogy minden így történt, s ennek az is előfeltétele volt, hogy megfelelő emberek legyenek a megfelelő időben, a megfelelő helyen, olyanok, akik vállalták a felelősséget. Tehát ha köszönetet mondunk, akkor számomra idősebb George Bush, az Egyesült Államok 41. elnöke az első sorban áll. Már csak azért is, mert abban is segített, hogy megvalósulhasson alapítványunk névadójának, Konrad Adenauernek az álma, amit már mások is idéztek. Szándékomban állt nekem is felidézni azokat a sorokat. De jó, ha olyan esetben van egy másik idézetünk tartalékban, ha az elsőt már „elhasználták”. Ezért szívesen idézek Konrad Adenauertől egy olyan mondatot, amelynek központi fogalmát helytelenül Gorbacsovnek tulajdonítják. Konrad Adenauer ugyanis már évtizedekkel korábban, 1961. június 11-én így fogalmazott: „A célunk, hogy Európa egyszer minden európai közös, nagy háza legyen – a szabadság háza!”

Köszönet George Bush-nak, hogy döntő módon hozzájárult Németország egységének eléréséhez, de ahhoz is, hogy Európából lépésről-lépésre a „szabadság háza” váljék!

Norman Stone

AZ EURÓPAIAK ÉS A HIDEGHÁBORÚ

Néha megkérdik tőlem, mit is akarunk a történelemtől. Hisz oly sok ország van, ahol a történelem elemi iskolai szintű nacionalista propaganda, és komoly ember más elfoglaltság után néz. Robert Skidelsky, John Maynard Keynes életrajzírója idézi főhősét, s ez könyvének egyik legjobb sora, amint Keynes Firenzében találkozik Lytton Strachey-vel, s az épp doktori disszertációját írja valami olyasmiről, ami csak a történészeknek érdekes, senki másnak. Keynes azt mondta: „valakinek ezt is meg kell írnia, de nem nekem”. Dél-Németországban ugyanezzel a problémával szembesült annak idején Max Weber, s arra jutott, hogy egészen új tudományágra van szükség. Így jött létre a *Politikwissenschaft*, a politikatudomány. Idővel aztán a történelem revansot vett, mert a politikatudomány kudarcot vallott, hiszen nem tudta teljesíteni azt, ami minden tudománytól elvárható. Nem jelezte előre a jövőt, esetünkben a kommunizmus bukását. A politológusok, a szovjetológusok egyszerűen nem láttak a szemüktől. A ragyogó Susan Sontag nemes egyszerűséggel közölte, hogy aki a kommunizmus mibenlétére kíváncsi, a legjobb, ha a Joe McCarthy idején alapított Reader's Digestet lapozgatja. Őszintén szólva, Európával sem állunk másként.

Mert akármennyit beszélnek is Európáról, mint valamilyen harmadik világhatalomról, valójában az európai egység amerikai ötlet. Olyannyira, hogy először a Marshall-terv igazgatóhelyettese tett javaslatot a közös európai valuta létrehozására. Az amerikaiak ugyanis

sohasem tudták felfogni, miért vonakodnak az európaiak az egységes piactól, és a maguk New Deal-stílusában kertelés nélkül vetették fel a problémát. Nos, időbe telttél míg megvalósult. A háború végén az amerikaiak nem gondolták, hogy hosszabb tartózkodásra kellene berendezkedniük Európában, úgy képzelték, hogy az angolok majd átveszik az ügyek intézését. A britek át is vették Németország ipari körzeteit, amiket egészen 1947-ig nem is egyesítettek a frankfurti székhellyel működő amerikai zónával. A franciák pedig, akik hosszú ideig ellenezték, hogy Németország magához térhessen, csak 1949-ben csatlakoztak a maguk övezeteivel. Akkor jött létre hivatalosan a Német Szövetségi Köztársaság. 1945-ben a britek egy rövidke ideig elég erősnek hitték magukat, de aztán elfogyott a pénzük. Annak idején kész rémálom lehetett brit külügyminiszternek lenni: amerre nézett, csupa válság: Palesztina, India, Görögország. 1946-ban aztán a britek rájöttek, mi a megoldás: tudják meg az amerikaiak, akik azzal fenyegetik őket, hogy hagyják összeomlani Angliát, hogy ha a britek összeomlanak, akkor összeomlik Amerika is. Alighanem ezt kellett volna mondaniuk 1920-ban is: mindmáig érdekes kérdés, vajon miért torkollott az első világháborút követő időszak katasztrófába, s miért követte a II. világháborút hatalmas fellendülés. Akárhogy is, 1946-ban előbb egy dollársegély következett, 1947-ben pedig bejelentették a gigantikus méretű, 13 ezer millió dolláros Marshall-tervet. Az amerikaiak nem akarták, hogy pénzük tétlenül pihenjen a vámkorlátok mögé búvó nemzeti bankokban, ezért bátorították az Európán belüli kereskedelem liberalizálását. Létrejött az Európai Fizetési unió, amelynek keretében külön papírpénzzel egyenlítették ki a számlákat, s 1950-ben ennek segítségével menekült meg a német márka. A nagyarányú nyersanyagbeszerzések ugyanis hatalmas kereskedelmi mérlegdeficitet okoztak, ami csak 1951-ben billent helyre, amikor is a német export már felülmúlta a brit kivitelt. Ilyen körülmények között álltak rá az európaiak, hogy tárgyalni kezdjenek a gazdasági és a politikai egyesülésről. A Marshall-terv párizsi irodájában már németek is dolgoztak, igaz, némelyik amerikai egyenruhában, pedig

akkor még hivatalosan meg sem alakult Nyugat-Németország. Ebben az értelemben tehát a NATO és a közöspiaci Európa ikertestvérek.

És rendkívül sikeresek is voltak. Valamikor régen könyvet kellett írnom az 1870 és 1914 közötti korszak Európájáról: izgalmas időszak volt, Budapest rá az egyik legszebb bizonyíték. Ötven évvel ezelőtt jártam itt először. Érdeklődni kezdtem a Habsburg monarchia iránt – különös okokból, mindenesetre nem rokonsági szálak folytán –, és megkérdeztem a British Councilnél, nincs-e ausztriai ösztöndíj. Nincs, felelték, viszont a magyarok kérdezik, nincs-e olyan kutatónk, aki magyarul akar tanulni Debrecenben. Hát elutaztam. Rendkívül érdekes volt, Budapesten is jártam, s azt hiszem, az egész valahogy a Sztálin ellen fellépő Hruscsov enyhülési játszmájába illeszkedett.

Hogy mi lett a vége, azt mindannyian tudjuk. Magyarországra vezető szerep várt a vasfüggöny lebontásában, az idősebb Bush elnök egy darabka szögesdrótot kapott itt ajándékba, Bonnból nagy összegű kölcsön érkezett, a keletnémetek pedig tömegestől mehettek át Sopronból Ausztriába. Nagy elégtétel volt ez azoknak, akik úgy látták, hogy a kommunizmus nem működőképes.

Később Németh Zsolt révén, akit Oxfordban ismertem meg, eljuttattam Erdélybe, éppen Ceaușescu bukása idején, s már akkor is sejtettem, hogy az az úgynevezett forradalom nem egészen az volt, aminek látszott. Ha jól emlékszem, van Nagy Imrének egy remek mondása. Azt mondta, amikor kivégezni vitték: „Nem félek a haláltól. Attól félek, hogy a gyilkosaim fogják a nevemben megdönteni a rendszert.” Az elmúlt két évtized alig volt elég, hogy rájössünk, mennyire igaza volt: mert ez a húsz év nem csupa boldogság volt.

A kommunizmusnak volt egy izotópszerű ikerfele, amelynek mibenlétét Nyugat-Európa képtelen volt megérteni. Igaz persze, hogy a 'kapitalizmus' – sajnos jobb híján így kell neveznünk – rászolgált a kritikára. A hetvenes évek sem éppen aranykor volt: akkor keletkezett a 'stagfláció' kifejezés, mert olyan kedvezőtlen gazdasági korszak volt az, amikor a stagnálást infláció kísérte. Úgy is mondhatnánk, hogy Keynes halála volt ez. A hatvanas években még ő volt

a soros istenség, olyannyira, hogy még a rendkívüli intelligenciájú A. J. P. Taylor is képes volt azt mondani róla, hogy megoldotta a gazdaságtan összes problémáját. A két világháború közötti időszak nagy katasztrófája: a világgazdasági válság milliós szám tette munkanélkülivé az embereket az ipari országokban, de az agrárországokra is nyomort zúdított. A válság okai felől ma sincs egyetértés. Jómagam, már amennyire ez számít, azt gondolom, hogy az első világháború következménye volt. Mindenesetre az európai integrációnak részben az volt a célja, hogy el lehessen kerülni a megismétlődését. Minden tiszteletet megérdemelnek a britek és az amerikaiak, amiért már 1942-től alapos megfontolás tárgyává tették, mi lesz a teendő a háború után, s végül előálltak Bretton Woods-dzal. Igaz, az új rendszer igazából csak 1958 után kezdett működni, amikor is az európaiak konvertibilissé tették valutáikat, mindenesetre nagy jelentőségű volt a szabad kereskedelemhez való ragaszkodás és az amerikaiak készsége, hogy viseljék a pénzügyi terhet. Ez indította el Németországot az azóta is követett pályán: ez tette a legsikeresebb európai orszaggá.

Az európai történetnek ez az aspektusa is figyelemre méltó. A mai Németország megalkotói úgy látszik, nagyon eltaláltak valamit. A weimari köztársaság szörnyű példájából megtanulták, mit nem szabad tenniük. A weimariak a demokrácia szó szerint vett fajtáját gyakorolták, a lehető legarányosabb parlamenti képvisellel, népszavazásokkal és helyi választásokkal fűszerezve. Ebből olyan Reichstag állt össze, amely szinte semmire sem volt alkalmas. Elég volt rávenni a legnagyobb pártot, a szociáldemokratákat, hogy ne járjanak be, s már nem is lehetett ülést tartani. 1932-ben több napon tartottak választást, mint parlamenti ülést, és egyetlen egy törvényt fogadtak el, az is arról szólt, hogy a nőket kizárják a köztisztviselői karból, s ezt a kommunisták kivételével valamennyi párt támogatta.

Ezzel szemben azok a németek, akik abban a legendás bonni tanteremben ültek össze, egészen rövid okmányt szerkesztettek, amely ésszerű decentralizációt írt elő: így jött létre a föderatív rendszer. A Német Tartományok Bankja, ahogy akkor hívták, gondoskodott

a pénzügyi stabilitásról, és sikerült elkerülnie a pusztító inflációt. 1948-ban kibocsátották a német márkát, s Németország a kezdeti nehézségek után virágzásnak indult. Minthogy az év java részét mostanában Törökországban töltöm, elmondhatom, hogy a Németországba történő bevándorlásnak igen pozitív volt a hatása. Ma Törökország gazdasági súlya felülmúlja az egész Közel-Keletét, annak minden olajtermelésével együtt.

Kezdetben gondot okozott, hogy Franciaország befogadja Németországot a klubba. Bizonyos értelemben ez már 1943-ban bekövetkezett, amikor két technokrata, a francia oldalon Bichelonne, a német oldalon pedig Speer rájött, hogy a német acélt és a francia vasércet érdemes összeházasítani. Sőt, ehhez hasonló elképzelés már az 1920-as években is felvetődött. 1950-ben Jean Monnet előállt az Európai Szén- és Acélközösség tervével, s ezzel felvázolta a jövő Európáját.

Lobogója, az acélt jelképező késsel, a szenet jelző feketével és a (Benelux-államokkal együtt) hat tagállam egy-egy csillagával a mai Európai Unió zászlajának előképe volt. A tárgykör első számú történész-kutatója, Alan Milward szerint a Montánunió nem egészen úgy működött, ahogyan tervezték, mert a koreai háború hatalmas tömegű acélfogyasztása mindent felülírt. Mindenesetre ezzel kezdődött a közös piacban való gondolkodás, és ettől indult gyors növekedésnek az Európán belüli kereskedelem. Nagyon is érthető, hogy a németek 1990-ben automatikusan úgy gondolták: Magyarország és a többiek a kommunizmus utáni korszak problémáira akkor válaszolnak helyesen, ha Európához csatlakoznak. Ehhez talán csak annyit érdemes hozzáfűzni, hogy Európa ne akarjon túl sokat. És lehet, hogy ma túl sokat akar, és ez a probléma.

Karol Sauerland

DILEMMA: 1989 GYŐZELME ÉS A RÉGI
STRUKTÚRÁK, VALAMINT MENTALITÁSOK
TOVÁBBÉLÉSE KELETEN ÉS NYUGATON

Az, hogy a Lenin, Trockij, Buharin és Sztálin, valamint számos más meggyőződéses bolsevik által létrehozott új világ ingatag lábakon állt, az a kezdetektől fogva nyilvánvaló volt. De arra senki sem számított, hogy a Szovjetunió német megtámadása által, miközben a Harmadik Birodalom egyidejűleg Angliával és Franciaországgal is háborúban állt, valamint Pearl Harbor japán rajtaütésével egy olyan konstelláció jön létre, amely vörös Oroszországot olyan meghatározó hatalmi helyzetbe hozta, amiről még valószínűleg építői sem álmodtak. Az ingatag lábak úgy tűnt, erős oszlopokká váltak. De – mondhatni hála istennek – a szovjet vezetés nem tudott lemondani azon imperialista törekvéséről, hogy meggyőződését az egész világra kiterjessze. Már csak azért sem, mert erre a nemzetköziséget megcélzó kommunista ideológia által is kötelezve érezte magát. Ezért a nyugati szövetségesek, az USA-val az élükön, nem kerülhették meg, hogy a Szovjetunió ezen törekvésével szembe ne szálljanak. Létrejött az általában hidegháborúnak nevezett Kelet–Nyugat-konfliktus, méghozzá azzal a magyarázattal, hogy az amerikaiak voltak azok, akik a konfliktust előidézték. A Szovjetunió eközben egyértelműen túlvállalta magát. Az oszlopok, amin állt, nemsokára mégiscsak ingatag lábaknak bizonyultak. Az általa meghódított és végül leigázott államokban igen gyorsan forrongások törtek ki. Az első jelzés 1953. június 17-én a frissen alapított NDK-ból jött. Óriási népfelkelésre került sor. 1956-ban Lengyelország, majd mindenek előtt Magyarország következett.

A véráldozat, amelyet a magyarok kénytelenek voltak meghozni, valójában nem merült feledésbe. Népfelkelésük arra is megtanította a kortársakat, hogy Oroszország – vagy ahogy akkoriban nevezték, a Szovjetunió – kolosszusával szemben, átviitt értelemben, Gandhi módszereivel kell fellépni. A Varsói Szerződés államainak csehszlovákiai intervenciója később azt is bebizonyította, hogy sem a szovjeteknek, sem segítőiknek nem jut jobb megoldás az eszükbe, mint hogy tankokat vessenek be a békés reformmozgalmakkal szemben. A szovjetek ugyanakkor drágán fizetettek a Kelet–Nyugat-konfliktusért. Engedékenynek mutatkoztak, és aláírták a helsinki megállapodást, amely előre nem látható módon megerősítette a 1970-es évek végének ellenálló mozgalmait. A Szovjetunió számára fatális következményekkel járt 1978-ban a lengyel pápa megválasztása. Sztálin egyszer könnyelműen és szarkazmussal feltette a kérdést, hogy: „És hány hadosztálya van a Vatikánnak?” Nos, egy se volt.

Amikor II. János Pál pápa 1979-ben ellátogatott Lengyelországba, attól tartottam, hogy halálesetek lesznek. Mexikói látogatása alkalmával a tömegben emberek sérültek meg, sőt, volt, akit halálra is tapostak. A titkosszolgálat ügyes provokálása hatására Lengyelországban is megtörténhetett volna hasonló eset. Ám, mint ahogy ez kiderült, a lengyel egyház a csestochowai Fekete Madonnához vezető évenkénti zarándoklatok és az 1957 és 1966 között megrendezett millenniumi ünnepek során elegendő tapasztalatot szerzett a nagy tömegek megfegyelmzésében. A pápalátogatás alatt nem volt semmilyen incidens. Ami egyes-egyedül a hívők kiváló önszerveződé- sének volt köszönhető. Rendfenntartói, sanitéc, vizet és élelmiszert osztói feladatkörüket mintaszerűen ellátó segítők ezrei dolgoztak a hívők között. Hogy mindehhez mennyi tervezésre és improvizációra volt szükség, az alig tűnt fel. A tizenhat hónapig tartó Szolidaritás- forradalom ennek a meghosszabbításának tűnt, azzal az eltéréssel, hogy egyértelműen az uralkodó rendszer ellen irányult. Az SZKP Politikai Bizottsága még 1980 decemberében úgy döntött, hogy nem

avatkozik be a lengyel viszonyokba. Még arra is kész volt, hogy Lengyelországot leírja, és az foglalkoztatta, hogy miként lehet Rostockkal, az NDK-s kikötővel komösszeköttetést kialakítani. De a lengyel elvtársak, élükön Wojciech Jaruzelskivel, a szovjet táborban akartak maradni. Akkoriban azt mondtam, ha a Szovjetunió elveszíti az afganisztáni háborút, ugyanúgy forradalmi helyzet alakul ki, mint amikor Oroszország Port Arthurnál és Mukdennél Japánnal szemben vesztett. Szinte imádkoztam egy szovjet vereségért. És így lett.

Amikor 1987-ben Hans Magnus Enzensberger azzal a céllal jött Lengyelországba, hogy az úgynevezett szocialista hétköznapiakat megörökítse, úgy, mint ahogy azt korábban magyarországi körútján is cselekedte, megpróbáltam arról meggyőzni, hogy ne tegye ezt. „Ön itt“, mondtam neki, „egy történelemtől terhes országban van“. Meg voltam győződve arról, hogy itt kezdődik a jövő, hogy a Jaruzelski-rezsimnek le kell majd mondania, és hogy 1990 körül a szocialista táborban jelentős változások mennek majd végbe. És 1987-ben Nyugat-Berlinben egy közép-európai problémákról szóló vita során legnagyobb ámulatomra azt találtam mondani, hogy ha Lengyelországnak sikerül ismét függetlenné válnia, akkor Németország is egyesülni fog. A szuverenitásnak ez lesz az ára, és a lengyeleknek ezzel kell zöld ágra vergődniük. Oroszország egyszerűen nem engedheti meg egy erős Lengyelország létrejöttét anélkül, hogy nyugaton ne hozzon létre ellensúlyt. Ez az ellensúly az újraegyesített Németország lenne. Politikai vitapartnereim egyáltalán nem értettek velem egyet, és azonnal a német veszéllyel riogattak. Én kitarítottam az elképzelésem mellett, és két évvel később teljesen logikusnak éreztem, hogy Gorbacsov a magyarokat az osztrák határ menti „hanyagságuk” miatt nem hogy nem kritizálta, hanem Berlinben ráadásul még az NDK lakosságát is további demonstrációkra biztatta.

Ezzel megérkeztünk az 1989-es évhez, a Népek őszéhez (1998-ben a *Berliner Zeitung*ban megjelent egy cikkem „Népek tavaszától

a Népek őszéig. 1848-tól 1989-ig – A mostani forradalmi megemlékezések során miért feledkezünk meg szívesen a kelet-európai nemzetekről” címmel). A szovjet birodalom felbomlásztására tett amerikai erőfeszítéseket nem említettem. Pedig nem tettek keveset. Az afgánoknak rakétákat adtak, amelyekkel a helikoptereket végre ki lehetett iktatni, ezen kívül az imperialista Szovjetuniót olyan fegyverkezési versenybe kényszerítették, ami felemésztette a szovjet gazdaságot. Végül sor került az idősebb Bush és Gorbacsov közötti találkozókra, amelyeken sok alapvetőnek tekintett konfliktust el tudtak simítani. Az idősebb Bush nélkül 1989 nem történt volna meg!

De, a szabadságot nem egy olyan forradalom vívta ki, mint amilyet 1980/81-ben Lengyelországban megéltem, amikor minden kérdést a széles nyilvánosság előtt beszéltek meg, amikor minden a legapróbb részletig át lett gondolva. A felsőoktatásban szereplője voltam annak, ahogy különböző grémiumokban, amelyek egy részét én vezettem, az ország minden részéből jövő szakemberek az új felsőoktatási törvényt kidolgozzák. Egy ilyen forradalmat 1989-ben a nómenklatúrának a a reálszocialista rendszer átalakításával szemben mutatott hajlandósága és a disszidensek e felett érzett öröme akadályozott meg. A nómenklatúra – már annak tudatában, hogy rezsím ingatag lábakon áll, és hamarosan összedől – tisztességtelen privatizációkba ment bele, amelyek az átmeneti időszakban számára jó startpozíciót biztosítottak. Az úgynevezett rendszerváltoztatás igazi nyertese végül is a nómenklatúra lett.

Azáltal, hogy nem került sor alapvető vitákra a régi rendszerről, amelyek során részletkérdéseket is megvitathattunk volna, nem lehetett leépíteni a régi mentalitásokat. Ez utóbbiakhoz legegyszerűbben is a titkolódzást sorolnám. A kormányzó hatalom – mindegy, hogy az állam élén, a helyi önkormányzatokban vagy a gazdasági szervezetekben – máig nincs arra kényszerítve, hogy tevékenységéről a nyilvánosság előtt számot adjon. Úgy, mint régen, maguk közt akarnak maradni.

A rendszerváltoztatás alatt a nép nagyon gyorsan felismerte, hogy az állam újjáalakításában való részvételből úgy, mint korábban, a legmesszebbmenőkig ki lesz zárva. Lengyelország 1989 nyarán jött erre rá. A Szolidaritás június 4-én, a háború utáni Lengyelország első félig szabad választásán nagy győzelmet aratott. Az úgynevezett országos listán a nómenklátúra 35 jelöltjéből 33 kiesett, a szenátusban, amelynek képviselői korlátozás nélkül választhatók voltak, a Szolidaritás 100 helyből 99-et megszerzett. Ezen a napon a következőket jegyeztem fel a naplómba:

Meglepetésemre a körzetem szavazóhelyiségében tíz szavazókabin állt. Sor volt, de a lengyel viszonyokhoz képest elég rövid. Előttem egy idősebb asszony állt, aki a szavazócéduláit egyenesen, azaz kitöltetlenül akarta az urnába bedobni. Mondtam neki, hogy ebben az esetben akár otthon is maradhatott volna. Meglepődött, és azt kérdezte, hogy akkor mit kéne csinálni. Kihúzni. Értetlenül nézett. Mások is igazat adtak ebben nekem. Megkért, hogy segítsék neki. Haboztam, de mások azt tanácsolták, hogy mutassam meg neki. Kölcsönadtam neki a tollamat, de ő azt akarta, hogy a megfelelő neveket én húzzam ki, amit én azonban nem tettem meg. Nem tudta a színész Łapickit a pártszóvivő Urbantól megkülönböztetni. Tulajdonképpen nem lett volna szabad neki bármit is diktálnom – az lett volna a tisztességes, ha a cédulákat az urnába dobja. Ezzel a régi rendszernek megfelelően az országos listát támogatta volna, és minden más választást, mint számára nem tetszőt elutasított volna. Meglepett a szavazóhelyiség „családias hangulata”. Az emberek kölcsönösen segítettek egymásnak, a szavazókabinokon kívül is kihúzták a szavazócédulán az emberek azt, amit előre felírtak maguknak. A szavazóbizottságban a Szolidaritás emberei kitűzött viseltek, a szavazóhelyiségek előtt a Szolidaritás képviselői asztalokat állítottak fel, hogy a magukat ki nem ismerőknek elmagyaráz hassák a szavazás rendszerét. Kíváncsi vagyok, mi lesz az eredmény. – A kihúzás ötlete pont azt szimbolizálja, amitől a Párt tart: a leváltást, a törlést. A Párt kifejezetten tudni akarja, hogy a legtöbb

választó nem kedveli őt. A „vagy” számára idegen: nem azt kérdezik, hogy minket akartok vagy a többieket. Akkor egy normális rendszert kellene elfogadniuk, amiben azok mellé a személyek vagy csoportosulások mellé, amelyeket az ember választ, keresztet rak.

Másnap a következőket írtam:

A lengyel választások eredménye meglepett. Nem gondoltam volna, hogy a Szolidaritás jelöltjei túlnyomó többséggel fognak nyerni. Az országos lista (a párté) úgy tűnik, megbukott, pedig tegnap még kételkedtem benne (a szívem azt súgta, hogy a nómenklatúra legtöbb jelöltjét kihúzzák, az eszem ez ellen berzenkedve pedig azt mondta, hogy nem lesz ilyen sok elszánt ember, a legtöbbjük túl lusta lesz ahhoz, hogy 35-ször áthúzzon valamit). Úgy néz ki, a párt nem fogja megpróbálni a választási eredményeket kétségbe vonni. Jaruzelski új kompromisszumot keres, koalíciót akar alkotni. Wałęsa segíteni akar majd neki, mert őt magát is meglepte a győzelem. Azt hiszem, az elnök teljhatalmát csökkenteni fogják. A városokban ünnepi hangulat uralkodik.

A Solidarność-vezetők semmi jelét nem mutatták annak, hogy együtt örülnének az emberekkel, össze voltak zavarodva. Eredetileg semmiképpen sem akarták a hatalmat átvenni, mert attól tartottak, hogy újra bevezetik a hadi állapotot. Forradalmi lelkesedésüket már rég elvesztették. Ugyanakkor az utánuk következő generációt nem engedték szóhoz jutni. Azon nyomban kétes kompromisszumokat kötöttek, végül még Jaruzelskit is megválasztották elnöknek, amit sajnos az idősebb Bush is elősegített, lévén megválasztása előtt dicsérte Jaruzelskit.

Ezekben a napokban, nem sokkal azelőtt, hogy Jaruzelskit a nemzetgyűlés, azaz a szejm és a szenátus elnökké választotta, a következőket írtam a naplómbe:

Varsó, 1989. 07. 18./19.

A tévében látható volt Jaruzelski, ahogy nyilvánosságra hozza döntését, hogy mégis jelölteti magát elnöknek. Arckifejezése, mint máskor is, maszkyszerű volt. Mint mindig, sötét szemüveget viselt, de a kezei iszonyúan reszkettek. A többségben lévő Solidarność valószínűleg ellene fog szavazni. – Kuratowska azt mondta, hogy Jaruzelski tegnap szörnyű benyomást tett. Én viszont meg vagyok győződve arról, hogy meg fogják választani. Ez biztosan nem fog kellemetlenségek nélkül lezajlani. A nómenklatúra azonban nyugodtan alhat – hat év védelmet garantálnak nekik. Ezalatt megkezdheti a vagyonhoz vezető menekülését. Ez a történelem fura fintora – évekkal ezelőtt ki mert volna egy ehhez hasonló kivonulásra gondolni? Én mindig azt akartam, hogy a nómenklatúrát jó nyugdíjjal küldjük el. Most meg korai kapitalisták lesznek belőlük.

Varsó, 1989. 07. 19. (15 óra előtt)

Ma alig jut az ember az egyetemen a dolgához, pedig esős idő van. Mindenki a küszöbön álló választásról akar beszélni. A Gazeta Wyborcza szerint semmi sem magától értetődő, egyik nagy pártban sem támogatják Jaruzelskit egyöntetűen – lehet, hogy megbukik. A történész és Oroszország-kutató Wiczorkiewicz megállított az utcán, és azt mondta, hogy a szovjetunióbeli események, amik egyébként 1980 augusztusára emlékeztetnek, bátorságot kell, hogy adjanak nekünk, mert az intervenció esélye egyre kisebb. Én ebben nem bíztam – szerintem alig van képviselő, aki ilyen kategóriákban gondolkodik. Ők mindannyian csak az országban uralkodó hatalmi viszonyokra gondolnak. Azt fontosnak érzem, hogy Michnik Jaruzelskivel szemben foglalt állást. De attól tartok, hogy a koalíciós pártok ellenszavazatait a Solidarność-on belüli pro-Jaruzelski-szavazatok ki fogják egyenlíteni.

Varsó, 1989. 07. 19./20.

Hat órát ül az ember a tévé előtt, hogy követhesse az elnökválasztást abban a reményben, hogy Jaruzelski az első szavazást elveszíti. De szerencséjére eggyel több szavazatot kapott. Ezért a Solidarność, pontosabban a színész Szczepkowski, aki inkább úgy döntött, hogy forgat, és azok a radikálisok a felelősek, akiknek derogál ebben a cirkuszban részt venni. A többi hivatalos pártban körülbelül egy tucat képviselő nem, vagy ha igen, akkor Jaruzelski ellen szavazhatott. Ők bátrak voltak. A szavazók Solidarnośćba vetett bizalma csökkenni fog. [...] Ha arra gondolunk, hogy Jaruzelski mindent elkövetett, hogy elnök legyen, hogy ehhez mind Gorbacsovtól, mind Bushtól támogatást kapott (sőt közvetett módon még a Vatikántól is, amivel éppen most vették fel a diplomáciai kapcsolatokat), hogy a képviselőket nyomás alá helyezték, hogy Jaruzelski államcsődöt akart előidézni, hogy a nyilvános viták (amelyekben csak lejáratva volna magát) elől ki tudott térni, akkor azt kell mondanunk, hogy a szejm erős intézmény, mert a jövőben hasonló nyomás nem fog létrejönni. Ezért hát optimistán nézhetünk a jövő elé, bár egy olyan Pinochet-típusú ember áll az állam élén, akinek nagy hatalma van. Nem hiszem, hogy élni fog vele, mert az csak az ellenzéket erősítené. Inkább meg fogja próbálni őket kompromittálni, mint ahogy az most az elnökválasztásnál is sikerült neki. A választók nem fogják a Solidarnośćnak ezt a gyengeséget olyan könnyen elfelejteni.

Varsó, 1989. 07. 20.

Ismerősök egész sora nyugtalanul aludt ma, a nemzetgyűlés képei lebegtek előttük. Én Michnikről, mások Kozakiewiczről álmodtak. Mindkettejüknek nehéz dolga volt – az egyiküknek, mert dadogását kellett leküzdenie, a másikuknak, mert annak ellenére, hogy a szejm elnöke, nem ért procedurakérdésekhez. – Egy munkás a vonaton azt mondta, hogy még soha nem ült hat órát a tévé előtt – olyan volt (az

ülés), mint egy krimi, horrorisztikus végkifejlettel (Jaruzelski fellépése).– Kiderült, hogy Jaruzelskit a Solidarność segítségével választották meg, mert az érvénytelen szavazatok állítólag a Solidarność-képviselőktől származnak. Ezzel a módszerrel akartak segíteni Jaruzelskinek a szavazati többség elérésében. Ha a hét érvénytelen szavazatból három tartózkodás lett volna, Jaruzelski megbukott volna. 10-12 képviselő tartózkodott a szavazástól. – A Solidarność nem tud ezekkel a feladatokkal megbirkózni. Egy jelöltben kellett volna megegyezni, de meg kellett volna mondani, hogy mi lesz, ha hosszabb ideig tartó elnökválságra kerülne sor, pl. hogy egy saját jelöltet fognak állítani, akinek viszont nem feltétlenül kell Wałęsának lennie.

Varsó, 1989. 07. 20./21.

A nyugatnémeteknél egy fogadáson arról értesültem, hogy Wielowieyskinek támadt az az ötlete, hogy érvénytelen szavazatokat adjanak le, hogy ez által alacsonyabban tartsák a szükséges pro-Jaruzelski-szavazatokat. Úgy tűnik, őt ebben elsősorban a katolikus Solidarność-képviselők követték (többek között Stomma). Kifejtettem, hogy a szavazók ezeket az embereket csak megvetni fogják tudni, mert a szemükben olyan értelmiségiek, akik még háromig sem tudnak elszámolni. Egy asszony úgy gondolta, hogy az ember egy képviselőt nem ítélhet meg egy „tett” miatt. Én kétségbe vontam, hogy a választók ilyen jámborak lesznek. A püai képviselőket, akik nem vettek a szavazáson részt, a helyi Solidarność-bizottság már el is ítélte. [...] A fogadáson egy dpa-újságíró, aki nem volt ostoba, aggódva azt kérdezte, mi történt volna, ha Jaruzelski megbukik. Lityński és én egyszerre válaszoltunk mosolyogva: semmi, a válság kicsit elhúzódik, aztán megoldódik. Michnik is jelen volt, de nem éreztem kedvet ahhoz, hogy beszéljek vele. Kérdően néztünk egymásra, és eltekintettünk egy beszélgetéstől. Miért is? Nem tudom megmagyarázni, irracionális. A társaságban jó hangulata volt, és egyszer sem dadogott. Geremek közölte, hogy Jaruzelski meghívta egy beszélgetésre. – Attól

tartok, hogy a Solidarność emberei egyre több örömet fognak lelni a politizálásban, és féltő, hogy a lakosság aktivitása csökkeni fog. Végző soron csak a szavazataik voltak nekik fontosak és a nép most ott ül az arénában, hogy a parlament üléstermében zajló csatát végignézze.

És nagyjából így is történt. A beleszólás joga ugyanolyan kevés, mint régen. És a helyi önkormányzatoktól legfőképp azáltal vették el mindent egybevetve a döntés szabadságát, hogy túl sok pénzt kell átadniuk a központnak. A piac külföldi tőkével szembeni nyitása is elég negatívan hatott a demokráciaszemléletre. A tőkeadók mindig is szívesen működtek, és működnek továbbra is együtt a régi elvtársakkal, mert utóbbiak hozzá voltak ahhoz szokva, hogy azt, amit elvártak tőlük, engedelmesen végrehajtsák, már csak azért is, mert kétes üzletekre is hajlandóak voltak.

Külön fejezetet alkotnak az ellenzékiek, akik vezető pozíciókhoz jutottak. Az emberek azt gondolták, hogy egykoron egyenes tartásuk miatt, amikor saját testüket is kockáztatták, egészségüket veszélyeztették, nyíltan és tisztességesen fogják a köz javát szolgálni. Ám később legtöbbjük csalódást okozott. Vagy túl gyengék voltak ahhoz, hogy intézményeket vezessenek, vagy hagyták magukat korrumpálni, elkezdtek az előttük megnyíló gazdagságot élvezni. Itt az 1989-es lengyel közéletből erre csak egy példát említsünk.

Egy neves russzista és disszidens, akivel együtt dolgoztam az úgynevezett földalatti mozgalomban, a kilencvenes évek elején hirtelen a tévé elnöke lett. Nem akart energikusan fellépni, hanem hitt az egyes osztályok igazgatóinak tanulási hajlandóságában. Abszolút kudarcot vallott. Nagyon gyorsan kellett távoznia. 1989 előtt minden vezetői pozícióból ki volt zárva, még csak egy kis irodalomtudományi osztályt sem pátyolgathatott. Most pedig hirtelen egy óriási apparátusnak kellett új irányt szabnia. Természetesen úgy képzelte, hogy a tévé nyisson a különböző politikai eszmék felé. Jogilag alig volt lehető-

sége politikailag megvetett személyeket elbocsátani. Csak más pozíciókba tudta őket áthelyezni. Mondtam neki, hogy egyszerűen olyan feladatokkal kell megbízni őket, amiket minden kétséget kizáróan nem tudnak ellátni. De ennek megvalósításához nem volt elég kreatív és céltudatos.

Az ellenzékiek alapján véve autoriter emberek. Az autoriter rendszerben tudták, hogy jogosan tiltakoznak. Erről nem kellett hosszadalmasan és sokáig vitatkozniuk. Senki nem egyeztetett arról, hogy tiltakozniuk kell vagy sem. Abban a pillanatban azonban, amikor pro és kontra érveket kell mérlegelni, könnyen elveszettnek érzik magukat. Ezért hamarjában a számukra ismerős elemeket viszik be a politikai kultúrába: a szélsőségek, az antiszemitizmus, a szélsőjobb-oldali meggyőződés és más vélt veszélyekre való figyelemfelhívást. Ilyenkor érzik ismét nyeregben magukat.

Dustin Dehez

AZ ÚJ VILÁGREND – ÚTON EGY TÖBBPÓLUSÚ VILÁG FELÉ?

A STATUS QUO VÉDELMEZÉSE

A hidegháború vége, szabadjon ezt a profán megjegyzést előrebocsátani, a történelemben új fejezetet nyitott. E megállapítás már azért is profánnak nevezhető, mert jelentősége a berlini fal lebontását, a Szovjetunió összeomlását és a Varsói Szerződés felbomlását megelőző kortársak számára nyilvánvaló volt. Ám senki sem sejtette, hogy a kétpólusú viszonyrendszer helyére mi is léphetne. Csak egy kérdésben egyeztek a vélemények: az, hogy egy állam kivel kíván baráti kapcsolatokat ápolni, már nem attól függ, hogy az állam a kétpólusú rendszerben milyen helyet foglal el.

Ám ezen kívül, az új nemzetközi világrend természetéről alkotott elképzelések nagymértékben különböztek egymástól. Az erről folytatott vita végpontjain két elmélet is előre sejtett népszerűséggel bírt. A politológus Samuel Huntington például új, elsősorban vallási és etnikai eredetű konfliktusokat látott felfakadni, és kultúrák összeütközésére hívta fel a figyelmet. Ezzel szemben a filozófus és politológus Francis Fukuyama pontosan a másik végletnek kötelezte el magát. A *The End of History and the Last Man* című művében kifejtette azt az elméletet, amely szerint a nagy ideológiai ellentétek ideje lejárt, és a demokrácia a kapitalista piacgazdasággal párosulva, mint az egyetlen jövővel rendelkező világrendmodell kerekedett felül.

E két elméletben az volt az egyetlen közös vonás, hogy egyikükben sem volt már felismerhető koherens, központi fenyegetés. Tudományos körökön kívül elsősorban az a konszenzus látszott uralkodni, hogy közvetlen fenyegetettség már nem áll fenn.

Az értelmiségi viták azonban csak ízelítőül szolgáltak azokhoz a kihívásokhoz, amelyek nemsokára a politikában is jelentkeztek. George H. W. Bush munkatársainak Bush hivatalbalépése után jellemző módon mindenekelőtt olyan krízishelyzetekkel kellett foglalkozniuk, amelyek inkább a status quo fenntartásáról szóltak, semmint az amerikai külpolitika alapjainak radikális megváltoztatásáról.

1989-ben Manuel Noriega nekilátott tekintélyelvű uralkodásának konszolidálásához. És ami még rosszabb, a Panama-csatorna miatt ráadásul amerikai érdekek is veszélyeztetve voltak. 1989 decemberében George H. W. Bush kormánya úgy döntött, hogy megbuktatják Noriegát. Bár az intervenció sikeres volt, ugyanakkor bírálatot is kapott. Mivel nem rendelkezett az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsának felhatalmazásával, ezért alapvetően egyoldalú akció volt, és sok megfigyelőre inkább úgy hatott, mint a Monroe-doktrína klaszszikus érvényesítése.

Hasonló volt a helyzet a Kínai Népköztársasággal, amelyhez Bush-t mindig is kivételes viszony fűzte, hiszen az Egyesült Államok követekeként éveken keresztül Kínában élt. Kínában az 1980-as évek végén a fiatalabb generáció szabadságvágya a Kommunista Párt abszolút hatalmi törekvéseivel került összeütközésbe. George H. W. Bush munkatársai számára a másik külpolitikai kihívást a Tienanmen-téri vérfürdő és a kínai vezetésben felülkerekedő héják jelentették. George H. W. Bush erre a krízishelyzetre is a rá jellemző visszafogottsággal reagált. A Kínai Népköztársasággal szemben gyakorolt visszafogottság bírálatot váltott ki a konzervatív és főleg az egyre nagyobb befolyást nyerő újkonzervatív körökben is.

A SZOVJETUNIO FELBOMLÁSA ÉS A NÉMET EGYSÉG

Ezek a krízishelyzetek mindazonáltal semmiségek voltak ahhoz a tényleges kihíváshoz képest, amellyel Bush szembesült. Mert Bush történelmi hagyatéka végső soron majd a gyengélkedő és nemsokára széteső Szovjetunió dőlt el. Frissen megválasztott, de hivatalába még nem beiktatott elnökként Bush Gorbacsovnak kifejtette, hogy Reagan és Gorbacsov eredményeire alapozva kíván vele együttműködni, de át akarja alakítani a Szovjetunióval és a Varsói Szerződéssel kapcsolatos amerikai politikát. Reagan stratégiáját, amely elsősorban a nukleáris fel- és későbbi lefegyverkezés dualizmusán alapult, a hidegháború felsejlő végével át kellett gondolni. Ezért a hivatalbalépés után George H. W. Bush az amerikai szovjetpolitikában több írásban is tematizált szünetet rendelt el. Jóllehet ez a szünet Gorbacsovot nyugtalanította, ugyanakkor Gorbacsov Bush visszafogottságát és nyugodt természetét hamar elkezdte nagyra értékelni, annak ellenére, hogy a kezdetekkor kétségei voltak Bush tárgyalási készségének komolysága felől, amely kétségeket ki is nyilvánította. George H. W. Bush később nekilátott annak, hogy a Szovjetunióval kapcsolatos amerikai politikát Kelet- és Közép-Európa átalakítására fókuszálja. Az ő szemszögéből nézve nem csak segíteni akart Kelet- és Közép-Európa államainak, hogy kiváljanak a Varsói Szerződésből, hanem lehetővé akarta számukra tenni egy új demokratikus kormányzási rendszer létrehozását. Ehhez sutba dobta Henry Kissinger tanácsát, aki Kelet- és Nyugat-Európa tartós megosztásának elfogadását ajánlotta, amennyiben a Szovjetunió más engedményekre késznek mutatkozik. Ehelyett Bush politikai pluralizmust és az emberi jogok tiszteletben tartását („*lasting political pluralism and respect for human rights*”) követelte. A nyitottság kultúráját és az önrendelkezés jogát Kelet- és Közép-Európa minden állama számára. A Szovjetunió nyitása ebben az időben már erősen előrehaladott stádiumban volt. 1988 szeptemberében az akkori szovjet külügyminiszter, Eduard Sevarnadze az Egyesült Nemzetek

közgyűlése előtt kijelentette, hogy a Szovjetunió külkapcsolatait ideológiamentessé kívánja tenni. Az, hogy Gorbacsov a változásokat komolyan gondolja, akkor vált egyértelművé, amikor ő maga szólalt fel az Egyesült Nemzetek előtt, és ott a Vörös Hadsereg állományának fél millió katonával való csökkentését, valamint hat hadosztály Kelet-Európából való kivonását jelentette be.

Bush már a politikai pluralizmusnak és az emberi jogok tiszteletben tartásának a követelésével is megfogalmazta rendszerváltoztató elképzeléseinek döntő céljait, ugyanakkor arra nem tért ki, hogy ezek a változások milyen módon szolgálják az amerikai érdekeket, és hogy maga az Egyesült Államok milyen lépéseket lenne hajlandó megtenni e célok elérése érdekében. Végző soron a puding igazi próbája az volt, hogy a Szovjetunió szabad kezet ad-e Kelet-Európának jövője háborítatlan kialakításához, valamint hogy elfogadja-e a német újraegyesülést. A kettő plusz négy tárgyalásoknak a németországi fejlemények állandóan a nyomában voltak, már ha nem elébe vágta. Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a tárgyalások neuralgikus pontja az egyesülő Németország NATO-tagsága lesz. Annak ellenére, hogy némi habozás után a Szovjetunió kész volt egy nem semleges, de nem a NATO-hoz tartozó Németországot elfogadni, biztosítva akarta látni, hogy Kelet-Európa államai sem menekülnek azonnal a Szövetség védelme alá. Máig folynak viták arról, hogy az akkori amerikai külügyminiszter, James Baker tett-e ilyen ígéretet. Azaz, hogy a Bush-kormány nevében beleegyezett-e egy vörös vonalba. Maga James Baker megerősítette az eszmecsere tényét, ám további tárgyalás nyitányaként tekintett rá, míg Gorbacsov megelégedett a szóban közölt biztosítékkal. Egy igazi rendszerváltó partnerség természetesen azt feltételezte volna, hogy a kelet-európai államok maguk dönthetnek arról, hogy melyik szervezethez tartozzanak.

George H. W. Bush tisztában volt saját rendszerváltoztató lehetőségeinek korlátaival, mert a NATO-kérdést megelőzően már Németország

újragegyesítése is küzdelmes vállalkozás volt. Nem csak Moszkvában viseltettek szkeptikusan – már ha nem elutasítással – az újragegyesített Németország ötletével szemben. A fontos nyugati szövetségesek fővárosaiban is minden mással, csak nem lelkesedéssel fogadták az újragegyesített Németország tervét. Mind François Mitterrand, mind Margaret Thatcher attól tartott, hogy az újragegyesítéssel Németország újra megerősödik, sőt revizionistává válhat. George H. W. Bushnak tehát szoros szövetségeseinek és egykoron legnagyobb ellenfelének is úgy kellett a német egység előnyeit előterjesztenie, hogy közben Gorbacsov épp hogy megnyert bizalmát ne tegye kockára. Robert Hutchings nyomán kijelenthetjük, hogy még két évtized távlatából is alig létezik olyan elképzelés, ami a német egyesítést jobban vezényelte volna le.

AZ ÖBÖL-HÁBORÚ ÉS AZ ÚJ VILÁGREND

A hidegháború végének utórezgései is újabb konfliktusokhoz vezettek. Az Irán–Irak-háború végével Szaddám Huszein lehetőségek után kutatott, hogy hatalmát konszolidálja, és hogy államának pénzügyeit rendezze. Eközben felfigyelt a kisebb Kuvaitra, amelyet 1990 augusztusában megszállt. Az Egyesült Államok gyorsan gondoskodott arról, hogy Kuvaitot felszabadítsa, és először ennek az akciónak a keretében, 1990 szeptemberében írta le George H. W. Bush egy új világrend általa elképzelt kontúrjait:

“A new partnership of nations has begun, and we stand today at a unique and extraordinary moment. The crisis in the Persian Gulf, as grave as it is, also offers a rare opportunity to move toward an historic period of cooperation. Out of these troubled times, our fifth objective — a new world order — can emerge: A new era — freer from the threat of terror, stronger in the pursuit of justice and more secure in the quest for peace. An

era in which the nations of the world, east and west, north and south, can prosper and live in harmony.”

Ez a gondolat azért volt vonzó, mert kifejtése bizonyos mértékben homályos maradt. A szövetség, amelyet Bush Szaddám Huszein ellen viselt háború érdekében kovácsolt, Kuvait felszabadítása után gyorsan szétesett. Az új világrend akkor még ábrándos cél volt, és még nem kapcsolódott hozzá politika. Ezzel a problémával Bush-nak még zöld ágra kellett vergődnie: Bush konvencionális realista volt, ami ugyan segített neki annak a határait nem szem elől téveszteni, ami számára elérhető, ugyanakkor nehezebbé esett politikáját szélesebb összefüggésbe helyezni. Ő maga is meglehetősen tisztában volt ezzel, hiszen az alkalmanként szemére vetett megfogalmazás, hogy problémái vannak a *vision thing*-gel, valószínűleg épp tőle eredeztethető.

BUSH HIVATALBÓL VALÓ TÁVOZÁSA ÉS ÚJ KIHÍVÁSOK JELENTKEZÉSE

1992 novemberében George Bush Bill Clintonnal, Arkansas állam demokrata kormányzójával szemben elveszítette az elnökválasztást. Mindez nem csak azért történhetett meg, mert Clinton értette annak a módját, hogy a választási kampányt a gazdasági kérdésekre hegyezze ki, hanem azért is, mert Ross Perot személyében egy harmadik jelölt is beszállt a versenybe, aki elsősorban a Bush támogatóinak köréből jövő szavazóknak tűnt vonzónak. Ám Clintont csak a következő év februárjában iktatták be, és így George H. W. Bush-nak még egy további nemzetközi krízissel kellett megbirkóznia, amelynek hatásai máig érezhetőek. Az 1980-as évek közepe óta Szomáliában polgárháború dúlt, 1991-ben végül sikerült megbuktatni a somáliai diktátort, Siad Barret. Ám a polgárháborúban részt vevő pártok nem tudtak az utód személyében megegyezni, és az így létrejövő káosz az ország gazdaságát romokba döntötte. Szomália a széteső állam

mintapéldájává vált. 1992-ben kiéleződött a helyzet, több százezer embert az éhhalál fenyegetett. Az egész világra kiterjedő tudósítások által a nemzetközi közösségre is egyre nagyobb nyomás nehezedett, hogy tegyenek valamit az éhínség ellen. Bush elnök kihasználván az általa még hivatalban eltölthető időt, elindította az *Operation Restore Hope* hadműveletet. A cél az volt, hogy 1992 karácsonyán – mindezt szintén az új világrenddel szemben támasztott remény részeként elképzelve – senkinek ne kelljen már éhezni. Az *Operation Restore Hope* hadművelet két tekintetben is iránymutató akció volt: egyrészt először esett meg, hogy egy államnak a gyengesége és nem az ereje vált kihívássá. Másrészt az eredetileg segítségnyújtásnak tervezett beavatkozás teljes újjáépítést szolgáló támogatássá való kiszélesítése, még akkor is, ha Szomáliában nem volt sikeres, mégiscsak irányt mutatott hasonló missziók jövőbeli tervezéséhez.

ZÁRSZÓ

A remény, hogy a hidegháború végével egy új világrend alakul ki, a tekintetben vált valóra, hogy a hidegháború kétpólusú rendszerét valóban egy többpólusú rendszer váltotta fel, amelynek máig is az Egyesült Államok a legjelentősebb és legvonzóbb központja. Ugyanakkor a nemzetközi kapcsolatokban az 1990/1991 után létrejövő új struktúra önmagában véve még nem volt új rendszernek nevezhető, és úgy tűnik, George H. W. Bushnak is csak kevés konkrét elképzelése volt arról a világrendről, amelynek létrehozásához hozzájárulhatott volna. Bár az *új világrend* alap gondolatát a wilsonizmustól kölcsönözte, ám mibenléte ezen felül a legmesszebbmenőkig homályos maradt. Ezért Bush önmagáról kialakított képe, miszerint az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején kezdődő történelmi változások katalizátora lett volna, nem minden tekintetben meggyőző. Hiszen adminisztrációja inkább csak reagált az eseményekre, mintsem aktívan irányította volna azokat. Visszatekintve inkább e kijelentés

ellentéte állja meg a helyét. Azaz, hogy Bush a kihívások élet tompította, a problémák eszkalálódásának gátat szabott és a rendszerváltoztató hajlandóságot Európára összpontosította. Talán éppen a sok kihívás átláthatóvá tétele járult hozzá Németország újraegyesítéséhez és Kelet-Európa demokratikus átalakulásához. Talán éppen ez utóbbiak tekinthetők Bush történelmi érdemének. Ám annak az elvárásnak, hogy az amerikai külpolitikát szélesebb nemzetközi és tudatosan cselekvő összefüggésbe hozza, Bush nem felelt meg. A következő kormányra maradt az a feladat, hogy stratégiát dolgozzon ki az új nemzetközi világrend létrehozásához. A Clinton-kormány nemzetbiztonsági főtanácsadója ezt röviden és velősen oly módon fogalmazta meg, hogy az egyrészt illeszkedett a történelmi fordulathoz, másrészt egyszersmind célt is felvázolt: *from containment to enlargement*.

Balogh András

GEORGE HERBERT WALKER BUSH ÉS A JALTAI RENDSZER KIMÚLÁSA

Nagyon örülök annak, hogy ez a jelentős nemzetközi konferencia a Bush-korszakot és Bush személyiségét állította figyelmének középpontjába. Feltűnő, hogy a II. világháború után vitathatatlanul a legdrámaibb időszakot és ebben az időszakban kulcsszerepet játszó G. H. W. Bush-t, az Egyesült Államok 41. elnökét, a publicisztika, a memoárok és a tudományos feldolgozások mennyire elhanyagolják. A róla szóló irodalom lényegesen kisebb, mint ami elődjéről és utódjáról szól. Még a vele szemben nem ellenséges életrajzok szerzői is inkább visszafogottak és az elnök ellentmondásos megítélésére hívják fel a figyelmet. Áttanulmányozva Bush elnök tevékenységét egyértelműen azt a tételt fogalmazom meg, hogy a Bushra vonatkozó értékelések egyoldalúak és igazságtalanok. Miért? Mindenekelőtt azért, mert elnöksége idején ment végbe a II. világháború óta a legfontosabb világtörténelmi fordulat, és ha ő nem kezelte volna a kelet–nyugati kapcsolatokat megfelelően, lehetséges, hogy már nem írhatnánk világtörténelmet, hiszen a világ a legsúlyosabb veszélyekkel éppen a Szovjetunió meggyengülése, majd széthullása időszakában kényszerült szembenézni. Bush akkor, azokban a sorsfordító években, nagyon helyesen, a kelet–nyugati kapcsolatokra koncentrált elsősorban. Ahhoz, hogy erről a korszakról kiegyensúlyozottan beszéljünk, feltétlenül szükséges, hogy egy olyan kipróbált, több mint kétezer éves római elvhez, a sine ira et studio elvéhez tartsuk magunkat, amelyet ugyan minden világmegváltó bírál, de ami nélkül nem tudunk

közelebb jutni az igazsághoz. Bush elnök méltatlan megítélésének szerintem hasznára válik majd, ha nem is nagy, de mégis csak történelminek nevezhető távlatból, friss szemmel gondoljuk most végig, hogyan is ment végbe a jaltai rendszer „kimúlása”. Ennek, a máig nem kellően feltárt folyamatnak Bush elnök volt a központi szereplője. Hogy kortársai közül a liberálisok haragudtak-e jobban rá vagy a baloldaliak vagy elnöksége utolsó éveiben a konzervatívok, ezt nehéz volna eldönteni. A liberálisok és baloldaliak úgy érezték, hogy Bush egy őskonzervatív kövület, vagy még pejoratívabban: ősbölgény, aki már csak koránál fogva is alkalmatlan arra, hogy ezekben a viharos időszakokban átvezesse az Egyesült Államokat a világpolitika soha nem tapasztalt viharos óceánján. A konzervatívok pedig csalódtak benne, ugyanis nem úgy viselkedett, ahogy egy szélsőséges konzervatívtól – aminek nemcsak ellenfelei, hanem barátai is tartották – elvárható lett volna. Amiért a konzervatívok Bush-t támogatták, az éppen a fenntartás nélküli konzervatív politikusi imázsa volt. Bush ugyanis nem liberális-konzervatív volt, még csak nem is olyan konzervatív, aki szociális eszméket is belevitt volna gondolkodásmódjába, hanem felfogásában egészen egyszerűen egy klasszikus konzervatív konzervatív, gazdaságpolitikájában pedig neokonzervatív. Egész életútja, származása és neveltetése is ezt mutatja. A konzervatívok azt a Bush-t támogatták, szerették és ajnározták, aki hivatalba lépése előtt a Republikánus Nemzeti Konvención olyan eszményeket fogalmazott meg, amelyek a nem konzervatívok számára egyszerűen hajmeresztőnek tűntek. Elővett olyan szimbolikus kérdéseket, mint a nemzeti zászló iránti hűség kifejezésének kötelezővé tétele az osztálytermekben és minden egyéb nyilvános helyen, állást foglalt az iskolai nyilvános imádkozás, csakúgy, mint a halálbüntetés visszaállítása és a csaknem korlátozás nélküli fegyvertartás és az abortusz-törvény szigorítása mellett. Ezek a tételek voltak és sok tekintetben maradtak a vízváltások a konzervatív és nem konzervatív erők között nemcsak Amerikában, de sok más helyen is. A konzervatívok szívét ráadásul az előbbi, szimbolikusnak nevezhető kérdések mellett

olyasmivel nyerte meg, mint a hagyományos konzervatív adópolitika megerősítése. (Tulajdonképpen az adókkal kapcsolatos álláspontja volt a későbbiekben az, amely a leginkább a vesztét okozta, hiszen amikor azt hangsúlyozta az említett konvención, hogy „read my lips, no new taxes” [ezt hangsúlyosan és lassan mondta, hogy mindenki értse]. Erre valóban emlékeztek, ám miután a gazdasági helyzet ígéretének megtartását nem tette lehetővé, azt ugyanis semmiféle ideológiai meggyőzés nem írhatja felül, addigi hívei is elfordultak tőle.)

A fentiek természetesen hozzátartoznak az elnök személyiségéhez és imázsához, de Bush nemzetközi, mondhatni világtörténelmi jelentősége egyáltalában nem a nagyon leegyszerűsített és konzervatív világképéből adódott. Bush az Egyesült Államok drámai történelmi időszakában, ami csak a II. világháború és az azt közvetlenül követő évekre emlékeztet fontosságában, nemcsak saját országát, hanem a világot is felmérhetetlen veszélyektől mentette meg. Az emberiség az ismeretlenbe ugrott a '80-as évek végétől. Ma hajlamosak vagyunk elfelejteni arról, hogy egy nagy birodalom és az egész nemzetközi rendszer hirtelen összeomlása a történelem folyamán szinte kivétel nélkül destabilizációhoz, háborúkhöz, polgárháborúkhöz, gazdasági, társadalmi, morális összeomlásokhoz vezetett. A világ nagy szerencséje, hogy az immár egyetlen szuperhatalom vezetőjének két olyan kvalitása volt, amely a drámai változások menedzselésére alkalmassá tette: az egyik a több évtizedes politikai, ezen belül nemzetközi politikai gyakorlat, a másik a hosszú távon való nyugodt és bölcs gondolkodás képessége. Nem vitás, Bush volt az Egyesült Államok elnökei közül, Franklin Delano Roosevelttel mellett, aki legjobban értett a külpolitikához, akinek a legmagasabb volt ehhez a képzettsége, a leghosszabb gyakorlat állt mögötte és a legkiválóbb szakértőket tudta maga köré gyűjteni. Bush nemzetközi ügyekben való jártassága nemcsak abból adódott, hogy a Yale-en tanult, ami kétségkívül nagyon jó alapokat adott, hanem sikeres katonai és üzleti pályafutása után még viszonylag fiatal korától kezdve hivatásszerűen foglalkozott politikával, ezen

belül külpolitikával, mégpedig a legmagasabb szinteken. Nyolc éven át az Egyesült Államok alelnöke volt, előtte a CIA elnöke, és abban a nagyon kényes időszakban, amikor Kínával a kétoldalú kapcsolatokat újrafogalmazták, a pekingi összekötői irodának volt a vezetője, ami lényegében nagyköveti hatáskört és pozíciót jelentett. Nemzetközi tapasztalatait növelte, hogy ENSZ nagykövetségként is képviselte hazáját és csaknem három évig a befolyásos Council of Foreign Relations igazgatója volt. Megtanulta, hogy nem szabad beleugrania ismeretlen kimenetelű kalandokba. Ez lett az egyik legnagyobb erénye, ellenfelei azonban pontosan ezért bírálták, mondván, hogy óvatos és paszszív, így elszalasztotta a nagy lehetőségeket.

Azt is sokan szemére vetették, hogy a status quohoz való öreges, konzervatív ragaszkodása háttérbe szorította az elvi megközelítéseket. Ez egyáltalán nem felel meg a valóságnak, hiszen ő volt az, aki az új nemzetközi rend koncepcióját megfogalmazta, amelyet az Öbölháború idején hirdetett meg. Ebben állást foglalt egy sokkal szabadabb világ mellett, egy olyan világ mellett, amely megszabadul a terrorizmus rémétől, amely a biztonságot és az emberi jogokat egyaránt fontosnak tartja. A félelemtől és szükségétől megszabadított világ képe lebegett a szeme előtt és ezt nevezte el „új világrendnek”. Bush pontosan tudta, hogy világtörténelmi változások zajlanak, és ő ezek meghatározó részese. Mint pragmatikus államférfi, valóban nem a világméretű eszmék megfogalmazását tartotta fő feladatának, de az előbb említett új világrendben megfogalmazott jövőkép volt az, ami Bush-nak és szerinte az „új világnak” egyaránt vonzó perspektívát nyújthatott. Bush természetesen a kelet–nyugati kapcsolatokat tekintette az amerikai külpolitika meghatározó prioritásának. Nyilvánvaló, hogy ez addig is így volt, hiszen az Egyesült Államok külpolitikája elsősorban a fő riválisra, időnként ellenségre, a Szovjetunióra és szövetségeseire figyelt, a Szovjetuniót tekintette a fő veszélyforrásnak. A rivális szuperhatalom „kezelése”, ha lehetséges, gyöngítése vagy megsemmisítése volt az Egyesült Államok hosszú távú célja. Ebben

nem volt semmi új. A teljesen új, Bush által megvalósított irány a Szovjetunióban kibontakozott reformok, Gorbacsov politikája által biztosított lehetőségek pontos felmérését, valamint az Egyesült Államok, a nyugati világ és végső soron az emberiség számára történő kihasználását jelentette. Bush a politikailag és diplomáciailag különösen kényes feladatot tökéletesen oldotta meg; nem sarokba szorítani vagy megalázni akarta ellenfelét, ami biztos kudarchoz vezetett volna, hanem érdekeltté tenni a nagy horderejű változások véghezvitelében.

Az elnök, természetesen elődjéhez hasonlóan meg akarta nyerni a hidegháborút, és ennek érdekében vissza akarta szorítani a szovjet befolyást, de nem globális háború útján. Felfogását mindennél jobban mutatja a berlini fal lebontásával kapcsolatos reakciója. Bush nem becülte le az aktivistáknak, a civil szervezeteknek, a sajtónak a szerepét, de nagyon jól tudta, hogy a berlini fal lebontása egy hosszú történelmi folyamat eredménye, amelyben óriási szerepe van a Szovjetunióban beindult reformfolyamatoknak és személy szerint Gorbacsovnak. Bush-tól elvárták volna, hogy a berlini falon ugráló polgárokért lelkesedjen, ezzel szemben Bush rendkívül nagy visszafogottságot mutatott. Amikor a fal lebontását követően Berlinben járt, megkérdezték, hogy mi a véleménye, Bush mindössze annyit mondott: „I’m very pleased”. Amikor a sajtóértekezleten elhangzott mondatát meglepetéssel fogadták és a kritikusok ezt kifejezésre is jutatták, esetenként egészen szarkasztikus módon, akkor még annyit tett hozzá: „I’m not an emotional kind of guy.” Ebben nemcsak egy sokat tapasztalt politikus véleménye fejeződött ki, aki pontosan tudja, hogy a történelmet nemcsak azok formálják, akik tele vannak lelkesedéssel és nemes érzésekkel, hanem azok is, akik képesek a pontos számításokra, az erőviszonyok világos felmérésére, a következmények lehetséges elemzésére. Bush tehát a bölcsességre és az előrelátásra helyezte a hangsúlyt, hiszen pontosan tudta, hogy a fal lebontásával még nem tűnt el a Szovjetunió és, hogy a legdrámaibb, legkritikusabb, és legveszélyesebb időszak éppen most következik. Látta azt is, hogy a

nagy párbajnak még nemcsak, hogy nincs vége, de a közeljövő tele van időzített bombákkal. Még senki sem tudta, hogy mi következik be a Szovjetunióban, és nem lehetett kizárni egy konzervatív fordulatot és egy radikális Amerika-ellenes politikához való visszatérést sem, ami világégéshez vezethetett volna. Még senki sem tudta, hogy a német újraegyesítés megtörténik-e, és ha igen, mit fog eredményezni? Nem vezet-e a nyugati szövetségi rendszer széteséséhez és újabb, minden eddiginél súlyosabb európai káoszhoz? Ez a vitathatatlanul realiztikus, bár a közvélemény és az aktivisták előtt rejtve maradt helyzetelemzés teszi érthetővé Bush mondatait.

Bush úgy vélte, és ebben a véleményében egyidejűleg mutatkozik meg a reálpolitikus és a régi vágású konzervatív, hogy a következő időszakban a kelet–nyugati kapcsolatok alakításában, a német kérdés kezelése is elengedhetetlen prioritást kell, hogy kapjon. Ez megint teljesen új politikát igényelt, hiszen mindeddig az amerikai külpolitika axiómáinak fogadta el, hogy Németország kettéosztásán alapul Európa és a világ stabilitása. Bushnak abban volt különleges szerepe, hogy felismerte, nem ragaszkodhat az eddigi, egyébként évtizedeken át kitűnően működő külpolitikai doktrínához, nem maradhat passzív, hanem az új körülményeknek megfelelően át kell értékelnie a német kérdést. Ebben az időszakban Kohl elérkezettnek látta az időt Németország történelmi jelentőségű újraegyesítésére, Bush pedig ezt szélesebb, globális célok által vezérelve a világ újraegyesítésére akarta felhasználni. Bush különleges felismerése az volt, hogy nem elégedett meg azzal, hogy egyszerűen tudomásul vegye a Németországban beindult folyamatokat, hanem az Egyesült Államok és a világ érdekeivel egybehangzónak tartotta azt, és ezért támogatta a német egységesülési folyamatokat, mintegy előfeltételül annak, hogy megszűnhessen Európa és a világ megosztottsága.

A bizonytalanságokhoz kétség kívül hozzátartozott az, hogy a német kérdés felvetése egyidejűleg zavarhatta a Szovjetunióbeli reforme-

rek és személyesen Gorbacsov pozícióit, és egyben zavart kelthetett a szövetségeseik körében is.

Az amerikai–szovjet-kapcsolatok alakításában különleges szerepet kapott Bush és Gorbacsov találkozója Máltán. A legendás máltai találkozó a maga korában is rengeteg találgatást szült, annál is inkább, mert a kívülállóknak nem volt világos elképzelése arról, hogy mi is történt ezen a csúcstalálkozón. Az 1989-es máltai értekezletnek ugyanis nemcsak, hogy nem szivárogtak ki a dokumentumai, hanem ilyen dokumentumok nem is születtek. Ezt a kortársak (sőt az utókor) máig nem hiszik el. Pedig ez így igaz. Ami viszont lényegesen fontosabb volt, az abban állt, hogy a két államférfi között megerősödött a bizalom légköre, és a közöttük zajló dialógus céljává egy teljesen új, a világ biztonságát, stabilitását, nyitottságát, demokratizálását, valamint a hagyományos hatalompolitikáról történő lemondást szolgáló koncepció vált. Vagyis a Bush-féle új világrend és a gorbacsovi, meglehetősen homályos, de jó szándékú reformtörekvések egy irányba hatottak. A két államférfi párbeszédéből kiderült, hogy a leglényegesebb kérdésben meg tudtak állapodni: ez pedig a konfrontáció és különösen a háború elkerülésének szükségessége és lehetősége. Erről eddig is szó volt a különböző csúcstalálkozókban a Szovjetunió és az Egyesült Államok között, de abban soha nem tudtak megegyezni, hogy mindegyik fél csökkentse a befolyási övezetét, elsősorban Európában. Bush bölcsességét mutatja, hogy magáévá tette azt a gondolatot, hogy a Szovjetunió történelmi jelentőségű visszavonulása Közép- és Kelet-Európából nem jelentheti Moszkva megalázó vereségét, mert akkor ez a mechanizmus egyáltalán nem működik. Ez teljesen egyértelmű politikai vonal volt, Bush nem Gorbacsovot akarta megmenteni, hanem azt a folyamatot, amely a világot megszabadítja a nukleáris konfrontációtól.

Nagyon sokan nem értették meg, főleg a szovjet és a kelet-európai keményvonalasok, ami teljesen érthető. De nemcsak a keleti, hanem

a nyugati szövetségesek, illetve vazallusok sem értették a helyzetet, amit pedig megértettek belőle, azért nem túlzottan lelkesedtek. Mind-egyikük úgy gondolta, hogy titkos „deal” jött létre az ő kárukra, és a két nagyhatalom valami szörnyűséges árulást követett el.

A reformellenes kelet-európai vezetők, elsősorban a keletnémetek, a csehszlovákok és a bolgárok tartottak attól, hogy a szovjet csapatok kivonása Kelet-Európából egész társadalompolitikai rendszerük bukásához vezet. Feltételezésük megalapozottságát demonstrálta Gorbacsov prágai látogatása, amelyet az ellenzékiek, nemcsak Csehszlovákiában, kitörő lelkesedéssel fogadtak. Amikor a szovjet elnököt megkérdezték Prágában egy sajtóértekezleten, mi a különbség az 1968-as prágai tavasz céljai és a peresztrojka gondolköre között, Gorbacsov kurtán azt válaszolta: 20 év. Tehát nem kellett különösebb elemzőkészség a kelet-európai ortodox vezetők részéről, hogy tudják: a végjáték következik.

De nemcsak a kelet-európai keményvonalasok nyugtalankodtak. A nyugati vezetők egy része is félt attól, hogy Bush magukra hagyja őket. Esetükben nem saját politikai rendszerüknek a kelet-európaihoz hasonló összeomlásáról volt szó, de arról már igen, hogy felfogásuk szerint az amerikai–szovjet megállapodás, a kialakult európai status quot veszélyezteti. Az különösen nyugtalanította a nyugat-európaiak többségét, hogy egy esetleg egyesülő Németország dominálni fogja Európát.

Valóban számos jele volt annak, hogy Bush Németországgal kívánt tartós együttműködést kialakítani. A korabeli diplomáciai és politikai körökben erőteljesen tartotta magát az a vélemény, hogy az Egyesült Államok Németországgal kívánja megosztani a vezetés terheit. Mindez Nyugat-Európában egyidejűleg váltotta ki a jobb- és baloldali, valamint a liberális körök és meglehetősen széles társadalmi csoportok ellenállását. Ebből következően Bush-nak számolnia

kellett nemcsak azzal az ismeretlen veszéllyel, amely Oroszország felől fenyegetett, ha a reformerek megbuknak, hanem le kellett küzdenie a nyugat-európai ellenállást is. Hozzá kell tenni, hogy nemcsak Nyugat-Európában, hanem az Egyesült Államokban is igen jelentős politikai erők és kitűnő gondolkodók, köztük nagy tapasztalattal rendelkező elemzők, például Henry Kissinger, határozottan ellenezték a német újraegyesítés gondolatát. Párizs és London pedig nemcsak a lehető legkeményebb ellenzésüket fejezték ki, hanem megkeresték a moszkvai vezetést is, és arra kérték a szovjeteket, hogy ne hagyják el Németországot. Ez azt jelenti, hogy Bush szövetségesének, Kohl-nak is nagyon nagy nehézségei voltak, mert az egyesítés kérdésében nemigen voltak partnerei. Hadd jegyezzem meg, hogy ebben a kérdésben büszkék lehetünk az akkori magyar külpolitikára. Tudniillik, a magyar külpolitikásoknak ekkorra megerősödött az a felfogásuk, hogy Európa egysége nem állítható helyre a német egység nélkül, mintahogy a kelet–nyugati szembenállás sem szüntethető meg akkor, ha Európa közepén, Európa legnagyobb állama továbbra is megosztott. Így Magyarország – egyedülként – a legegységesebben támogatta a német egységtörekvéseket.

A nemzetközi közösségnek, vagyis a Németország ügyében illetékes országok vezetőinek döntést kellett hozniuk a német egységről. Így került sor a 2+4 konstrukció kialakítására, azaz a két Németország, és a négy nagyhatalom együttes találkozására. Itt született meg 1990 elején az a döntés, hogy az egyesült Németország a NATO tagja lesz, ugyanakkor NATO-csapatok nem tartózkodhatnak Kelet-Németország területén. A legnehezebb és legkényesebb feladata az amerikai (és az NSZK) diplomáciájának az volt, hogyan lehet Moszkva torkán legyömöszölni azt, hogy az új, egységes Németország a NATO tagja lesz. Sokáig nem sikerült, mert Moszkva úgy érezte, elveszíti azt, amiért a világháborúban oly sok áldozatot hozott, vagyis elvész a világháborús győzelem eredménye, elvész egy pszichológiailag nagyon fontos stabilizációs tényező, és egyben meggyengülhet a

Szovjetunió biztonsága is. Később azonban a szovjet vezetőkben tudatosodott, hogy ha Németországgal békében akarnak élni, és Németországgal szövetségesként akarnak számolni az új Európában, akkor a szovjet érdek is az, hogy bizonyos amerikai kontroll maradjon meg Németország fölött. Végül is Gorbacsov és tanácsadói köre arra a következtetésre jutottak, hogy az új Németország nem az 1945 előtti Németország lesz, de hogy ne is lehessen az, azt csak az Egyesült Államok által irányított NATO garantálhatja. Ez egyáltalán nem volt új gondolat. Németország NATO-tagságának vitájánál Lord Ismay azzal győzte meg a nyugat-európai ellenzőket, beleértve saját kormányának több tagját is, hogy a NATO-nak három nagy küldetése van Európában: „To keep the Americans in, to keep the Russians out, to keep the Germans down.” Ez a formula a nyugat-európaiak számára is döntő jelentőségűnek bizonyult, amikor zöld jelzést kaptak a német egyesüléshez.

Bush külpolitikai koncepciójában és gyakorlatában vitathatatlanul az amerikai–szovjet kapcsolatok álltak a középpontban. Ám elvitathatatlanul jelen volt a Bush-korszakban a közel-keleti problematika is, amit jól demonstrál az Öböl-háború. A továbbiakban az Öböl-háború néhány sajátosságára hívom fel a figyelmet. A világpolitika meghatározó tényezői, nemkülönben a közvélemény a kelet–nyugati kapcsolatok lélegzetelállítóan gyors fejleményei közepette is élénken reagált az Öböl-menti történésekre. Bush elnök a Kuvait elleni 1990. augusztus elsején kibontakozott iraki invázió és Kuvait okkupációja okozta új fejleményekre ugyanolyan alaposan felkészült, mint a Moszkvával folytatott tárgyalásokra. Ez érthető, hiszen az iraki agresszióról nem lehetett nem tudomást venni, és az elnöknek nem is állt szándékában átsiklani az események felett. Az új amerikai külpolitika és személy szerint Bush számára az iraki támadás lehetőséget adott arra, hogy tesztelje Gorbacsovot és a moszkvai vezetést: vajon a Szovjetunió valóban kész egy átfogó, a Közel-Kelet térségére is kiterjedő együttműködésre. Ennek fontosságát az magyarázza, hogy az elő-

ző években, sőt évtizedekben, lehetetlen volt Moszkva egyetértését megnyerni bármely stratégiai fontosságú országban zajló amerikai katonai akcióhoz, hiszen a hagyományos szovjet gondolkodás annak alapján ítélte meg minden amerikai lépést, hogy az mennyire növelte vagy csökkentette a szovjet pozíciókat. Moszkva mindig kész volt az Egyesült Államokkal szemben álló erőknek diplomáciai és katonai támogatást nyújtani a világ bármely részén, különösen a Közel-Keleten. Természetesen, az amerikai reagálások is hasonlóak voltak, mindkét szuperhatalom stratégiaiilag fontosnak tartotta még a mocsaras dzsungelket vagy a lakatlan sivatagokat is. Ez volt a hidegháború logikája.

Bush külpolitikai mesterművet alkotott az iraki kérdés menedzselésével. Az iraki támadás után az elnök a következő összehangolt intézkedéseket tette:

1. Iraktól azonnali és teljes kivonulást követelt, és egyértelművé tette, hogy semmiféle kompromisszumra nem hajlandó.
2. Igen hatékony katonai előkészületeket tett az Irak elleni nagyarányú támadásra.
3. Biztosította Moszkva diplomáciai és politikai egyetértését.
4. Az amerikai kongresszustól felhatalmazást kért (és kapott) katonai erő alkalmazására.
5. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé vitte az ügyet, és teljes támogatást szerzett nemzetközi szervezettől.
6. Széles koalíciót épített, amellyel a világ minden jelentős kormányának és a világ közvéleményének támogatását meg kívánta szerezni. Ebbe a koalícióba a legfontosabb arab és muszlim országokat is sikerült bevonnia.

A fent vázolt hat jól koordinált lépés megtételét követően kevesebb, mint hat hónappal az invázió után, 1991. január 17-én megindult az amerikai légi előkészítés, majd február 24-én megkezdődött az ame-

rikaiak szárazföldi támadása. Száz órával később Szaddám Huszein erői megsemmisültek, és az elnök leállította a támadást.

A kortársak közül többen és a későbbi kritikusok egyike-másika – saját pártján belül is akadtak számosan – korántsem tekintették mesterműnek Bush iraki politikáját. Amikor az elnök az offenzívát anélkül, hogy Bagdadot elfoglalták volna, leállította, a bírálók kórusa kérdezte: miért kellett leállítani a támadást? Miért nem vitte végig az elnök Szaddám és rendszere teljes megsemmisítését? Bush azt válaszolta: ha Bagdadba bevonulnának az amerikaiak, akkor egész Irakot el kellene foglalni. A válasz nem győzte meg a kritikusokat, és azt kérdezték: miért lenne olyan nagy baj, ha Bagdadot és egész Irakot elfoglalnák az amerikai csapatok, hiszen ez technikailag gyorsan és fájdalommentesen kivitelezhető, a Közel-Kelet és a világ szempontjából nyereség lenne egy terrorista állam megsemmisítése? Bush szakértői köre, nyilvánvalóan visszhangozva az elnök véleményét, a következő magyarázatokat adta:

1. A kialakult helyzet, vagyis a nem teljes megsemmisítés teremt meg a legjobb feltételeket az arab–izraeli békefolyamat újrazedéséhez.
2. A megszállás súlyos terhekkel és veszteségekkel járhat, egyáltalán nem biztos, hogy gyors és sikeres pacifikáláshoz és stabilizáláshoz vezet.
3. Irak déli részének ellenőrzése lehetőséget adna a síita területek önállósulására és egy Teheránnal szimpatizáló állami entitás megteremtésére. Hasonló önállósulási folyamatok indulhatnak el a kurdok lakta területeken is, ami elidegenítené a térség legfontosabb szövetségesét, a NATO-tag Törökországot.
4. A jelenlegi helyzetben Szaddám erői úgy meggyöngültek, hogy Irak már nem jelent semmiféle veszélyt környezetére.
5. Irak felosztása mint alternatíva kizárandó, mert újabb feszültségekhez vezet, és nem visz közelebb a megoldáshoz.

6. Irak destabilizációja Iránt egyensúly nélkül hagyná.
7. Irakban nincs lehetőség, különösen a katonai megszállás körülményei között belátható időn belül nyugati típusú gazdasági és politikai rendszert építeni.

A kritikusokat ezek az érvek nem győzték meg, és különösen erőteljesen vetették el azt a felfogást, hogy a megszállás körülményei között nem lehet demokráciát és piacgazdaságot építeni. Történelmi példákra hivatkoztak, előszeretettel idézték fel Németország és Japán II. világháború utáni teljes kapitulációját és megszállását, és az ezt követő rendkívül sikeres és gyors gazdasági rekonstrukciójukat és stabil demokratikus rendszereik megteremtését.

1991-ben a vitát nem lehetett eldönteni, de az vitathatlan, hogy az amerikai politikai erők többsége radikálisabb megoldást akart, és ez a radikális megoldás meg is valósult George W. Bush elnöksége idején, amikor is 2003-ben az amerikai és az Egyesült Államokkal szövetséges erők egész Irakot elfoglalták.

Ma már többet tudunk. Ennek a mai tudásnak a birtokában nem túlzás kijelenteni, hogy ami a Közel-Keleten történt és történik, nem idősebb Bush kritikussait igazolja.

FORRÁSOK

Public Papers of the Presidents: George Bush (1989–1993) 8 vols.

Online through the American Presidency. Project at the University of California

For non-published material: George Bush Library and Museum

John O'Sullivan

MAGYARORSZÁG ÉS A HIDEGHÁBORÚ

Ezúttal is nagy örömökre szolgál, hogy a budapesti Terror Háza Múzeumban rendezett konferencián vehetek részt. A szövegösszefüggésből kiragadva elég furesén hangzik e mondat: hogy érezheti valaki jól magát a brutalitás és az elnyomás ennyi bizonyítéka között? De akik közülünk már jártak Schmidt Mária konferenciáin ebben a múzeumban, tanúsíthatják, hogy ezek mindig izgalmas intellektuális események, és egyben történelmi vizsgálódásnak is igen jelentősek. Mindannyian sokkal többet tanulunk ilyenkor, mint amennyit tanítunk.

És persze konferenciái Közép-Kelet Európa legszebb világvárosában zajlanak. Prágai lakos lévén jobb, ha megválogatom a szavaimat: Prága elragadó város, de nem világváros. A két város közötti különbséget valahogy úgy fogalmazhatnánk meg, hogy Prága a kamarazene, Budapest az operett. Prága a legjobb sör, Budapest a pezsgő. De itt aztán meg kell állnom, nehogy még meghalljanak a határ túloldalán.

Szeretnék köszönetet mondani a Konrad Adenauer Alapítványnak is, amiért a Múzeummal együtt lehetővé tette ezt a mai találkozót. Adenauer a hidegháború és az európai építkezés nagy alakja volt. Ő horgonyozta le Nyugat-Németországot mindjárt a kezdet kezdetén a Nyugat oldalán, s így történhetett, hogy a későbbi, újraegyesülő Németország is a szabad Nyugat szövetségese, nem pedig valamilyen veszedelmesen sodródó semleges sziget.

A konferencia témája persze nem ez, hanem hogy milyen szerepet játszott az idősebb Bush elnök, amikor híres „égszakadásos-földindulásos” beszédében bejelentette, hogy Magyarország immár vitathatatlanul a szabad világhoz tartozik, s amikor azon munkálkodott, hogy a hidegháború után stabil európai rend jöjjön létre. Később visszatérek még erre. De nem szeretném, ha említetlen maradna, hogy Helmut Kohl milyen létfontosságú szerepet töltött be az 1989-től 1991-ig tartó időszakban. Bush elnökkel együttműködésben minden más európai államférfinál többet tett az új, egyesült Európa létrejöttéért. Az utólag ítélkezők helyzeti előnyével élve elmondhatjuk, hogy szerencsére Adenauer és Kohl víziója, az egységes Nyugat részeként egyesülő Európa, s azon belül az egységes Németország koncepciója győzött minden egyéb európai béketeranggal szemben. Helmut Schmidt fontos szövetségesük volt, egyfajta hidat képezett kettejük között. Az volt a balszerencséje, hogy rossz időben lett kancellár. Willy Brandt viszont, bármennyire sikerült is Kelet-Európában tompítania a németek iránti félelem érzését, zavarosabb, kevésbé demokratikus útra vezetett volna bennünket, ha a német külpolitika továbbra is az ő keleti politikájának nyomvonalát követi.

Kohl kancellár államférfiúi teljesítménye mindmáig nem kapta meg a méltó elismerést. Sem hazájában, sem a tágabb Európában (mondom én, az euroskeptikus, aki egyébként súlyosan tévesnek tartom az egységes Európáról szőtt vízióját). Mégis hatalmas teljesítmény az övé. Legfőbb ideje, hogy pótoljuk a mulasztást, és szolgáltassunk igazságot neki, hogy elfoglalhassa azt a helyet, ami megilleti.

MAGYARORSZÁG NÉGY PILLANATA

Ha most rátérünk arra, mi is volt Magyarország sajátos helyzete a hidegháborúban, akkor azt hiszem, négy olyan csomópontot találunk, amelyek meghatározták Magyarország és egyben a hidegháború sorsának alakulását.

Az első az 1945. novemberi választás eredménye volt. Mint Norman Stone „Az atlantiak és ellenségeik” című könyvében rámutat, a választási eredmény megpecsételte Magyarország sorsát, attól kezdve megfellebbezhetetlenül a szovjet birodalom vazallusa lett, éppen azért, mert nem akarta a kommunizmust. A választási eredményekből – a kisgazdák igen jó és a városi liberálisok és radikálisok gyenge szerepléséből – lényegében az következett, hogy Magyarország a maga jószántából még ösztökélésre sem fog soha baloldali kormányt választani, szovjetbarát kormányról már nem is beszélve. Magyarország fájdalmas közbülső helyzetben volt a háború utáni években. Nem volt olyan félelmetes gátja a kommunizmussal szemben, mint amilyen Lengyelországban a katolikus egyház, amely összeroppantathatlan volt, s és ezért ki kellett vele egyezni. Ugyanakkor olyan jelentős és népszerű baloldali mozgalma sem volt, mint Csehszlovákiának. Konzensusos úton nem volt elképzelhető, hogy népi demokráciává váljék. Sztálinnak és helyi képviselőinek tehát nem maradt más választásuk, mint a brutális elnyomás. A Vörös Hadsereg ragaszkodott hozzá, hogy a fontos minisztériumokba kommunistákat telepítsenek. A kommunisták aztán fokozatosan – ahogy később ismertté vált, szalámi taktikával – átvették a hatalmat, és elpusztították ellenfeleiket.

A terrorkorszak legismertebb esete Mindszenty bíboros ügye volt. Az egyházat el kellett rettenteni a nyílt ellenzéki szerepvállalástól, még ha teljesen kiirtani nem lehetett is: az még ráért. De végül is a külföldről az országra erőltetett rendszer az egész társadalmat elnyomás alatt tartotta. Faludy György „Pokolbéli víg napjaim” című könyve és más emlékiratok tanúsítják, hogyan élték meg az emberek azokat az időket; Anne Applebaum pedig most dolgozik egy könyvön, amelyben a sztálini hatalomátvételek általános jellemzőit, ha úgy tetszik, a hatalomátvétel plátói szemszögből vizsgált jellegzetességeit írja le.

A magyarok nem sokáig tűrtek némán, mielőtt fellázadtak volna a jégkorszak ellen (ámbar az elnyomottaknak éppen elég hosszú volt

az az idő), Fischer Tibor „A béka alatt” című könyve remek képet fest arról a korról, s ez annál is meghökkentőbb teljesítmény az én szememben, mert a szerző alig hatvanöt kilométerre született szülővárosától, Liverpooltól. Az elnyomás azonban nem tudott elég stabilitást teremteni ahhoz, hogy fennmaradhasson. És ekkor következett be Magyarország második pillanata a hidegháborúban: az 1956-os felkelés.

Jelentősége számos szempontból is megkérdőjelezhetetlen. Ez volt az első eset, hogy a kommunizmus kudarcát maga a nép nyilvánította ki egy megszállt és megfegyvelzett, csatlós országban. Egyvalami előzte meg: a berlini munkásfelkelés, három évvel korábban. A Nyugat szerény propagandagyőzelmet aratott általa. De túl hamar jött 1945 után ahhoz, hogy a világ igazi együttérzéssel reagáljon rá. Elsősorban abból derült ki a jelentősége, hogy a hatása alatt Bertolt Brecht megjegyezte: a nép elvesztette a kormány bizalmát, következőképp a kormány úgy dönt, hogy leváltja a népet, és másikat választ magának. Nem akármilyen megjegyzés volt ez: Brecht egyetlen mulatságos és egyben igazi humoros megjegyzése. Néhány hónappal a felkelés előtt hangzott el Hruscsov titkos beszéde. Az a beszéd volt a kommunistabarát és a semlegességpárti baloldal nagy alibije: ezen az alapon állítják, hogy az övéik maguk kezdték el a reformokat, még mielőtt mások kikövetelték volna tőlük. Minthogy azonban a beszéd után mégiscsak elfojtották '56-ot, bebizonyosodott, hogy a katonai erő alkalmazása a kommunista rendszer kulcsfontosságú eleme: igaz, egyes keményvonalasok ezt mindig is tudták. Sztálin örökösei nem mondhattak le róla, hacsak nem akarták, hogy proletár birodalmuk Ninive és Tírusz sorsára jusson. 1956 bukásának következményei azonban nagyon is vegyesek voltak. Rövid távon szomorúak, hosszú távon annál reményteljesebbek.

Az első rövid távú tanulság az volt, hogy a Nyugat nem kockáztatja meg az atomháborút a vasfüggöny mögötti népek kedvéért. Minden

bűne ellenére a hidegháború egészen Reaganig, negyed századon át a stabilitást biztosította a világpolitikában. Lengyelországnak, Magyarországnak és a Csehországnak meg kellett tanulnia együtt élni azzal, hogy a kommunista tömb kényszerű túszainak szerepére vannak kárhozthatva. Katonai megoldásban nem reménykedhettek. Másfajta szabadító módszereket kellett keresniük, de az efféle fantáziálás az '50-es, '60-as években keveseknek volt kedvük.

Ezt a hiányt töltötte be két évtizeddel később Willy Brandt keleti politikája. Az volt a lényege, hogy megpróbál javítani a vasfüggöny mögött élő népek helyzetén, s cserében némi tiszteletreméltóságot és legitimitást ajánl illegitim kormányzóiknak. Egyes emberi helyzeteken sikerült is javítania, sőt, Helsinki még diplomáciai eredményt is hozott. De Kelet-Európával kapcsolatban a nyugati politikusok maguknak is hazudtak, hogy népeiknek hazudhassanak. Az európai szociáldemokraták el is hitték saját hazugságaikat. Így aztán, amikor Lengyelországban megszerveződött a Szolidaritás és valódi kihívást intézett a „létező szocializmus” ellen, akkor a nyugati demokraták (és nem csak a baloldaliak) vezetői zavarba jöttek, olyannyira, hogy kezdetben idegesen elhessegették a mozgalom vezetőit, például Lech Wałęsát. Amikor aztán 1989 és 1991 között eljött a felszabadulás, ahhoz a híres keleti politikának aligha volt már köze. Nézetem szerint, s lehet, hogy a jelenlévők némelyike vitatja majd ezt, a Brandt-féle keleti politika történelmi zsákutca volt.

Ugyancsak '56 korai következményei közé tartozik a nyugati kommunistabarát baloldal elbizonytalanodása és hiteltelenné válása. A szovjet brutalitás tagadása nyugaton ma sem ismeretlen, de 1956-ban irreális volt. A Daily Worker budapesti tudósítója leköszönt, és a forradalmárok oldalára állt: ilyen dolgok történtek akkor. Az oly fegyelmezett nyugati baloldal, amely még olyan bűnök nyomán is képes volt Moszkvát támogatni, mint amilyen a náci-szovjet-paktum volt, ezúttal többé-kevésbé visszahúzódott a maga proletár

ürgelyukaiba. Helyét hamarosan az új baloldal vette át, s ez még nagyobb fejtörést okozott a nyugati kormányoknak. Függetlennek nyilvánította magát Moszkvától, sőt elítélte a szovjet imperializmust. Csakhogy közben mégis nagyobb megértést mutatott a keleti tömb és a harmadik világ, mint saját demokratikus kormányai iránt. Idővel innen szökkent szárba az amerikai „Vietnam-ellenes” mozgalom és az európai „békemozgalom”. Moszkva nem irányította közvetlenül ezeket a mozgalmakat, de több hasznot húzott belőlük, mintha a fenntartósága alá tartoztak volna. Tovább is virágoztak, egészen addig, amíg a kommunizmus bukása meg nem semmisítette létjogosultságukat és hitelességüket. Hogy aztán hogyan mutálódtak tovább, az már meghaladja a mi vitánk kereteit.

Ennél kevésbé könnyen kitapintható az a hatás, amit '56 a magyar diaszpórán keresztül gyakorolt a világra. Sok ezer tehetséges magyar hagyta el hazáját, és telepedett meg Ausztráliában, Nyugat-Európa-szerte és az Egyesült Államokban. Felmérhetetlen, hogy milyen sokat használtak a befogadó országoknak. A magyar menekültekkel szemben sehol sem találkoztam a szokásos menekültellenes kifogásokkal. Valamennyire azért nem, mert mindenki tudta, mi elől menekültek el, és ösztönös rokonszenv fogadta őket. De másrészt nyilván az is tükröződik ebben, hogy a befogadó országok nagy hasznát vették e menekülteknek. Gyorsan és jól beilleszkedtek, és hamarosan kama-tostul visszafizették, amivel vendéglátóiknak tartoztak.

Noha beilleszkedtek, azért ékesszóló bírálói voltak a kommunizmusnak és a szovjet birodalomnak. És bírálatuk hatását megsokszorozta, hogy oly sokan idővel kiemelkedő szerepet játszottak a gazdasági és a tudományos életben. Az Egyesült Államokban pedig más emigráns csoportokkal összefogva ők alkották a „rab nemzetek” nevű befolyásos lobbicsoportot, amely realista külpolitikát sürgetett, s később intellektuális támaszt nyújtott Reagan elnöknek.

Befolyásuk azonban túlmutatott ezen. Minden egyes nyugati magyar, bármennyire el akarta is kerülni a politizálást, néma tanúja volt a szovjet rendszer barbár jellegének. Pusztá jelenlétével lehetetlenné tette egy-egy vacsoraasztalnál, hogy bizonyos hazugságok elhangozzanak, s hogy mentegetni lehessen a szovjet rendszert. Egy szemöldökrándításuk elég volt hozzá, hogy emlékeztesse a jelenlévőket a szovjetek hitszegéseire, arra, hogy diplomáciai küldötteket gyilkoltak meg, s hogy olyan új vezetőket kényszerítettek más országokra, akik csak azért voltak hűségesek hozzájuk, mert korábban megkínózták őket, s tudtukra adták, hogy az engedetlenségnek nagy lenne az ára.

Jó példája olvasható az efféle néma befolyásnak Alan Bennett „Egy angol külföldön” című drámájában. Bennett úr a jóindulatú liberális angol úriember mintapéldánya. A színdarab egy Coral Browne nevű ausztrál színésznő igaz történetét dolgozza fel, aki Shakespeare-t játszani látogatott Moszkvába, és ott találkozott a száműzetésben élő kommunista Guy Burgess-szel, beleszeretett, majd egy bevásárlási listával tért vissza Londonba: azokat az elegáns üzletket kellett végigjárnia, ahová Burgess szökése előtt volt bejáratos. A Harrodsot, a Fortnumsot, a Selfridgest és a többit. Mindenhol fel is vették a megrendelést, és megígérték, hogy elküldik az árut Moszkvába. Végül a Bond Streeti Ulkas került sorra. Hallván, hogy a hölgy selyem férfiköpenyt kér, az eladó megkérdezi, melyik törzsvásárlónak is küldesse.

Mr. Burgessnek – feleli a színésznő.

Mr. Burgessnek? – kérdezi az eladó. – Az áruló Burgessnek?

A kérdés dühkitörést váltott ki Coral Browne-ból. Alaposan leszedte a keresztvizet az angol nacionalizmusról, a képmutató, sznob britekről, egyszóval mindenről, ami angol.

Meglehet, asszonyom, hogy ez mind igaz – válaszolta az eladó. – De itt, ebben az üzletben nem angolok dolgoznak. Hanem magyarok.

Erre aztán, mint maga is bevallja, Browne egy csapásra elhallgat, és elszégyelli magát. Mert nem sokkal '56 után járunk. És ez a kis jelenet nem a képzelet terméke: megtörtént. És csak egy volt a sok hasonló közül, amelyek egymást követték ezekben az években. Soha nem fogjuk megtudni, mekkora volt a hatásuk. Mindenesetre hozzájárultak ahhoz, hogy a Nyugat ne felejtse el: kőhajításnyira neonvilágától egész nemzeteket tartanak továbbra is rabláncon.

Magyarország harmadik történeti pillanatát már nem olyan könnyű pontos időhatárhoz kötni. Igazából sok-sok pillanatról van szó abban az 1962-ben kezdődő folyamatban, amit gulyáskommunizmusnak neveztek. Talán az 1962-es nyolcadik pártkongresszust vagy az „új gazdasági mechanizmus” 1966-os meghirdetését nevezhetnénk fordulópontnak. De helyett talán pontosabb az érett Kádár-rendszer lényegét abban megragadni, hogy inkább megvesztegetni akarta az embereket, semmint elnyomni. Megengedte a parasztnak, hogy saját földparcelláik legyenek, megkönnyítette az utazást, megengedte, hogy korlátozott mértékben ugyan, de működjön a szamizdat, egy szóval meglazította azokat a kötöttségeket, amelyekkel a kommunizmus megbéklyózta a testet és a lelket. Meglazította, megkönnyítette, de azért nem távolította el őket. És e szabadságdarabkákat annak fejében adta, hogy az emberek tartózkodjanak a politikától. Sőt, ami még alattomosabb, annak fejében, hogy megkössék a maguk egyéni, szigorúan magánjellegű békéjét a rendszerrel. Akkora kulturális életet és nyílt vitát, amekkorát a lengyelek (és nemcsak a hívők) élvezhettek az egyház égisze alatt, nem engedélyezett. Inkább eltérítette a civil társadalomtól a polgárokat, semmint hogy felkészítette volna őket rá.

Ami azt illeti, azt mondanám, olyasmi volt a gulyáskommunizmus belül, mint amilyen a keleti politika kívül. Mindkettő némi emberi

szabadságot adott az egyszerű embereknek, azon az áron, hogy legitímálta a rendszert. Mindkét esetben azonban a rendszer szabta meg a szabadság határait, és ezek szűkebbek voltak, mintha két egyenrangú fél kötött volna akár korlátozott jogokról is megállapodást.

A liberalizáció meglehetősen valóságosnak tűnt – hiszen az emberek megvehették és eladhatták a lakásaikat –, ugyanakkor azonban szűk volt, részleges, és végső soron a rendszer azon feltevésére épült, hogy „aki nincs ellenünk, az velünk van”. Az emberek tehát korlátozott piaci szabadságot kaptak cserébe azért, hogy távol tartották magukat az aktív ellenzéktől. Ironikus eredménye volt ez a magyar szocializmusnak: a rendszer biztonságát és túlélését az emberek vágyainak és reményeinek privatizációjába vetette. És ez természetesen már sikereiben is magában hordozta a végső bukás magvait.

Azért e korlátozott szabadság mégiscsak elvezetett az igazi szabadság követeléséhez, vagyis Magyarország negyedik pillanatához. Csakhogy mire ez a pillanat eljött, sok magyar ember már nagyon is hozzászólt a korlátozott szabadsághoz, ami abban testesült meg, hogy az ember az államra bízta magát, s közben borraivalókat kapott kisebb-nagyobb szolgálataiért. A negyedik pillanat akkor következett el, amikor 1989. augusztus 19-én, Bush elnök Kossuth téri „égszakadás-földindulásos” beszéde után két hónappal megrendezték a pán-európai pikniket az osztrák határon. Az 1989-es események az egész emberi történelem legizgalmasabb történései közé tartoznak. Egy békés forradalom gördült végig egy fél földrészén. Magyarország kezdte, amikor 1989 májusában lebontotta a határ menti aknazárat, majd amikor júliusban Horn Gyula szögesdrótot vágott át ünnepélyesen, nem pedig szalagot. Ezt követte maga a piknik, egy Habsburg és egy reformkommunista közös védnöksége alatt. Végül az egyre növekvő keletnémet menekültáradat következett, s meg sem állt, amíg a hetvenezres létszámot el nem érte. Távozásuk pusztulásra ítélte a keletnémet rendszert, a berlini falat, a csehszlovák kommunista

rendszert, a lengyel és a magyar kommunista uralom maradványait, két éven belül pedig az egész szovjet hatalmi gépezet összeomlott.

Van ezeknek az eseményeknek egy titkos története is, amelyet ma még nem ismerünk, de célzásokból sejthető, hogy kezdetben a KGB is részese volt egy olyan tervnek, amelynek révén reformereket akartak a keményvonalas kommunisták helyére ültetni. Ámde a néphangulat, maga a történelmi folyamat, az események lendülete, az emberekben feltámadó remény, továbbá II. János Pál pápa kiragadta a dolgok irányítását a titkos kezekből: új Európát és új világot teremtett.

REAGAN ÉS BUSH

A hidegháború végéhez érve egyúttal azt is meg kell vizsgálnunk, hogyan is alakult Reagan és Bush kapcsolata. Reagan elnökségének nyolc éve alatt persze partnerek voltak a külpolitika alakításában. Hetente rendszeresen együtt ebédeltek a Fehér Házban, s ilyenkor minden politikai kérdést megvitattak, de mindenekelőtt a külpolitikai ügyeket. Reagan Bushra bízta a nagyobb nemzetközi válságok megoldását, például ő vezette a grenadai válsággal foglalkozó bizottságot. Nem tudunk egyetlen esetről sem, amikor nagyobb vita lett volna közöttük ebben az időszakban. Olyasmi semmi esetre sem történt, ami miatt az alelnökök fel szokták magukat izgatni és lemondással szoktak fenyegetőzni. Elsősorban azért nem, mert Bush komolyan vette, hogy ő az elnök helyettese.

Végül is azért lett alelnök, mert Reagan az 1980-as republikánus konvención elvetette azt a javaslatot, hogy Gerald „Jerry” Ford volt elnökkel induljon párban, s majd őrá bízta a külügyeket afféle társelnöki alapon. Reagan határozottan, azonnal és mondhatni, durván utasította el ezt az elképzelést. Este tízkor belépett a konvenció színhelyére, és minden szokással szakítva nyomban bejelentette, hogy

Bush lesz az alelnökjelöltje. Azért nem várt a bejelentéssel, nehogy másnapra Ford elegendő támogatást tudjon összegereblyézni a társelnöki koncepcióhoz. Nagy határozottságról és vezetői rátermettségről tett tanúbizonyságot, és utólag elmondhatjuk, hogy ez a lépése sokat elárult abból, milyen elnök válik majd belőle. George Bush aligha felejtette el azt az estét, és alelnöki magatartását ennek megfelelően alakította. Igaz, neki is szüksége lett később Reagan támogatására Jack Kemppelel és másokkal szemben, amikor az utódlás szóba jött. Már csak emiatt is érdemes volt a főnökhöz igazodnia.

Amikor aztán tényleg eljött az őrsváltás pillanata, mindjárt más lett a hangulat, Bush maga soha nem szólt egyetlen rossz szót sem Reaganról, az ilyen magatartást szégyenletesnek is tartotta volna. (Reagan szintén sohasem bírálta Bush-t nyilvánosan.) De híre ment, hogy Barbara Bush meg volt bántva, amiért a Reagan házaspár egyetlen egyszer sem hívta meg őket a Fehér Ház emeleti étkezőjébe vacsorázni. Amikor felállt az új stáb, nagytakarítást végeztek a Reagan-stáb radikálisai körében. Reagan sok munkatársa szerint úgy festett a hatalomváltás, mint egy ellenséges hatalomátvétel az üzleti világban. És az új elnök vezető munkatársai kedvtelve mondogatták, hogy most majd a nagy fiúk veszik át az ügyek, kivált a külügyek intézését. Kivált azért bírálták Reagant, hogy túl „puha” volt Gorbacsovval, a Szovjetunióval és a nukleáris fegyverkezéssel kapcsolatban. A legelső időkben úgy hírlett, hogy Bush nagyobb gyanakvással kezeli majd Gorbacsovot, keményebben tárgyal a fegyverzet-ellenőrzésről, és kevésbé bízik majd a nagyszabású spontán változásokban, mint Reagan.

Ezek a különbségek a két férfiú személyiségére vezethetők vissza. Reagan sokkal látnokibb és erkölcscentrikusabb elnök volt, mint ahogy akkoriban a munkatársai gondolták. Bush sokkal pragmatikusabb alkat volt, és a reálpolitika volt a jelszava a külpolitikában. De az is biztos, hogy a viharos 1989-es események sebességét drámai-

ságát és horderejét nem látta előre. Reagan sem látta előre, de az ő filozófiájában több hely volt az ilyen eshetőség számára, mint Bush hívős, elemző, mérlegelő felfogásában.

Másfelől viszont Bush képességei alkalmasabbá tették őt a válságkezelésre, mintha benne is a reagani tűz lobogott volna. Ahogy 1989 előre dübörgött, követni tudta a tempót, engedett kezdeti óvatosságából, de teljesen sohasem adta fel, senki unszolására. Csak egy hölgy unszolásának engedett a Kossuth téri felhőszakadás alatt, majd Helmut Kohlnek, aki rá tudta venni, hogy ne tartson a német újraegyesítéstől. Néha túl óvatos volt, például a „kijevi csirke-beszéd”^{*} esetében, de sohasem volt sem vakmerő, sem provokatív. És mindvégig fenntartotta Gorbacsovot a történelmi léptékű felszabadulás vonatán.

Úgy fogalmazhatnánk, hogy 1989-et Reagan provokálta ki, és készítette elő, mint afféle varázsló, de a diplomata alkatú Bush menedzselte okosan végig. Azért talán Istennek is tartozunk ezért némi hálával. És alighanem Magyarországnak is.

---

* A kijevi csirkemell mindennapos szereplője az amerikai étlapnak, a csirke szó azonban „gyávát” is jelent. William Safire, a neves kommentátor akasztotta e gúnynevet az Ukrán Legfelsőbb Tanács előtt 1991. augusztus 1-jén elhangzott Bush-beszédre. Magyarul kijevi nyúl-beszédnek mondhatnánk inkább.

Markos Kounalakis

1989 – EGY AMERIKAI ÚJSÁGÍRÓ KÖZÉP-KELET-EURÓPAI EMLÉKEI

Köszönöm szépen. Jó érzés ismét itt lennem, a Terror Háza Múzeumban, és annyi biztos, hogy nem lesz könnyű dolgom John O’Sullivan után: szép beszéd volt, John.

Egy szó mint száz, mint a kiejtésem is elárulja, hosszú görög nevem dacára amerikai vagyok. Márpedig mi amerikaiak szeretünk közvetlenül beszélni. Ki ne tudná, hogy mi a nyilvánosság előtti megszólalás legfőbb jellemzője? Hát az, hogy bénító szorongás tölti el az embert. És ha van valami, ami még fokozhatja e szorongást, hát ennek az épületének a neve az: a beszélni készülőnek elég csak annyit mondani: „Terror Háza”, és máris szorong. Szorongva hát, mégis közvetlen hangon igyekszem megszólalni a Terror Házában.

Kedves Schmidt Mária, köszönöm a meghívást. Köszönöm a Konrad Adenauer Alapítványnak is, ennek a nagy hírű német intézménynek. Egy másik német alapítványnak, a Robert Bosch Stiftungnak valamikor, éppen 1988-89-ben vendégkutatója voltam. Igazából a nyolcvanas években éppen ez az ösztöndíj hozott vissza Európába, de aztán itt ragadtam: a Newsweek tudósítójaként. Mint a bevezetőben elhangzott, itt voltam, az akkori események közül igen sokról tudósíthattam, ezért személyes élményeim vannak a kor fontos történéseiről. És nemcsak a berlini fal leomlásáról. Itt lehettem, és vonulhattam végig a magyarokkal Budapest utcáin 1989. március

15-én. Egy prágai szálloda vendége voltam 1990-ben, amikor a Varsói Szerződés esedékes találkozájáról a meglepetéstől kábán távozó küldöttek alig tudták felfogni, hogy az értekezleten végleg feloszlatták katonai szövetségüket. Korábban éppen Magyarországon voltam, amikor a szomszédban Ceauseşcu a végnapjait élte, s tudósítottam rendszerének kimúlásáról.

De mint mondtam, amerikai vagyok, és egy amerikai szemszögéből szeretnék visszaemlékezni George H. W. Bush elnökre, s arról szeretnék beszélni, ahogy jómagam akkor láttam őt, és az 1989-es, 1990-es eseményekkel kapcsolatos magatartását. Fellapoztam jegyzetfüzetemet, hogy felidézsem, hogyan is gondolkodtam akkor Bush elnökről, megnyilatkozásairól és politikájáról. És azt találtam a jegyzeteimben, hogy annak idején nagy aggodalmat váltott ki belőlem a tevékenysége. Ahogy John igen érzékletesen kifejtette, olyan helyzet megoldásán fáradozott, amelynek körülményei között nem mozgott otthonosan. Bizony, 41. elnökünk „evolúciós” vezető volt, igényei és érdekei evolúciós természetűek voltak, csak hogy egy revolúciós helyzet kellős közepébe csöppent. És ezek a dolgok néha sehogyan sem férnek össze. Azt hiszem, annak idején az önök értékelése is elég vegyes volt. De a végeredmény, mint mindannyian tudjuk, hiszen azért is ülünk itt, nagyon is kívánatos és sikeres lett.

De térjünk csak vissza az akkori időkhöz, próbáljuk meg az adott történelmi keretbe helyezni a történéseket, vegyük szemügyre főszereplőnket és tetteit, s talán érthetőbb lesz, miért jutottam tetteinek láttán bizonyos következtetésekre annak idején.

Először is – nem tudom, szóba került-e ez az előzőekben – a korszak egyik kulcsfontosságú eseménye egyáltalán nem is Európához kötődik, hanem a Tienanmen térhez. Hiba lenne, ha figyelmen kívül hagynánk azt a tömegmészárlást és a rá következő brutális elnyomást, amely alig hat nappal azelőtt történt, hogy Gorbacsov Bonnba

érkezett. Azért volna hiba erről megfeledkezni, mert akkoriban, mint ahogy jegyzetfüzetemben leírtam, a közép-kelet-európai események egyik lehetséges kimenetele éppen az efféle leszámolás lehetett volna. Hiszen a közép-kelet-európai mozgalmak, ha nem is kezdeti állapotban, mindenesetre fejlődésük korai szakaszában voltak. És azt hiszem, a korabeli emberek számoltak ezzel a lehetőséggel is. Az emberekkel szemben dübörgő és őket maguk alá taposó tankok látványa, mint 1956-ról szólva John is említette, ismerős volt mindnyájunknak. Még többet gondolhatott erre George Bush, aki éveket töltött Kínában, és akinek talán sokkal közvetlenebb fogalmai voltak az ottani elnyomásról.

Mármost, amikor november 9-én végül leomlott a berlini fal, mit is mondott az Egyesült Államok elnöke, mihelyt alkalma nyílt, hogy Amerikához és a világhoz szóljon? „Nagyon örülök”. Vessék csak e szavakat össze azzal, amit Ronald Reagan mondhatott volna a helyében. Nem azt akarom mondani, hogy le kellett volna ütnie a labdát, ahogy Obama elnök szokta kifejezni magát, mert egyszerűen nem ilyen volt a stílusa. De ebben a történelmi pillanatban csupán ennyit mondani, lakonikusan csak azt felelni: „Nagyon örülök”, nagy csalódást keltett azokban, akik ott voltak az események sodrában. Jómagam mint amerikai állampolgár és mint külföldi tudósító, aki megélte ezeket az eseményeket, azt szerettem volna, ha az elnököm elismeri a történelmi pillanat jelentőségét. Odáig talán nem mentem volna, hogy intézzen kihívást a keleti vezetőkhez, vagy hogy nehézségeket okozzon nekik, de azt elvártam volna, hogy kifejezésre juttassa, amit minden amerikai átértzett akkor: a közép-kelet-európaiak iránti testvériséget.

Egy pár nappal később, amikor egy sajtóértekezleten rákérdeztek erre, s ezzel lehetőséget kapott rá, hogy ismét reflektáljon a történetekre, csak ennyit felelt „Nem vagyok az az érzelmes fajta”. És ezt én szó szerint veszem, mert így igaz. Bush elnök olyan környezetből

származott ahol nem egykönnyen mutatták ki az emberek az érzelmeiket. De történelmi pillanatok csak ritkán adódnak. És azt hiszem, ha valaki a szabad világ vezetője, attól elvárják, hogy hangot adjon az emberek érzéseinek. Mármost, mint mondtuk, a végeredmény pozitív volt, tehát ha Bush elnök nem adott hangot az emberek ujjongásának és reményeinek, akkor vajon mit tett? Véleményem szerint azt, amiről John is beszélt: kezelt egy igen nehéz helyzetet, és ez a feladat nagyon is testhez álló volt neki. Nemcsak ENSZ-nagykövet, majd pekingi nagykövet volt, hanem Ronald Reagan alelnöke is nyolc éven át. Korának politikai vezetőivel egytől egyig jó viszonyban volt. Úgy tekintett a korabeli nemzetközi közösségre, mint egyfajta klubra, amelynek tagjait baráti viszony fűzi egybe, akiknek alkalom adtán feljegyzéseket írt, s akikkel minden fontos ügyet akadálytalanul megbeszélhetett. Ilyesféle megbeszélések gyakran zajlottak négyszemközt a Fehér Házban, a Blair House-ban vagy a világ számos fővárosában. Csakhogy e találkozókba a közönségnek nem volt bepillantása. Ő persze éppen ebben a közegben mozgott otthonosan, és végső soron igen eredményesen is, mert az események forradalmi természete a kezére játszott. Ügyelt rá, hogy partnerei ne érezzék fenyegetőnek a bekövetkező eseményeket, különösen Amerika ne küldjön fenyegető jelzéseket Oroszországnak; miközben Helmut Kohl igen progresszív és élenjáró módon az emberek reményeinek akart megfelelni, Bush azt az árat is kész volt megfizetni, hogy hadd maradjon fenn egy elnyomó rendszer, s hadd maradjon meg a vezetése is, amely az elnyomásért felelős. De hát George Bush ilyen volt.

Ha elolvassuk hivatalos fehérházi életrajzát, a következőket találjuk benne. Idézem: „Bush negyvenévi elkeseredett hidegháború után drámai változásokkal találta magát szemben. A kommunista birodalom felbomlott, leomlott a berlini fal. A Szovjetunió megszűnt létezni, s lemondott Gorbacsov, a reformer elnök, akit korábban Bush támogatott. Bush üdvözölte a demokrácia kibontakozását, de hangsúlyozottan visszafogottságot tanúsított az új országcsoporthoz iránt”.

Ez olvasható a hivatalos fehérházi életrajzban egy olyan elnökről, aki legalább is az én életem legmeggrázóbb világpolitikai fordulata idején vezette az országot. Enyhén szólva visszafogott elbeszélése ez annak, hogy mit tett George Bush ebben az időszakban.

Amikor egyszer Schmidt Máriával beszélgettünk erről, ő azt mondta: „Tudja, nem igazán ismerjük el, milyen szerepet játszott George Bush”. Így van. És amikor megkaptam a meghívót a mai eseményre, nem kis fejtörést okozott nekem, hogy mit tegyek. Mert például Ronald Reaganról, az előtte álló feladatról, a nemzetközi szerepéről, arról, hogy hogyan vált a szabad világ vezetőjévé rengeteg dolog van a fejemben. De George Bush dolgában alaposan utána kellett gondolnom a történeteknek, hogy megpróbáljam feldolgozni vezetői szerepével kapcsolatos ellentmondásos érzéseimet. A fokozatos haladás embere volt ő, és sohasem alkotott magának egyértelmű világképet. Talán nem is volt átfogó elképzelése arról, mi volna a dolgok kívánatos állapota. Inkább arra törekedett, hogy a nemzetközi közösség igyekezzék a változásokat a maga realista módján alakítani, s nem próbálta meg előidézni a változást, s még kevésbé akart a változás élére állni. Igaz tehát, hogy alkotánál fogva talán nem volt alkalmas arra, hogy azt a bizonyos Európát magával ragadó forradalmi hullámot az erre ösztönösen hajló Helmut Kohl és Hans-Dietrich Genscher módjára fogadja, viszont a maga fontolva haladó és óvatos módján képes volt mérsékelni a már bukott, de még mindig erős rendszer ellenállását, és megnyugtatni a másik felet, hogy a félelmetes erejű Egyesült Államok nem fog hasznot húzni a meggyengüléséből. Így hát utólag kedvező képet alkothatunk magunknak Bush tetteiről és mulasztásairól, megint csak azért, mert kedvező lett a végeredmény. És talán az ő esetére is érdemes a régi jó politikai bölcsességet alkalmazni, miszerint sose állj az önpusztítás útján feltartóztathatatlanul haladó ember útjába.

Azt hiszem, akkoriban ő maga is ezt az elvet alkalmazta külpolitikájában. Azért mégis csak felvetődik bennem a kérdés, és azt hiszem,

ha arra gondolunk, milyen ellentmondásos értékelést adtunk akkor George Bushról, nagyon is érdemes megkérdeznünk, vajon hogy festett volna a világ, ha Bush akkor nyíltabb és látnokibb magatartást tanúsít. Ha nem mérsékelni lett volna képes a konfliktust, hanem felkarolni a változást, ha felül tudott volna emelkedni minden félelmen, amit korának drámai változásai ébreszthettek benne, ha személyesebb érzéssé tudtak volna válni benne azoknak az embereknek a vágyai, akik a szabadság szavára, és az Egyesült Államok vezető szerepét jelző fénysugárra vágytak. ... Egyszóval az az érzésem, hogy az Egyesült Államok erkölcsileg és pénzügyileg egyaránt erőteljesebb és egyértelműbb vezető szerepre volt képes abban a pillanatban, s úgy látom, hogy vezető szerepét regionális megfontolások korlátai közé szorította, ahelyett, hogy globális világszemlélet, érdek és látomás vezérelte volna. Ráadásul azt hiszem, ez tette lehetővé, hogy bizonyos regionális történelmi igazságtalanságok és villongások elfajuljanak, elsősorban Jugoszláviában. Az Egyesült Államok képtelen volt mindezt beilleszteni politikájába, és így lehetővé tette a regionális erjedést. Egy ízben maga Lawrence Eagleburger, aki korábban belgrádi nagykövet volt, azt mondta: „Egy nap csak meghatározott számú órából áll”. Vagyis nem lehet egyszerre mindenre figyelni. Az Egyesült Államok érdeklődése egyértelműen a Közel-Kelet felé fordult, Európát pedig hagyta, hadd próbálkozzon a maga egyesült, európai léptékű külpolitikájával.

Nem akarom megismételni, mindazt, amit mondtam, de három pontban mégis hadd foglaljam össze, amit a legfontosabbnak tartok:

1. A Tienanmen téri vérengzés alighanem mérséklő hatással volt George Bush akkori magatartására.
2. A berlini fal leomlása, akárhogy vélekedhetünk is egyébként George Bushról, úgy zajlott le, hogy az elnök egy pillanatra sem vette le a szemét a folyamatokról.
3. Mindazonáltal James Baker külügyminiszterrel együtt a reálpolitikai hagyományok foglyai voltak, és aggodalommal tekintettek

a várható következményekre. A színpalak mögötti egyezségek és a rejtett akciók világában nőttek fel. George Bush ráadásul, mint emlékezhetnek rá, korábban a CIA igazgatója volt, és bár helyi szinten betöltött már választott tisztségeket, országos szinten az alelnöki poszt volt az első választott tisztsége, bár nem kétséges, hogy előző szerepei is nagyon jelentős megbízatások voltak.

Végül is tehát patrícius indíttatása és személyes hajlamai ellenére, annak dacára, hogy a tárgyalásos, fokozatos haladás híve volt és az óvatosság volt a fő vezérleve, annak ellenére, hogy tanácsadói is a szigorú jogkövetés és a fokozatosság hívei voltak, Bush mégiscsak bekerült az események sodrába, és képes volt az Egyesült Államok erkölcsi és anyagi erejét felsorakoztatni a 20. század legnagyobb hatású civil társadalmi mozgalmának oldalán.

Jómagam mindennek ellenére nehezen tudom megmagyarázni, hogy amikor a Szovjetunió a felbomlás küszöbén állt, miért kellett Bush-nak a belső változásokra és egy puccs veszélyére figyelmeztetnie Gorbacsovot. Egyszerűen rejtély számomra, miért akarta ekkor is fenntartani a Gorbacsovhoz fűződő kapcsolatot és miért akarta lényegében életben tartani a Szovjetuniót.

Végül is tehát hogyan kell tekintenünk George Bushra? Abból, amit eddig elmondtam, nagyjából kiderül, mi erről a véleményem: Bush soha nem volt igazi populista, sokkal inkább otthon érezte magát a maga patrícius klubjában, mint a közönség soraiban, ámde szenvedélyes érdeklődés fűzte a nemzetközi politikához, miközben a belpolitikát egy kicsit földhözragadt valaminek érezte. Választási vereségéhez hozzájárult az a híre, hogy elszakadt az otthoni ügyektől. Híressé vált az az esete, amikor belépett egy élelmiszerboltba, és kiderült, hogy fogalma sincs róla, mennyibe kerül egy doboz tej. Ez már önmagában is előre vetítette a választási vereséget, bármilyen váratlanul érthette is a vereség azt a valakit, aki a hidegháború végén

vezette az országot, majd hatalmas győzelmet aratott az Öböl-háborúban. De nem is csupán arról volt szó, hogy a hazai közönséggel nemigen tudott kapcsolatot teremteni, hanem arról is, hogy nem tudott felemelkedni a világpolitikai pillanat magaslatára oly módon, hogy megszemélyesítse Amerika vezető szerepét, és egy merész gesztussal elismerje a korábbi rab népek önállóságát. Végül is Bill Clinton nyert, ő pedig képesnek bizonyult arra, hogy megfeleljen nemcsak a nemzetközi várakozásnak, hanem az amerikai közvélemény elvárásainak is, és tükrözni tudta az amerikaiaknak azt az érzését, hogy sorsdöntő időkben élnek.

Elismerésemet fejezem ki Bush elnöknek, mert kemény munkával kezelte e történelmi idők kihívásait, de azt hiszem, egyúttal egy nagy lehetőséget is elszalasztott.

Jan Fleischhauer

A HIDEGHÁBORÚ VÉGE ÉS A BALOLDAL NEMTÖRŐDÖMSÉGE NÉMETORSZÁGBAN

Mához négy nap eltéréssel, tehát majdnem pontosan huszonöt éve, 1987. június 12-én állt ki Ronald Reagan Berlinben, hogy elmondja híressé vált mondatát: „Mr. Gorbatschow! Tear down this wall!”

Azt gondolhatnánk, ha ma, vagyis egy negyedszázaddal később bóklászunk Berlinben, találunk egy teret, amely Ronald Reagan emlékéét őrzi. De ha teret nem is, legalább egy utcát. Vagy ha már egy utcát sem, akkor esetleg egy emléktáblát. Csakhogy nem találunk semmit.

Ha a magyarázatát keresik, miért is nem található Berlinben legalább egy emléktábla – legalábbis olyan nem, amelyet Berlin városa állított volna –, akkor meg kell elégedniük azzal a magyarázattal, hogy Berlinben rövid idővel ezelőttig a szociáldemokraták a kommunistákkal együtt kormányozták a várost. Tehát a mi német kommunistáinkkal, illetve azokkal, akik belőlük még megmaradtak. De most már nemsokára lesz majd hivatalos emléktábla, ugyanis a szociáldemokraták szeptember óta immár a kereszténydemokratákkal koalícióban vezetik Berlint. Így legalább ezt a mulasztást hamarosan orvosolhatják.

A baloldal, valljuk be, a hidegháborúban egészen jól berendezkedett – Stone professzortól hallhattuk ma, hogy Nyugaton milyen sokakat meglepett a szovjet birodalom összeomlása. A történeket persze így szinte senki nem láthatta előre, de a legtöbb kortársukkal ellentétben számos baloldali hosszú ideig nem is tért magához e meglepetést

követően. Amikor végül mégis magukhoz tértek, tagadásba mentek át. Azt hiszem, ma joggal jelenthetjük ki, hogy a német egység nem jöhetett volna létre, ha e szerencsés pillanatban nem a kereszténydemokrata Helmut Kohl állt volna a német kormány élén.

Gyakran kérdik tőlem, mi az oka, hogy én – aki baloldali családból származom, egy erőteljesen szociáldemokrata elkötelezettségű családból, s ebben a szilárd hitben is nevelkedtem –, tehát gyakran kérdik, hogy én minek a hatására álltam át a másik oldalra, miért váltam konzervatívvá. A döntő momentum a szociáldemokraták és a zöldek által képviselt német baloldal viselkedése volt a német egység kapcsán. E történelmi átmenet idején olymértékű vakságról tettek tanúbizonyságot a történelem iránt, olyannyira elmerültek a történelemfeledésben, hogy ennek hatására döntöttem úgy, én ennek a klubnak nem akarok tagja lenni.

A történelem iránti vakságra jó példa egy 1990. márciusi televíziós műsor, amit a keletnémet parlamenti választások kapcsán sugároztak. Az 1990-es tavaszi választás volt az első demokratikus parlamenti választás az NDK-ban két diktatúra után. A demokrácia szempontjából valóban jelentős pillanat volt, s mint ahogyan az ilyenkor szokás, vendégeket hívtak a stúdióba, hogy az eseményt kommentálják.

A szociáldemokraták meg voltak arról győződve, hogy az SPD, illetve a szövetségeseik nyerni fognak az NDK-ban, de legnagyobb elképedésükre a Helmut Kohl vezette kereszténydemokraták nyertek. A ZDF műsorában Otto Schily volt a vendég. Otto Schily akkoriban ment át a zöldektől a szociáldemokratákhoz, az egész országban ismert ügyvéd volt, aki a Rote Armee Fraktion elleni eljárások idején egy sor terroristát védett. Később német szövetségi belügyminiszter lett. Otto Schilytől tehát megkérdezték, mivel magyarázza, hogy a választást a kereszténydemokraták nyerték. Az egyetlen, ami eszébe jutott az volt, hogy a büfében vásárolt banánt kihúzza a zsebéből, és a kamera felé mutassa. Ezzel a gesztussal a választási eredményben megmutatkozó demokratikus akaratot megvásárolhatósággá degradálta.

Akinek nincs elképzelése a történelmi folyamatokról, annak a fogalmai is hiányoznak. Már maga az „újraegyesülés” is egy olyan szó, ami a baloldalon nemtetszésbe ütközött, mivel ahol két önálló állam létezik, ott semmit nem lehet úgy összeilleszteni, mintha azt valaha szétválasztották volna. A németországi haladók számára az államrezon részévé vált, hogy a „német kérdést”, ahogyan azt a megosztottság idején valamikor elnevezték, megoldottnak tekintették. A Willy Brandt által képviselt keleti politika végül is a másik Németország elismerésének politikájába torkollott. Az „átalakulás a közeledés révén” tétele végeredményben a két rendszer egymás mellett élését, és nem az összeolvadását jelentette.

Aki tehát akkoriban, vagyis 1989 előtt megengedte magának a luxust, hogy más véleménye legyen, igen gyorsan megkapta, hogy maradi. Amikor például Martin Walser, az író 1988 márciusában egy müncheni beszédében ellentmondott annak a széles körben elterjedt felfogásnak, miszerint a kettéosztottságot a német bűnök „örök büntetéseként” el kell fogadni, s ez már csak azért sem helyes, mert semmi nem indokolja, hogy a közösen elkövetett bűnökért csak a nép egyike fele bűnhődjék meg, tehát amikor mindezt elmondta, azonnal megkapta, hogy mondanivalója nem más, mint „nacionalista locsogás” „kocsmai halandzsa”. A Zeit folyóirat egyik cikkének címe így szólt: „Az emlékezet elvesztése – az értelem elvesztése”. Tizenkét hónappal később ledőlt a berlini fal.

El kell mondanunk, hogy a német baloldaliak, vagy legalábbis a többségük, valamilyen furcsa módon vonzódott az NDK-hoz. Nem úgy tekintettek rá, mint egy alternatív lakóhelyre vagy egy olyan helyre, ahol a nyugdíjas éveiket eltöltenék, arra már megvolt a vidéki házikó Toscanában. Még csak nem is töltötték a szabadságukat az NDK-ban, ahhoz azért nem volt elég nagy a sajtóválaszték a „Konsumban”, és a borkínálat is meglehetősen szerény maradt. De mégis létezett egyfajta szentimentális érzés az NDK-val kapcsolatban, legalábbis a derék baloldaliaknál, miszerint a munkások és parasztok állama afféle szocialista „állatkert”, amelyben

természetes életkörülményeik közepette lehetett a szocialista dolgozókat látni.

Olybá tekinteni az NDK-t, mint egy problémákkal terhelt, de mégis szimpatikus kísérletet, a realitásról való lemondáshoz vezetett, és ez a tény utólag már vakmerőnek is tekinthető. Kerülték a kapcsolatot az ellenzékiekkel, akik a „szocialista Paradicsom” valódi állapotáról beszámolhattak volna. Ez „provokációnak” számított a német–német kapcsolatokra nézve. Csak elvétve próbáltak kapcsolatot keresni olyan ellenzékiekkel és emberjogi aktivistákkal, mint például Bärbel Bohley, akinek utólag persze igencsak udvaroltak, de helyette egy látogatásuk során végül mégiscsak inkább Herman Axent, a Politikai Bizottság tagját keresték fel. Így a baloldaliak nagy része meglehetősen elképedt, amikor 1989 októberében és novemberében hirtelenjében ezrek mentek ki az utcára, hogy először az NDK-beli változásokat, majd azután az újraegyesítést követeljék.

Alapjában véve a baloldal mind a mai napig nem találta meg a megfelelő fogalmat arra, ami ezekben a novemberi napokban Németországban történt. Az „ellenforradalom” volt az a szó, ami Günther Gausnak, a Szövetségi Köztársaság 1974 és 1981 közötti állandó kelet-berlini képviselőjének spontán mód eszébe jutott. Jürgen Habermas „DM-nacionalizmusnak” nevezte a népmozgalmat, ami aztán a német egységbe torkollott. A közbeszédben végül a „fordulat” szó vert gyökeret, noha ez a fogalom Honecker utódjától, Egon Krenzről származik, aki ezzel e világtörténelmi jelentőségű eseményt bizonyos értelemben egy természetes, szükségszerűen végbemenő folyamat rangjára degradálta, holott ez esetben sokkal inkább helyénvaló lenne forradalomról beszélni. Ráadásul sikeres forradalomról, ami ezáltal a német történelem ragyogó pillanatai közé tartozik.

Valóban, az 1989–1990-es időszak német szempontból okot ad a büszkeségre, mégpedig az ország mindkét fele számára: az egyik fél összeszedte magát és elűzte az uralkodóit, míg a másik figyelt és drukkolt nekik, és nem gondolt azonnal mindennek a költségeire, nem hangoztatta azonnal a kételyeit. Ám a „forradalom” fogalmának

használata mégis tilos, mivel az elismerő fényben tüntetné fel az eseményeket, amit a baloldal még húsz év elteltével is megtagad.

A német egység bántó hatásai mind a mai napig tartanak. Aki elolvassa a Szövetségi Köztársaság vezető koponyáinak a fal leomlásáról alkotott véleményét, arra következtethet, hogy a nyugati értelmiség jó része a keletiek felkelését személyes sértésnek vette. Valójában semmivel sem tudták megindokolni, hogy az egyesülésnek miért is kell elmaradnia („Európa békéje miatt”, „a szomszédok félelmei miatt”, „a kétes német karakter miatt”, s amikor már úgy tűnt, semmi más nem segít: „Auschwitz miatt”). Günther Grass mondta 1990 februárjában: „A borzalom színtere kizárja a jövőbeli egységes államot”. Más helyen azt magyarázta, hogy Auschwitz a küszöb, a „szégyen küszöbe, amit mindig számításba kell venni”.

Az ijesztgetés legsúlyosabb érve így került be a vitába, de a szerző és követői legnagyobb meglepetésére ezúttal, első alkalommal, hatástalan maradt. „Ez nem politikai vélemény, hanem vallás” – vetette ellen Rudolf Augstein, annak a magazinnak az alapítója és kiadója, amelyik számára dolgozom, amikor Grass ezt az érvet hangoztatta egy televíziós vitaműsorban, és úgy vélte, hogy a zsidókkal szembeni kötelezettségből levezethető a kettős államiság és a nemzetközi szinten való öncsonkítás elkötelezettsége is. Walter Jens, Grass mellett a német erkölcsiség másik fő korifeusa is a visszaeső bűnösök szerepében látta ezekben a hónapokban a németeket, akik esetében a sötét ösztönök kiélését csakis a két részre szakítottság akadályozhatja meg.

Így a német megosztottság megszűnésének végül két igazi áldozata lett: Keleten a gerontokrata funkcionárius elit, Nyugaton pedig a PEN központi bizottságának vélemény szolgálatába beleöszülő vezető eliteje. Miközben az egyik társaság összecsomagolt és visszahúzódott Wandlitzba és Pankow-ba: a saját kuckóiba, ahol aztán egy ideig nem hallatott magáról, addig a másik megmaradt továbbra is magaslesein, és megsértődött a politikára, amely szégyentelen módon ezúttal nélkülük is elboldogult. Megorroltak Kohl kancellára,

aki bátran elkapta a történelem fonálát és ráadásul szemmel láthatólag mindent helyesen is merészelt csinálni, és természetesen a népre, amely egyenesen pimasz módon nem volt hajlandó hallgatni a megmondó emberekre.

A baloldal legtöbb koponyája, beleértve az SPD csúcsvezetését is, nemigen tudott mást felfedezni a keletnémetek egység iránti vágyakozásában, mint a fogyasztás iránti vágyuk primitív kielégítését. Ennek megfelelően voltak becsmérőek a kommentárjaik. Ennyiben tehát Otto Schily is csupán egy hosszú sorba állt be, úgymond egy mozgalom képviselőjeként nyilatkozott oly otrombán. A fogyasztás a baloldal számára tudvalévően valami egészen borzasztó, a hamis tudat kifejeződése.

Az NDK egyetlen nagy bűne az volt, vélte például a Konkret kiadója, Gremliza, hogy egy olyan népet hagyott maga után, amelyik a tüntetéseken is bebizonyította, „hogy még itteni testvéreik ostobaságát, gyávaságát, kapzsiságát, idegengyűlöletét és sovinizmusát is felülmúlja”. Számos nyugatnémet városban szerveztek a zöldek, a szakszervezetek és az önjelölt antifasiszták tüntetéseket az úgynevezett „Negyedik Birodalom” ellen, ahol egységellenes kitűzőket és hatalmas déligyümölcsöket osztogattak.

Számos nyugatnémet és keletnémet baloldalinak még huszonhárom évvel a fal leomlása után is nehezebbre esik, hogy elismerje az NDK gonoszságát, mely hatalmát a megfélemlítésre és megfigyelésre alapozta, ahelyett, hogy az alternatív rendszer szelíd meggyőző erejére épített volna. Az NDK történelmét feldolgozni hivatott vitában az utóbbi években olyan fogalmakat kreáltak, mint a „gondoskodó diktatúra”, angolul azt mondanánk, „Caring Dictatorship”, hogy elmoshassák az NDK diktatúra jellegét.

Meggyőződésem, hamar eljutunk az NDK és a kommunista diktatúra „újszerű” értékeléséhez, melynek táptalaja a jelenlegi pénzügyi válság és az abból fakadó kapitalizmuskritika lesz. Ez az új értékelés – és ez már most látható – arra épít majd, hogy jelenkorunk kapitalizmusának nyilvánvaló problematikája az „alternatíva nélküliség”,

magyarán a kommunizmus már nem képez vele szemben önkontrollt eredményező ellensúlyt.

Ettől az értelmezéstől már csak egy apróska lépés kell ahhoz, hogy az NDK-nak végtére történelmi és emberbaráti funkciókat tulajdonítsanak.

Baranyi Tamás Péter

GEORGE BUSH
A MAGYAR HATÓSÁGOK SZEMÉVEL

Előadásomban nem George Bush személyiségéről vagy az általa elindított és támogatott nagy változásokról kívánok beszélni, hanem levéltári források alapján megpróbálok felrajzolni azt az ívet, amit George Bush megítélése bejárt a nyolcvanas években. Távlati nézetben ugyanis egyértelműnek tűnik a kép: Moszkva egyre kevésbé tudott segíteni Magyarországon gazdasági bajain, így a magyar vezetés magától értetődően inkább Washington felé fordult. Nagyobb felbontásban megvizsgálva azonban azt látjuk, hogy korántsem volt egységes ez az álláspont, az államigazgatás és a véleményformálók egy része pedig még az 1980-as évek ideológiai és hidegháborús terminológiájában gondolkodott George Bushról.

George Bush két kritikus pillanatban, 1983-ban és 1989-ben látogatott Magyarországra. Első látogatásakor egy új hidegháború réme fenyegetett, 1989 pedig a nagy átalakulás éve volt térségünkben. Első látogatását nem csak Afganisztán vagy a lengyel események árnyékkolták be, hanem az is, hogy nem sokkal korábban a szovjet légvédelem véletlenül lelőtte a koreai légitársaság KAL 007-es gépét, 269 utas halálát és hatalmas nemzetközi felzúdulást okozva. Magyarországon, bár semmi nem állt kevésbé érdekében, mint belefolyni egy második hidegháborúba, szovjet nyomásra mégis lehűtötte nyugati kapcsolatait – retorikai szinten legalábbis.¹

---

¹ Békés Csaba, „Why There Was No Second Cold War in Europe”, In: Mary Ann Heiss–S. Victor Papcosma (szerk.), *NATO and the Warsaw Pact – Intrabloc Conflicts*. The Kent State University Press, Kent, Ohio, USA, 2008. 219–221. o.

Kádár már a rakétatelepítés kapcsán lemondta Alexander Haig amerikai külügyminiszter budapesti látogatását, attól tartott ugyanis, hogy a külügyminiszter „itt kezdené nekünk Budapesten szidni a Szovjetuniót meg a ’hegemonisztikus’ törekvéseit”, hiszen az „ilyenek nem lehet szájkosarat rakni a szájára”.² Kádár ugyanakkor egy drámai hangvételű PB-ülésen úgy nyilatkozott, hogy a látogatást kizárólag szovjet nyomásra mondja le. 1980. január 29-én feltette a költői kérdést a PB tagjainak, „Mit gondolnak, meddig udvariaskodnak ők [a szovjetek]? Bocsánat a kifejezésért – a mi kis tetű életünkkel, meg országunkkal, meg minden, meddig fognak ők velünk udvariaskodni?”³ A Politika Bizottság ugyanakkor 1981 nyarán úgy határozott, hogy bár nem kezdeményeznek, de ha az amerikai alelnök Budapestre látogatna, azt kedvezően fogadnák.⁴

1983-ban bejelentették George Bush akkori alelnök kelet-európai körútját, amin Jugoszlávia és Románia után Magyarországot is érinteni szándékozott. A magyar Külügyminisztérium éppen emiatt vette közelebből szemügyre Bush alelnököt, akit a jelentések úgy jellemeztek, mint akinek „mérsékeltabb politikai nézetei vannak”, de ki akarja elégíteni az amerikai „ultrakonzervatív” köröket is. „Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem,” írják, „hogy a jövő évi elnökválasztásokkal kapcsolatban még nem körvonalazódtak az erőviszonyok a Republikánus Párton belül, s Bush esetleges indulásához elengedhetetlen feltétel annak a látszatnak az eloszlatása, hogy ’túl lágy az oroszokkal’”.⁵ Az is nyilvánvaló volt, ahogy fogalmaztak,

---

2 Borhi László, *Hadüzenettől rendszerváltásig: Az Egyesült Államok és Magyarország, 1941–1991*. Akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2010. 309. o.

3 Békés, 224. o.

4 „Konceptióterv George Bushnak, az Egyesült Államok alelnökének hivatalos magyarországi látogatásához”, XIX-J-1-j, USA tük, 24. doboz, 131-002059/7-1983.

5 „Bush alelnök észak-afrikai és kelet-európai körútja”, XIX-J-1-j, USA tük, 24. doboz, 005322.

hogy „Bush potenciálisan hosszabb távon jelen lehet az amerikai politikai életben”.⁶

Bush 1983-as budapesti megbeszélései rendben is folytak. A washingtoni nagykövetség későbbi jelentése szerint Bush alelnök úgy emlékezett vissza, hogy a Kádárral „folytatott beszélgetés még ma is az egyik legemlékezetesebb számára, amelyet valaha is folytatott államférfival”.⁷ A Kádár–Bush-megbeszélésen a legfontosabb téma az volt, hogy nagy vonalakban egyetértettek a két ország közötti békés kapcsolatok sikerességében és e politika folytatásában. Kádár az amerikai alelnök kérésére beszámolt arról, hogy a szovjet léghárítás véletlenül lőtte le a hónap elején a koreai gépet. Bush Magyarországgal kapcsolatban egyértelmű volt: az USA kész gazdasági előnyökre váltani a politikai nyitást.

Budapesti látogatása után az amerikai alelnök Bécsbe érkezett, ahol híres beszédében megerősítette, hogy az USA politikája Kelet-Európában a „differenciálás.” Eszerint Magyarország és Románia például számíthat az amerikai támogatásra, de akik továbbra is száz százalékosan a szovjet vonalhoz ragaszkodnak, azok nem.⁸ Másrészt azonban elmondta, hogy „a mai kelet–nyugati feszültség elsődleges oka az, hogy a szovjetek megsértik [jaltai] kötelezettségeiket”, így a szabad választások biztosítását. Elmondta, hogy a véletlenül lelőtt koreai gép 269 halottja „brutális gyilkosság” áldozata lett. Talán még kellemetlenebbül esett Moszkvának, hogy Bush szerint a Szovjetunió nem része az európai kultúrának, mivel sem a reneszánsz fellendülését, sem a reformációt, sem a felvilágosodás korát nem élte át.⁹ Ezt

6 „G. Bush amerikai alelnök romániai látogatása”, XIX-J-1-j, USA tük, 24. doboz, 005090/1983.

7 „A washingtoni nagykövetség számjeltávirata a Külügyminisztériumnak”, 1986. szeptember 15. MOL, Küm, XIX-J-1-j, USA tük, 27. doboz, 4-53, 004315/2. Idézi: Borhi, *Hadüzenettől*, 315. o.

8 „Austrians Criticize Bush Speech”, *The Christian Science Monitor*, 1983. szeptember 23.

9 Raymond L. Garthoff, *The Great Transition. American-Soviet Relations and the End of the Cold War. The Brookings Institution*, Washington D.C., 1994. 128. o.

egyébként úgy jellemezték a magyar külügyben, hogy „e nyilvánvaló téveszme célja is a becsmélés és a szembeállítás. Ellentétben áll ez azonban a korábban hangoztatott amerikai tétellel, mely szerint ”a nagyszerű szovjet népet is fel kell szabadítani a kommunista iga alól””.¹⁰ Bush azt az anekdotát is elmesélte, hogy az 1831-es varsói felkelést leverő orosz hadsereg katonái kidobták a negyedik emelet-ről Chopin zongoráját. Hozzátette: „Ma az egész közép-európai kultúra Chopin zongorájának sorsában osztozik”.¹¹

A beszéd természetesen heves ellenállást váltott ki a magyar diplomáciából, már csak azért is, mert korábban ők látták vendégül a „neveletlen vendéget”. Ahogy fogalmaztak, Bush felosztotta a kelet-európai országokat jó és rossz kommunistákra. A bécsi beszédben emlegetett szavakat le is fordították a maguk számára, így a szabadság valójában „a szocializmusellenes elemek cselekvési szabadásának lehetővé tételét” jelenti, a prosperitás pedig a „szovjet modell elvetését”. Azt is hozzátették, hogy a differenciálási politika valójában ékverés, a „jó kommunistákat” „közvetítő és nyomóerőként” akarják felhasználni a Szovjetunió ellen, amit még csak nem is titkolnak. Az pedig, hogy Európa megosztottságát nem fogadják el, a szemükben nem más volt, mint a helsinki záróokmány és a békepolitika elvetése.¹²

Bush beszéde kapcsán először Komplektov szovjet külügyminiszter-helyettes korholta le Budapestet. Ügyelni kell, jelezte, hogy „ellenfeleink a magatartásunkból ne vonjanak le olyan következtetést, hogy eltérők bizonyos kérdésekben az álláspontjaink”.¹³ Ehhez köthető Szűrös Mátyás feljelentésének esete is. Szűrös előadást tartott a Magyar Újságíró Szövetségben, ahol Bush-t dicsérte

10 „Bush alelnök észak-afrikai és kelet-európai körútja”, XIX-J-1-j, USA tük, 24. doboz, 005322.

11 Garthoff, 128. o.

12 „Bush alelnök észak-afrikai és kelet-európai körútja”, XIX-J-1-j, USA tük, 24. doboz, 005322.

13 Borhi, 316–317. o.

és kiemelte, hogy a „békés egymás mellett élés” jegyében politizál. A Népszabadság egyik főszerkesztő-helyettese átment a szemben lévő szovjet nagykövetségre feljelenteni Szűrös Mátyást, mert „bagatellizálja az USA imperialista politikáját”. Andropov szovjet pártfőtitkár dörgedelmes levélben kért magyarázatot Kádár Jánostól.¹⁴ „Mi ez, végletes politikai naivítás vagy valami ennél is rosszabb?” – tette fel a költői kérdést Andropov Kádárnak. Kádár megnyugtatta a szovjet pártfőtitkárt, és leszögezte, hogy a vendég nálunk nem szemtelenkedett. Szűrös úgy emlékszik vissza, hogy „valóságos tetemre hívás” volt a következő PB-ülés, utána azonban Aczél elvtárs bizalmasan közölte vele, hogy ne aggódjon, az egész vita csak a jegyzőkönyvnek szólt Andropov lehiggasztására, hiszen Moszkva körülbelül két órán belül értesülni fog mindenről, ami elhangzott az ülésen.¹⁵

Ennél is mulattatóbb azonban a Nők Lapjával kapcsolatos botrány. A női magazin ugyanis az alelnöki látogatás alatt interjút készített a női programon részt vevő Barbara Bush-sal. Igazán ártalmatlan interjú volt, amiből megtudhattuk, hogy mennyire szeret hímezni az alelnöknek, miként vesztették el leányukat fehérvérűségben, illetve miként dolgozik azon, hogy csökkentse a 23 millió funkcionális analfabéta számát Amerikában.¹⁶ George Bush bécsi beszéde nyomán azonban a Nők Lapja interjú is botránykővé vált. A Politikai Bizottság ugyanis úgy fogalmazott, hogy „szükségesnek tartja felhívni a tömegtájékoztatási szervek figyelmét arra, hogy nagyobb politikai érzékenységgel végezzék a munkájukat; helytelen volt a Nők Lapjában interjút közzélni Bush amerikai alelnök feleségével, mert ezzel a kelletnél nagyobb jelentőség látszatát keltették az alelnök látogatásának”. A következő PB-ülésen hosszadalmas javaslatot fogadtak

14 „Bizonyos anyagokat rutinszerűen megküldtek. Interjú Szűrös Mátyással”, *Magyar Hírlap*, 2012. április 12.

15 Szűrös Mátyás, Áskálódás a nemzet ellen, egykor Keleten, majd Nyugaton”, *Magyar Fórum*, 2011. január 11.

16 „Vendégünk: Barbara Bush”, *Nők Lapja*, 1983. szeptember 24.

el a „hazánkba irányuló imperialista propaganda” elleni feladatokról, amire nem volt példa az azt megelőző 10 évben.¹⁷

Röviddel a bécsi beszéd után Bush alelnök Washingtonban fogadta Házi Vencel magyar nagykövetet, aki kifejtette, hogy azért háborodtak fel igazán a beszédén, mert azt nem Budapesten mondta el, hanem Bécsben. Házi beszámolója szerint az alelnök leszögezte: Magyarországot értékeli a legtöbbre a keleti blokkban, ezt azonban Bécsben nem akarta mondani, nehogy többet ártson vele, mint használjon. Az amerikai alelnök azt is megkérdezte, hogy mi a jobb Magyarországnak, ha nyilvánosan dicséri, vagy ha kritizálja a vezetést. Házi válasza szerint a magyaroknak az a jó, ha úgy beszélnek róluk, amilyenek valójában.¹⁸ Általánosságban az az értékelés szilárdult meg Budapesten, hogy a bécsi beszéd retorikai fogás volt, amit Bush a nyugati szövetségeseknek, valamint a választásra készülő amerikai polgároknak szánt. Egy feljegyzés kiemeli Magyarország szerencsés helyzetét, hiszen a kormány minden kérdésről minden résztvevőnek őszintén ugyanazt nyilatkozhatja. Szinte empátiával tették hozzá, hogy „úgy tűnik, ez a lehetőség nem minden kormánynak adatott meg”.¹⁹

Az 1983-as látogatás, bár politikai céljait nagyjából elérte, még később is vihart kavart, és sok fejtörést okozott a szovjet–magyar kapcsolatokban. 1989-re radikálisan megváltozott a helyzet. Hogy mi változott meg? 1985-től Gorbacsov személyében egy lendületes fiatalember került a főtitkári székbe a gerontokrácia évtizedei után. Nagy ütemben haladtak a fegyverzetcsökkentések, a Brezsnyev-doktrína pedig kimúlóban volt – így az 1983 hangulatát mérgező elemek közül már a legtöbb nem volt érvényben. Ez már nem új enyhülés volt, hanem olvadás, sőt tavaszodás, amiben Magyarország élen járt. 1988 májusában a reformokat és a nyugati nyitást már inkább

17 MOL M-KS 288 f. 5/893. ő. e. 28R/91 1983. október 11.

18 „Házi Vencel et. látogatása Bush amerikai alelnöknél”, XIX-J-1-j, USA tük, 24. doboz, 116-0055/7/3/1983.

19 „Bush amerikai elnök [sic!] szeptember 21-i bécsi beszéde”, XIX-J-1-j, USA tük, 24. doboz, 002059/24.

akadályozó Kádárt és körét eltávolították a párt vezetéséből, s közben a magyar kormány szerepe felértékelődött – immár nem a párt irányította a magyar kormányt.²⁰ A példanélküli változások az amerikaiak számára is nyilvánvalóak voltak. Ahogy Mark Palmer amerikai nagykövet fogalmazta 1989 februárjában egy, az Amerika Hangjának adott interjújában: „Magyarországon igazában a '60-as években találta ki valaki a glasznosztot és a peresztrojkát, és az én megítélésem szerint két évtizedes előnyét Magyarország továbbra is megtartja”.²¹ Történt még egy változás: George Bush már nem alelnöke, hanem elnöke volt az Egyesült Államoknak. Ezt meglehetősen kedvezően értékelték Budapesten is, hiszen egyrészt ismerősként üdvözölték, másrészt mérsékelt elnökként ismerték, aki nem akar rövid távú politikai hasznot húzni a kelet-európai rendszerek nehézségeiből. Egy jelentés szerint „George Bush a mérsékelt konzervatívok táborához tartozik és a reagani külpolitika folyamatosságát képviseli – nem az 1980-as Reaganét, hanem a Szovjetunióval megegyezésre kész 1988-asét”. További előnynek tartották Bush külpolitikai érdeklődését és tapasztalatát, ami meggátolja, hogy a kelet–nyugati kapcsolatok a választás után szokásos több hónapig veszteljenek.²²

Májusban bejelentették, hogy Bush elnök ellátogat a kelet-európai változások éllovasának tartott Lengyelországba és Magyarországra. A szovjet reakciók még ekkor sem voltak egységesek abban, hogy miként kellene erre reagálni. Egy májusi Sevarnadze–Baker találkozón a szovjet külügyminiszter üdvözölte a döntést, ugyanakkor Gorbacsov személyes levelében arra figyelmeztette Bush-t június 4-én, hogy „legyen megértőbb, ha segíteni akar”.²³ A magyarok négy

20 Charles Gati, *A füstbe ment tömb. Századvég*, Budapest, 1991. 137. o.

21 „Mark Palmer: Egy nagykövet tapasztalatai”, M-KS 288. f. 32./1989/10. ő. e. 151. o.

22 „George Bush és Michael Dukakis külpolitikai platformja”, XIX-J-1-j, USA tük, 15. doboz, 15/1988.

23 Jack Matlock: *Autopsy of An Empire – The American Ambassador's Account of the Collapse of the Soviet Union*. (New York: Random House, 1995). 198., idézi: Borhi, 354. o.

dolgot szerettek volna az USA-tól, és mindegyik gazdasági jellegű volt. Hitelt, befektetéseket, a legnagyobb kedvezmény elvének korlátlan meghosszabbítását, valamint a COCOM-korlátozások eltörlését. Ez utóbbit az amerikaiak még mindig gyanakodva figyelték, ahogy egy jelentés fogalmazott: „minden alkalommal értésünkre adták, hogy az ún. illegális beszerzés és hírszerzési tevékenység” akadályozza a rendelkezések enyhítését.²⁴

Az elnöki esküje letételét követő hónapban Bush a nemzetbiztonsági politika felülvizsgálatát rendelte el. Az új irányelvek szerint az Egyesült Államok túljutott a feltartóztatás politikáján s Kelet-Európát illetően aktívan fel akart lépni a reformok támogatásában. Az az ország, amelyik a legtöbbet tette a nyugati nyitás, a piaci reformok vagy az emberi jogok tiszteletben tartása terén, amerikai támogatásra számíthatott.²⁵ Ezt a határozott amerikai politikát az MSZMP Külügyi Osztálya is jelentette, azt azonban hozzátették, hogy Kelet-Európa pénzügyi megsegítését „egyes jobboldali körök” nem akarják.²⁶ Az amerikai politika értékelése során a magyarok egyetértettek abban, hogy Bush a korábbinál jóval nagyobb szerepet szán Kelet-Európának, valamint abban is, hogy az új politika a differenciálás továbbfejlesztett változata lesz. Azt, hogy fő célja a gúnyosan idézőjelbe tett „szabad világ” megvédése, nem felejtették el hozzátenni.²⁷ Az sem került el a figyelmüket, hogy „csökken az irányunkban ellenséges jobboldali szervezetek befolyása”, ami alatt a magyar emigráció aktívabb képviselőit értették.²⁸

---

24 Melega Tibor külkereskedelmi miniszter feljegyzése Kovács László külügyminiszter-helyettesnek, 1989. április 18. XIX-J-1-j, USA tük, 1989, 11. doboz, 002245/2., idézi: Borhi, 349. o.

25 U.S. State Department, „National Security Directive 23: United States Relations with the Soviet Union,” Making the History of 1989, Item #416, <chm.gmu.edu/1989/items/show/416 >

26 „Magyarország”, M-KS 288. f. 32./1989/10. ó. e. 284. o.

27 „Az amerikai külpolitika”, M-KS 288. f. 32./1989/10. ó. e. 3. o.

28 M-KS 288. f. 32./1989/10. ó. e. 230. o.

Az MSZMP ifjútörökjei, 1988 májusa óta széles körű hatalommal a kezükben, valamint a nagy öregek egy része teljes vállszélességgel a reformok és a nyitás pártján állt. 1989 elején már egyértelmű volt, hogy radikális változás nélkül az ország csődbe jut. Az MSZMP reformköre Bush-hoz intézett levelében, illetve a marxista közgazdaság doyenje, Bognár József is egyetértett abban, hogy modellváltásra van szükség, és hogy olyan környezetet kell teremteni, ami a külföldi tőke bejövételét „mindkét fél számára nemcsak kívánatosná, hanem elkerülhetlenné is teszi”.²⁹ Kovács László külügyminiszter-helyettes ennél is tovább ment, mikor tárgyalási vázlatot készített Nyers Rezső számára az amerikai elnökkel való megbeszélésekhez. Kovács szerint: „El kellett ismernünk, hogy nem a kádári rendszer további, teljes, maximális liberalizálásában kell gondolkodnunk, hanem egy minőségileg új politikai struktúra kiépítésében”. Ugyanitt azt is kifejti, hogy az MSZMP-nek világnézeti pártból programpárttá kell válnia, léte különben értelmetlenné válik.³⁰

Az átalakulóban lévő MSZMP Bush elnököt többé már nem azokban a hidegháborús szófordulatokban írta le, melyekkel még a néhány évvel korábbi látogatásakor is jellemezték. Ahogy egy jelentésben fogalmaztak, Bush elnök „életének első időszakában bátorságról, vállalkozó szellemről tett tanúbizonyságot”. Hangsúlyozták konzervatív értékrendjét, ugyanakkor figyelmeztettek is, hogy ez nála részben politikai pragmatizmus eredménye is. Ezt is bizonyították Bush vitái a Republikánus Párt befolyásos fősodrával.³¹ Úgy vélték, nem élvezte Reagan korlátlan bizalmát, hiszen azt csak kaliforniai politikusok

29 „Az MSZMP Reformkörének levele George Bush elnökhöz”, 1989. június 4., M-KS 288. f. 32./1989/10. ő. e., 285–286. és „Bognár József Nyers Rezsőnek”, M-KS 288. f. 32./1989/10. ő. e. 301–302. o.

30 „Tárgyalási vázlat Nyers Rezső részére” M-KS 288. f. 32./1989/10. ő. e. 396, 399. o.

31 „George Herbert Walker Bush elnök politikai és emberi arculata”, M-KS 288. f. 32./1989/10. ő. e. 58. o.

érdemelték ki, az egyetlen texasi James Baker kivételével.³² Azt sem felejtik el megemlíteni, hogy Bush az 1980-as elnökválasztás előválasztásain Reagan kihívója volt, amíg „rá nem jött, hogy esélytelen”, s bölcsen beállt támogatni Reagant. Életútja alapján úgy vélték, hogy egyrészt az óvatos kivárás, másrészt a kezdeményező szellem és aktivitás kettőssége, váltakozása érzékelhető személyiségében. Ahogy írták, alelnökként „a közvélemény ’értelmes végrehajtóként’ tartotta számon”. 1989-re azonban ez is megváltozott, mint írják: „Elnöki tevékenységének első szakasza azt igazolja, hogy a politikai pályája során eddig tapasztalt csendes, végrehajtó magatartás helyébe ismét a kezdeményező szellem, az aktivitás tér vissza”. Emberi kvalitásaiban nem volt kétség az MSZMP Külügyi Osztályán: „Megnyerő modorú ember, aki kellemes légkört képes teremteni maga körül. Megszólalásaiban kiegyensúlyozott, bár nem idegen tőle a demagógia sem”.³³ A látogatást ezúttal mindenki úgy értékelte, mint a magyar külpolitika sikerét, a nyitás és a reformok támogatását. Azt azonban egy rövid jegyzetben nem felejtették el megemlíteni, hogy „nem kéne a Hősök terén koszorúzni, nem kéne hiú reményeket...” Sok mindent feladtak már az MSZMP-n belül, de a szimbólumokból még mindig nem engedtek.³⁴

George Bush végül július 11-én felejthetetlen körülmények között mondott rögtönzött beszédet a Kossuth téren. Bush kelet-európai körútja és beszédei a februárban elfogadott új politika artikulálására szolgáltak. Jelenlétével, valamint a protokoll semmibe vételével új, rég nem hallott üzenetet közvetített: Magyarország fontos. Újságírói kérdésre még azt is hozzátette, minél gyorsabban elhagyják az

32 „James Addison Baker III politikai és emberi arculata”, M-KS 288. f. 32./1989/10. ó. e. 62. o.

33 „George Herbert Walker Bush elnök politikai és emberi arculata”, M-KS 288. f. 32./1989/10. ó. e. 59. o.

34 „Feljegyzés George Bush látogatásáról”, M-KS 288. f. 32./1989/10. ó. e. 309–310. o.

orosz csapatok Magyarországot, annál jobb.³⁵ Másnap a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tartott beszédet, amelyben megígérte a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény elvének korlátlan kiterjesztését, valamint összesen 37 millió dollárnyi befektetést.³⁶ A viszonylag korlátozott pénzösszeg azt jelentette, hogy nem akarják az oroszok gyanakvását felkelteni.³⁷ A hetvenes évek külügyminisztere, Puja Frigyes azonban így is nyíltan bírálta az amerikai tőke beáramlását Magyarországra, amit Bush látogatása készített elő, és ostromozta az MSZMP aktuális vezetését, hiszen „kiárúsítják az országot”. Kovács László erre így válaszolt: „olyan korábbi vezetők bírálják a magyar külpolitikát, akik részesei voltak az eladósodáshoz vezető döntéseknek [...] s olyan nemzetközi kötelezettségeket vállaltak, amelyek meghaladták hazánk teherbíró-képességét. [...] Különösnek tartom, hogy olyanok aggódnak most a nemzet sorsáért, akik korábban a nemzeti érdeknek még a létét is tagadták, képviselőket, érvényesítésüket pedig az internacionalizmus feladatának minősítették”.³⁸

George Bush kétszer látogatott Magyarországra a hidegháború alatt, s látogatásai mindkét alkalommal fordulópontnak bizonyultak. A nyolcvanas években Magyarország a szovjet nyomás ellenére sem volt hajlandó új hidegháborúba kezdeni. 1989-es látogatásakor George Bush olyan támogatást adott a magyar rendszerváltoztatásnak, ami egyrészt világosan mutatta, hogy az USA nem fog még egyszer érdektelenséget jelenteni Kelet-Európa ügyében, ugyanakkor nem veszélyeztette a Szovjetunió reformfolyamatait és Európából való visszahúzódását sem. A magyarországi változásokat pedig mi sem

35 Borhi, 355. o.

36 George Bush, „Remarks to Students and Faculty at Karl Marx University in Budapest”. 1989. július 12. *Public Papers of United States Presidents*. <www.presidency.ucsb.edu>

37 Baráth Magdolna (szerk), *Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel, 1956-os* Intézet, Budapest, 2000. 194. o.

38 MOL, Küm, XIX-J-1-k, USA admin 1989, 24. doboz, 1-4979-23/1989., idézi: Borhi, 357. o.

jelzi jobban, mint a sors furcsa fintora, hogy George Bush látogatása miatt el kellett halasztani Kádár János ravatalozását és temetését.³⁹ Az az amerikai politikus, aki 1983-ban még „nem volt elég fontos” ahhoz, hogy feleségével a Nők Lapja interjút készítsen, 1989-re már Kádár Jánosnál is fontosabb lett.

---

³⁹ Osztoivits Ágnes, „Elment az Öreg”, *Heti Válasz*, 2009. július 8.

Vaszil Kadrinov

BULGÁRIA 1989 UTÁN: NEHÉZ ÁTMENET

BULGÁRIA A KOMMUNIZMUS KORÁBAN

1944-től 1989-ig az ország kormányzásáért a Bolgár Kommunista Párt (BKP) viselte a felelősséget, s ez a párt volt felelős azért, hogy az országban totalitárius kommunista rendszer jött létre. A BKP 1944. szeptember 9-én puccsal ragadta meg a hatalmat, egy idegen hatalom, a Szovjetunió támogatásával. 1944-től 1989-ig tartó uralma alatt a BKP mindvégig bűnöző szervezet volt, amelynek az volt a célja, hogy elnyomja a szabadságot és a demokráciát.

A kommunista rendszert a következőkért terheli felelősség:

- az alapvető emberi jogok szisztematikus elnyomása, a lakosság egész csoportjainak politikai, társadalmi, vallási vagy etnikai alapú elnyomása;
- a demokrácia, a jogállam alapvető elveinek, a nemzetközi egyezményeknek és törvényeknek megsértése, s ily módon a BKP-nek és képviselőinek törvény fölé emelése;
- az állampolgárok üldözése mindenféle hatalmi eszközzel, úgymint: kivégzés, embertelen fogvatartási körülmények, kényszermunkatáborok, kínzás és embertelen, erőszakos bánásmód, elmebeteggé nyilvánítás és elmeógyógyintézeti kényszerkezelés, mint a politikai elnyomás eszköze. a tulajdontól való megfosztás, az

oktatásból vagy a képzettségnek megfelelő munkából való kizárás, az országon belüli, illetőleg a határokon túli szabad mozgás megakadályozása, az állampolgárságtól való megfosztás;

- büntetlenül maradt büntettek, bűnelkövetőknek és más személyek üldözőinek törvénytelen kiváltságok juttatása, a bolgár érdekek alárendelése egy idegen hatalomnak, olyan mértékben, amely a nemzeti méltóság elvesztését és az állami szuverenitás megsemmisülését eredményezte.

A kommunista diktatúra idején voltak bolgárok, akikben volt annyi antitotalitárius bátorság, hogy felvegyék a harcot a rendszerrel. Ezrével ölték meg őket vagy zárták hosszú évekre börtönbe, illetve kényszermunkatáborokba. A kommunista rendszer elleni ellenállás minden példája igazságos, erkölcsös és tiszteletre méltó.

1988–1989-ben egyre nőtt a kommunista rendszer ellenzéke, és az orosz, a lengyel, a magyar, a csehszlovák, a román, a német és a kínai demokratákkal együtt a bolgár ellenzék is hozzájárult a rendszer összeomlásához.

1989. NOVEMBER: AZ ÁTMENET KEZDETE

1989 novemberében a kommunista Politikai Bizottság tagjai eltávolították a hatalomból a diktátort, Todor Zsivkovot, és ezzel kezdetét vette az átmenet. A hatalmat gyakorló kommunista párt Bolgár Szocialista Pártra változtatta a nevét. Megalakult a Demokratikus Erők Szövetsége. 1990-ben megtartották a II. világháború utáni első többpárti választást. A következő időszakot társadalmi nyugtalanság jellemezte. Ekkor fogadták el az új alkotmányt. Egy évtizednyi politikai és gazdasági reform után Bulgária 2004. március 29-én a NATO tagja lett, 2007. január elsején pedig csatlakozott az Európai Unióhoz is.

A LÁTSZÓLAGOS POLITIKAI PLURALIZMUS

Igazi demokrácia-e ma Bulgária?

1989 óta szakadatlan hagyomány, hogy az ország új kormányzó pártjainak születése felett a posztkommunista oligarchia bábáskodik. Az oligarchia a volt kommunista pártot vezető családokból, illetve az állambiztonsági klánokból tevődik össze. A privatizációban kedvező pozíciójukat felhasználva, az 1989 előtti politikai hatalmukat az 1990-es években gazdasági hatalomra váltották át. Hogy megfeleljenek a nyugati demokráciák pluralizmust elváró nyomásának, ezek a nagyhatalmú körök nekiláttak, hogy a saját irányításuk alatt tartott „politikai palettát” hozzanak létre.

Az irányításról egyrészt pénzzel gondoskodtak, másrészt úgy, hogy titkos ügynököket építettek be (45 évi kommunista uralom alatt tízezer szám képeztek belőlük) a formálódó politikai mozgalmakba. Az irányítás további módszere a megfelelő média- és propaganda-környezet biztosítása volt. Végül pedig ezt szolgálják azok a sajátos intézkedések, amelyekkel meg kívánják akadályozni, hogy valóban független, az oligarchiák irányítása alá nem tartozó civil mozgalmak és politikai pártok jöhessenek létre. E módszerek alkalmazását megkönnyítette, hogy a nyugati politikai intézmények nem bírálták a folyamatokat, mert érdekeltek voltak abban, hogy Kelet-Európa-szerre nyitottabb, piacbarát struktúrák és piacok jöjjenek létre, de arra már nem fektettek hangsúlyt, hogy demokratikus társadalmak is keletkezzenek. A posztkommunista oligarchia lett a kedvenc „partnerük” az olyan országokban, amelyekben, mint Bulgáriában is, nem működtek olyan demokratikus tömegmozgalmak, mint Lengyelországban vagy Csehországban.

Ha egy külföldi először lép bolgár földre, megtudhatja, hogy több mint 300 párt működik az országban, továbbá számos magán-televízió és több tucatnyi különféle újság és internetes híroldal. Az a benyomása

támad tehát, hogy semmi hiba nincs a demokráciával és a pluralizmussal. Az ország tagja az Európai Uniónak, tiszteletben tartja az emberi jogokat és a jogállamot.

De a megfigyelő hamarosan kezdi megérteni, hogy utánzattal van dolga. Az újságok javarészt bulvárlapok. Nem foglalkoznak komolyan azzal, milyen megoldás körvonalazódik a társadalom fejlődésére és a szükséges reformokra nézve a baloldali, szociáldemokrata, konzervatív, liberális, centrista, zöld vagy egyéb politikai eszmékből és nézetekből kiindulva.

A politikai alternatívákról már csak azért sem folyhat vita, mert elvonja róluk a figyelmet a politikusok közötti személyes kapcsolatok taglalása. Ez az uralkodó stílus nemcsak a nyomtatott sajtóban, hanem a televíziókban is, és ez a hang uralja a nyilvános beszédet is. A politikusok „adnak” vagy „nem adnak”, „játszanak” egyesekkel és „nem játszanak” másokkal. A bulgáriai politikai élet mindennapos része, hogy valaki átigazol egy másik pártba, esetleg épp az előző pártjával leginkább szemben állóba. Mindennapos a szavazatvásárlás, a nepotizmus, a korrupció és annak végeláthatatlan szajkózása, hogy a korrupció ellen csak azért kell harcolni, mert Brüsszel megköveteli.

1990-ben a korábbi totalitárius kommunista párt (a maga egymillió tagjával) Bolgár Szocialista Pártra keresztelte át magát, és csatlakozott az Európai Szocialisták Pártjához, anélkül, hogy a legesekélyebb felelősséget is vállalta volna a kommunista rendszer alatt elkövetett emberiségellenes bűnökért. A BSZP a vörös arisztokrácia pártja, vezetője, Szergej Sztanisev a kommunista rendszer egykori magas rangú funkcionáriusának fia.

Még ugyanabban az évben létrejött a Mozgalom a Jogokért és a Szabadságokért, a török kisebbség pártja. 23 év óta egyfolytában ugyanaz az ember vezeti: Ahmed Dogan, a kommunista titkosszolgálat volt ügynöke. A párt parlamenti frakcióját mind a mai napig hozzá

hasonló egykori ügynökök irányítják. És pártjuk rendszerint a szocialistákkal működik együtt, ugyanazokkal, akik a '80-as években a török kisebbség erőszakos asszimilációján munkálkodtak.

A harmadik legrégebbi párt a Demokratikus Erők Szövetsége, amely 1989-ben jött létre. A kilencvenes évek elején a demokratikus értékrendet valló polgárok körében népszerű volt, de népszerűségét elvesztette, mert az említett oligarchikus körökkel működött együtt, és a korrupció sem hagyta érintetlenül. Ma 2-3%-os támogatottságra számíthat.

E három állandó szereplőn kívül a parlamenti választások alkalmával a posztkommunista oligarchia mindig előhúzza a kalapból egy-egy új „politikai csodát”, egy újabb „honmentő” pártot, amelynek segítségével megszerezheti a szavazatok többségét, és a színpad mögött érvényesítheti saját érdekeit.

2001-ben a volt király, II. Simeon volt a „honmentő”, akit a kommunisták még a negyvenes években száműztek, és aki idős emberként tért haza, hogy pártot alapítson, majd elnyerje a miniszterelnöki posztot. 2001-ben pártja a szavazatok 42,7%-át kapta, ma viszont a 3%-ot sem éri el a népszerűsége. Karrieristák seregei húztak hasznot, s gazdagodtak meg abból, hogy Simeonhoz csatlakozván hatalmi pozícióba kerültek.

2005-ben jött a következő „honmentő”, az idegengyűlölő, nacionalista Volen Sziderov a maga Ataka (Támadás) nevű pártjával, amely ma alig 3-4%-os népszerűséggel büszkélkedhet. Sziderov soha egy bíráló szót nem szólt Oroszországról, és stílusa élénken emlékeztet Vlagyimir Zsirinovszkijra, az orosz nacionalistára. Ebből következőleg az a hír terjedt, hogy az Atakát az orosz titkosszolgálatok támogatják.

Zsivkov, a volt diktátor személyes testőre, és a kommunista állambiztonsági akadémia oktatója, Bojko Boriszov is az oligarchák

támogatásával került hatalomra 2009-ben a Polgárok Bulgária Európai Fejlődéséért pártja élén. Azóta populista stílusban kormányoz, de egy tapodtat sem jutott előbbre az ország gazdasági és szociális problémáinak megoldásában. Az oligarchia PR szakértői előszeretettel választanak olyan nevet politikai projektjeiknek, amely azt tükrözi, mennyire elkötelezett az illető szervezet az állampolgárok ügye mellett.

Most éppen két új pártcsíra is készülődik a 2013-as választásokra. A Polgárok Bulgáriája élén Meglena Kuneva volt Szimeon-párti miniszter asszony áll, A Polgárok a Valódi Demokráciáért vezetője pedig egy Slavi Binev nevű egykori sportoló, aki pillanatnyilag az Ataka párt európarlamentari képviselője. Nem nehéz meglátni, hogy ezen „állampolgári kezdeményezésnek” beharangozott vállalkozások korántsem spontán szerveződések, hanem nagy pénz és tömeges manipuláció van mögöttük.

Az előrejelzések szerint Boriszov és pártja jövőre koalíciós partnerre szorul majd, s ezért vezeti be az oligarchia a maga pénzügyi támogatásával és sajtójának közreműködésével az új állampolgári pártutánszatokat a köztudatba. Vajon állampolgárok valamilyen csoportja képes lehetne rá, hogy pártot alapítson és parlamenti képviselőhez jusson az oligarchiák támogatása nélkül? Nos, nem. Ennek megakadályozását megfelelő korlátok szolgálják, és erről az oligarchia szolgálatában álló megfelelő emberek gondoskodnak. A kilencvenes években háromszáz pártot jegyeztek be, de egyiknek sincs esélye.

Így aztán az állampolgárnak nincs más választása, mint hogy szavazzon ugyanannak a tulajdonosnak valamelyik bábpartjára, vagy pedig hogy bojkottálja a szavazást. A legutóbbi elnökválasztás második fordulójában, tavaly októberben, a választók 51,75%-a nem volt hajlandó elmenni szavazni.

FOGYATÉKOS DEMOKRÁCIA

James Pardew volt szófiai amerikai nagykövet a következőket írta a bulgáriai demokráciáról a Sofia Echo című lap 2011. november 11-i számában:

„Bulgária a legutóbbi elnökválasztáson és települési választásokon egy lépést visszalépett a demokrácia terén. A választásokat megelőző kampány azt mutatta, hogy e NATO- és EU-tag országban a nyomtatott és az elektronikus sajtó szabadsága és függetlensége riasztó mértékben hanyatlott, a politikai megfélemlítés pedig évtizedek óta nem látott méreteket öltött.”

Pardew azt is megállapította, hogy „a politikai megfélemlítés és félelem növekszik Bulgáriában. Súlyos politikai figyelmeztetések vannak, amelyeket nem is igyekeznek kendőzni. A kormányzó párt kampányának irányítását a belügyminiszterre bízta, s ez olyasmiről, mintha Bush elnök az FBI és a CIA igazgatóit kérné fel kampányfőnöknek most, hogy az újráválasztásért szállj harcba. Magánbeszélgetésben ország-szerte felemlítik a bolgárok, hogy meg vannak félemlítve, és hogy félnek a kormánnyal szembeni ellenérzéseiknek hangot adni.”

ETNIKAI KISEBBSÉGEK

Az ország demokráciaszintjének egyik próbája, hogy miként viszonyul a hatalom a kisebbségek jogain esett sérelmekhez. A legnagyobb bulgáriai kisebbséget a mindegy nyolcszáz ezer fős törökség alkotja. A kommunista rendszer utolsó éveiben, 1984 és 1989 között masszív, erőszakos asszimilációs kampány áldozatává vált a török kisebbség.

Ma ezt a kampányt a bolgár kommunista rendszer legnagyobb szabású emberiségellenes bűncselekményének tekintik.

2012. január 11-én, 1989 után 23 évvel, a bolgár parlament határozatban ítélte el a bulgáriai török kisebbség elleni erőszakos asszimilációs kampányt. A parlament felkérte a bolgár igazságszolgáltatást és a Bolgár Köztársaság legfőbb ügyészét, hogy minden szükséges lépést tegyenek meg a bűnösök ellen indított eljárások sikeres befejezése érdekében.

A nyomozás 1990-ben kezdődött, azóta 22 év telt el, és a felelősök közül még egyetlenegy sem ítélték el.

Borisz Velcsev, a hivatalban lévő legfőbb ügyész az egykori kommunista Politikai Bizottság hasonnevű tagjának unokája. Jevgeni Tancsev, az alkotmánybíróság hivatalban lévő elnöke annak a Petar Tancsevnek a fia, aki személyesen vett részt a BKP politikai bizottságának 1984. május nyolcadikai ülésén, amikor is meghozták az erőszakos asszimilációról szóló határozatot. Az ügyészségeket, a belügyminisztérium hivatalait korábbi kommunista ügynökök, kollaboránsok, illetve a rokonaik uralják.

Bulgária mai belügyminisztere fiatal korában a kommunista állambiztonságnál szolgált, a mai miniszterelnök a kommunista állambiztonsági akadémia tanára volt, a török kisebbségi párt elnöke pedig ügynöki minőségben állt a kommunista állambiztonság szolgálatában.

Ezért hát nem várható, hogy a török kisebbség erőszakos asszimilációját célzó akciók felelőseit bíróság elé állítják, pedig a bolgár büntető törvénykönyvben éppen elég olyan paragrafus van, amely ezt lehetővé tenné, sőt, már az 1975-ös helsinki értekezlet után törvénybe iktatták az emberiség elleni bűncselekmények és a népiirtás tényállását.

Ha külföldről nem érkeznek jogászoktól és emberjogi szervezetektől támogatás a megölt törökök hozzátartozóinak és barátainak, akik igazságtételt kérnek, akkor semmi sem fog történni.

Nem történik semmi, ha csak az európai demokraták nem lesznek szolidárisak egymással, és nem nyújtanak egymásnak segítséget.

A tettesek maguktól nem fogak elmenni a bíróságra. A mai Bulgáriában boldog nyugdíjasok ők, s ők élvezik a legmagasabb nyugdíjukat hazánkban.

VOLT KOMMUNISTA TITKOSSZOLGÁLATI TISZTEK

A Forbes magazin szerint Bulgáriában a tíz legbefolyásosabb ember a következő:

1. Bojko Boriszov, Bulgária miniszterelnöke (a kommunista állambiztonsági akadémia egykori oktatója)
2. Cvetan Vaszilev, Kereskedelmi Bank
3. Ivo Kamenov, Chimimport (volt állambiztonsági tiszt)
4. Szimeon Dzsankov, Bulgária miniszterelnök-helyettese és pénzügyminisztere
5. Roszen Plevneliev, Bulgária elnöke
6. Ognyan Donev, Sopharma
7. Valentin Zlatev, Lukoil Bulgaria (a Lukoil Bulgaria az ország legnagyobb, orosz tulajdonú kőolajipari vállalata)
8. Cvetan Cvetanov, Bulgária miniszterelnök-helyettese és belügyminisztere (volt kommunista titkosszolgálati alkalmazott)
9. Kraszimir Gergov, KRES, Piero 97 (volt állambiztonsági tiszt)
10. Cvetelina Boriszlavova, Bolgár-Amerikai Hitelbank (volt állambiztonsági tiszt)

A mai parlament három kormánypárti tagja és a kormány által kinevezet négy tartományi kormányzó a kommunista állambiztonság ügynöke volt. A legutóbbi helyi választásokon a kormányzó párt

legalább harminc volt kommunista állambiztonsági ügynököt indított polgármesteri, illetve tanácsnoki helyért.

A parlamentben képviselt többi befolyásos párt megtűri a jelöltjei között a volt kommunista ügynököket, akár a mai titkosszolgálati állások betöltéséről van szó, akár minisztereket, polgármestereket, ügyészeket és bírákat kell választani vagy kinevezni.

Ebből a körből kerülnek ki a legtöbb bolgár bank, újság, rádió- és tévétársaság, internetes híroldal, arany- és rézbánya, vasmű, tengeri és hegyi üdülőhely, építési nagyvállalat és futballklub tulajdonosai, de az ortodox püspökök, az egyetemi rektorok, professzorok, vezető újságírók és szakszervezeti vezetők is.

Az ellenzékiek, akik szembeszálltak a kommunista rendszerrel, a margóra kerültek, szegénységben és elfeledettségben élnek.

A kommunista terror történetét nem tanítják az iskolákban. Tavaly szeptemberben a kormányzó párt úgy határozott, hogy a Bolgár Hadsereg zenekara felléphet a kommunista diktátor, Todor Zsivkov születésének századik évfordulóján rendezett ünnepségen. Állampolgári csoportok tiltakozása nyomán a döntést visszavonták, és a zenekar mégsem vett részt a rendezvényen.

Ez pontosan ugyanolyan, mintha Angela Merkel elhatározná, hogy a Bundeswehr zenekara lépjen fel Adolf Hitler születésnapján.

MAFFIA

Ma Bulgária legnagyobb problémája alighanem az, hogy a szervezett bűnözés csoportjai igen erősek és mentességet élveznek a törvények alól. Az ő tevékenységük húzódik meg a korrupció és az igazságszolgáltatás alacsony hatékonysága mögött, és gátló hatással van Bul-

gária gazdasági fejlődésére. A bolgár szervezett bűnözés különösen aktív a nemzetközi pénzmosás, a kábítószer-kereskedelem és a pénzhamisítás terén. A jelek szerint csoportjai kapcsolatban állnak az orosz maffiával, a szerb maffiával és az olasz Cosa Nostrával. A mai szervezett bűnözés jelentős részben volt állambiztonság soraiból és a kommunista időszak sportvilágából verbuválódott.

A kommunizmus bukása, 1989 óta, több mint 150 maffiafőnököt öltek meg bérgyilkosok Bulgáriában. A szervezett bűnözésről tudnivaló, hogy a kábítószer-kereskedelem, a prostitúció, a zsarolás, az uzsorázás, a pénzügyi bűnözés, az autólopás és a lopott autók kereskedelme terén aktív. Az emberkereskedelemmel foglalkozó bűnözői csoportok igen mozgékonyak, és az áldozatokat gyakran adják-veszik, cserélik egymás között. Sok csoport szerteágazó legális üzleti tevékenységet folytat belföldön és külföldön a bűnözésből eredő jövedelmek tisztára mosása céljából. Számos ismert üzletember kötődik a szervezett bűnözéshez, s forgatja át javait sportegyesületi tulajdonba, ingatlanfejlesztésbe és pénzügyi vállalkozásokba.

A szervezett bűnözés minden bolgár intézményre fertőző hatással van, s ez alól nem kivétel a kormány, a parlament s az igazságszolgáltatás sem. A cél az, hogy befolyása fennmaradjon, függetlenül attól, ki van kormányon. Ezért a szervezett bűnözés anyagi támogatást nyújt minden nagyobb pártnak, „kezében van” számos városvezetés, parlamenti képviselő, bíró és ügyész is.

SZEGÉNYSÉG, KIVÁNDORLÁS ÉS AGYELSZÍVÁS

Bulgária ma az EU legszegényebb országa. A kezdő orvosok átlagos fizetése 280 euró, az átlagos orvosbér 400 euró, és a nyugdíjazáskori átlagfizetés 500 euró. Németországban az orvosok 3000 eurót keresnek havonta. A megfigyelők riasztó agyelszívásról számolnak be.

Mintegy félmillió ember hagyta el az országot 1989 óta, és további félmillió keres évente szezonn munkát Spanyolországban, Olaszországban, Görögországban, az Egyesült Királyságban és más nyugati államokban.

A MÉDIA

A Freedom House sajtószabadság-rangsorában Bulgária 196 ország közül a 78. helyen állt 2010-ben. A tavalyi felmérés a 76. helyre tette. A sajtó helyzetét az elemzés „részben szabadnak” minősítette.

A „Riporterek határok nélkül” felmérése szerint Bulgária 2011-ről 2012-re drámai mértékben visszaesett a sajtószabadság terén: a 70-ről a 80. helyre. E civil szervezet szerint Bulgária elsősorban a politikai akarat hiánya miatt nem intézkedik a sajtószabadságot sújtó sérelmek ügyében.

A bolgár médiát nagymértékben manipulálják és tulajdoni szerkezete azt bizonyítja, hogy egyre kevesebb kézben összpontosul. A riporterek és a szerkesztők megvesztegethetők annak érdekében, hogy propagandatéziseket úgy adjanak el, mintha információt közölnének, s hogy ne adjanak közre olyan híreket, amelyek nem nyerik el a szponzorok tetszését. A média ilyenén megszállása korlátozza azt a képességét, hogy a civil társadalomnak hangot adjon. Most, hogy közeledik a parlamenti választás időpontja, a koncentrált tulajdon és az újságírói korrupció hatása szembeszökő a sajtótermékekben. Igaz, néhány független forrás még megmaradt, de a közönség már nem bízik a legnagyobb médiumokban, és a bulvár felé fordul.

AZ EU ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ERKÖLCSI FELELŐSSÉGE A BOLGÁR DEMOKRÁCIÁÉRT

Mínt hogy 2007 óta Bulgária az Európai Unió tagja, azóta mind igazságszolgáltatási rendszerét, mind belső rendjét rendszeresen ellenőrzik. Az Európai Bizottság félévente tesz közzé jelentést ezekről az ellenőrzésekről. E jelentések számos konstruktív kritikai megjegyzést intéznek a bolgár hatóságokhoz, de a demokrácia kulcsfontosságú problémáiról szó sincs bennük.

Az Európai Parlament befogadja a strasbourggi palotába az egykori romániai és bulgáriai kommunista állambiztonsági ügynököket. Bulgáriában igen nehéz megmagyarázni a diákoknak, hogy mi lehet az oka a totalitarizmus szolgálói iránti toleranciának.

Szergej Sztanisevet, a Bolgár Szocialista (a korábbi kommunista) Párt elnökét megválasztották az Európai Szocialisták pártjának elnökévé, és ma is ő tölti be ezt a tiszteletet. Miniszterelnök korában azt mondta, hogy akit a volt állambiztonsági irattárak tartalma érdekel, az nem normális.

Csak hogy bizonyos emberek, akik az ajtón át távoztak, most az ablakon át térnek vissza. Ugyanazok az emberek ők, mint akik voltak, csak éppen új ruhát öltöttek, és elfelejtették a múltjukat. Helyénvaló-e az átmenet kifejezés arra, ami Bulgáriában történik, vagy helyesebb volna rejtőzködésről, utánzásról, s ami a lényeg, restaurációról beszélni?

A bolgár állambiztonság 700 vállalatot működtetett Nyugat-Európában, s a rezsim összeomlása előtti években több millió dollárnyi pénzt szivattyúzott oda, hogy aztán a rendszer bukása után immár magánvagyónként lehessen használni ezeket a javakat.

1989-ben az Egyesült Államok kongresszusa elfogadta az Európai demokráciák támogatásáról szóló törvényt, amely felhatalmazta a kormányt, hogy pénzügyi támogatást nyújtson a demokratikus intézmények, a pluralizmus és a szabad piaci gazdaság kibontakoztatásához a balkáni régióban. Bulgária akkor távozott ebből a programból, amikor 2007-ben belépett az Európai Unióba. Addig, 1990-től kezdve, 600 millió dollár segélyt kapott.

De az Egyesült Államok miért működik együtt Bulgáriában a volt kommunista ügynökökkel és funkcionáriusokkal?

Az amerikai diplomácia nagyon sok tapasztalatot szerzett azzal kapcsolatban, hogy miképp képesek a kommunisták imitálni a demokráciát. A II. világháború után Sztálin népi demokráciáról beszélt Kelet-Európával kapcsolatban, és George Frost Kennan ekkor küldte el Truman elnöknek híres „hosszú táviratát”.

Az Egyesült Államoknak erkölcsi kötelessége, hogy ne működjék együtt Bulgáriában azokkal, akik kiszolgálták a kommunista diktatúrát, sem azokkal, akik azon munkálkodnak, hogy hatalmon tartsák a volt ügynökökből, funkcionáriusokból és gyermekeikből álló poszt-kommunista oligarchiát, amelynek tagjai a totalitárius uralom idején felhalmozott pénzügyi és ingatlanban megtestesülő köztulajdon privatizációja révén gazdagodtak meg.

A bolgár fiataloknak szükségük van az Egyesült Államok és az Európai Unió támogatására ahhoz, hogy igazi demokráciát építsenek hazájukban. Ha az Egyesült Államok elfogadja partnernek a volt állambiztonsági ügynököket, hogy felhasználhassa őket vagy együttműködjék velük, akkor igen rossz üzenetet küld a bolgár fiataloknak. Ez nem stratégiai szemlélet. Ha az Egyesült Államok elfogadja a bolgár látszatdemokráciát, azzal önnön liberális alapelveit ássa alá.

A KÖTET SZERZŐI

Balogh András (1944, történész, Magyarország) Diplomata, egyetemi tanár, a történelemtudományok (akadémiai) doktora. 1972-ben szerzett diplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetem történelem szakán. 1988 és 1992 között újdélhi, illetve 2005-től bangokoi nagykövet. 1995 és 1999 között a Magyar Külügyi Intézet főigazgatója. 2004-2006 között a miniszterelnök nemzetközi stratégiai főtanácsadója. 2003-tól több éven át a Magyar Szocialista Párt Táncsics Mihály Alapítványának vezetője. 2010-ben a párt köztársasági elnöknek jelölte, majd a párt elnökhelyettesévé választották. Kutatási területe a modern nemzetközi kapcsolatok története, a nemzeti és etnikai kisebbségek kérdései, Magyarország integrációs törekvései, valamint a dél- és délkelet-ázsiai gazdaság és társadalom kurrens problémái.

Baranyi Tamás Péter (1984, történész, Magyarország) 2010-ben szerzett diplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi karán történelem és amerikanisztika szakon. Jelenleg az ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem doktori programjának hallgatója. 2010-től az Emlékpontok Projekt munkatársa,

2011-től a Terror Háza Múzeum történésze. Kutatási területe a hidegháború története, Magyarország külpolitikája a hidegháborúban, valamint az Amerikai Egyesült Államok története.

Dustin Dehez (1978, külpolitikai szakértő, Németország) A német hadseregtől való leszerelése után a németországi Freiburgi Egyetemen és az angliai Durham egyetemén tanult. Gyakornokként a Hamburgi Afrika Intézet munkatársa volt, majd a Szövetségi Biztonságpolitikai Akadémiánál dolgozott. 2005 elején a CDU/CSU frakció védelmi ügyvivőjének, Christian Schmidtnek az alkalmazásában állt. 2005–2006 között a düsseldorfi Kül- és Biztonságpolitikai Intézet (DIAS) főmunkatársa volt, majd 2006 óta az Intézet északkelet-afrikai régióért felelős igazgatója. Kutatási területe a német és globális biztonságpolitika, különös tekintettel Iránra és Északkelet-Afrikára.

Jan Fleischhauer (1962, újságíró, író, Németország) Irodalmat és jogot végzett a Hamburgi Egyetemen. 1989-től a Der Spiegel hírmagazinnál volt szerkesztő különböző beosztásokban. A közgazdasági rovat helyettes vezetője, majd a fővárosi iroda helyettes vezetője lett. 2001 és 2005 között gazdasági tudósító volt New Yorkban. 2009-ben jelent meg *Balosok között* (Unter Linken: Von einem, der aus Versehen konservativ wurde) című könyve, melyben leírja, hogyan vált szociáldemokratából konzervatívvá. 2011 óta népszerű rovatot vezet a Spiegel Online kiadásában. 2012-ben megjelent új könyvének címe a *Fekete kanális: amit mindig is sejtett a baloldaltól, de nem merte megkérdezni* (Der schwarze Kanal: Was Sie schon immer von Linken ahnten, aber nicht zu sagen wagten).

Hans Kaiser (1947, újságíró, politikus, Németország) Szakmai pályafutását 1975-ben kezdte mint szerkesztő a német közszolgálati rádiónál Mainzban. 1979-től 1982-ig Rheinland-Pfalz tartomány CDU-képviselőcsoportjának szóvivője. 1982-től a szociális, családlügyi, egészségügyi és környezetvédelmi miniszter szóvivője ugyanott. 1989-től 1992-ig a Konrad Adenauer Stiftung központjában szóvivőként és kommunikációs vezetőként dolgozott. 2003-tól 2004-ig a türingiai kormány szövetségi és európai ügyekért felelős minisztere és szövetségi küldötte. 2005-től 2006-ig a Konrad Adenauer Alapítvány ázsiai regionális csoportjának a tagja, valamint Ázsia, Kazahsztán és Dél-Kaukázus regionális megbízottja. 2006. július 1-től 2012. augusztus 31-ig a Konrad Adenauer Alapítvány budapesti irodájának vezetője volt.

Kounalakis, Markos (1956, újságíró, író, USA) A Columbia Egyetemen végzett 1988-ban, ahol jelenleg az újságíró-iskola felügyelő bizottságának a tagja. Egyetemi tanulmányait követően újságíróként tevékenykedett. A Newsweek megbízásából a kommunizmus bukásáról tudósított Kelet-Németországból, Csehszlovákiából, Magyarországról, Romániából, és Bulgáriából, majd a jugoszláviai etnikai viszály és háború kitöréséről. Később az NBC és Mutual News rádiók moszkvai tudósítójaként dolgozott, és a Szovjetunió összeomlásáról, valamint az afganisztáni háborúról számolt be. Jelenleg a budapesti Közép-európai Egyetem Média és Kommunikáció Kutató Központjának vezető kutatója. A Washington Monthly korábbi elnöke és kiadója. Felesége Eleni Tsakopoulos Kounalakis, 2010 óta az Egyesült Államok magyarországi nagykövete.

O'Sullivan, John (1942, újságíró, politikai kommentátor, Nagy-Britannia) Tanulmányait a Londoni Egyetemen végezte. Az 1970-es országos választásokon konzervatívként jelöltette magát a Gateshead West-i kerületben. 1972-től 1979-ig a Daily Telegraph parlamenti sketch írója, a London Times társszerkesztője. Az Új Atlanti Kezdeményezés alapítója és társelnöke, 1986-tól 1988-ig Margaret Thatcher tanácsadója. A Szabad Európa Rádió és a Szabadság Rádió ügyvezető szerkesztője Prágában és a National Review külföldi tudósítója, kilenc évig főszerkesztője. 2003-tól 2005-ig szerkesztője a National Interest-nek, 2000 és 2003 között főszerkesztője a United Press International-nek. 1991-ben a Commander of the British Empire kitüntetésben részesült. A 2006-ban megjelent *Az elnök, a pápa és a miniszterelnök* című könyve magyarul, melyben II. János Pál pápa, Reagan elnök és Thatcher miniszterelnök szerepét tárgyalja a kommunizmus összeomlásában.

Karol Sauerland (1936, filozófus, Lengyelország) A berlini Humboldt Egyetem filozófia szakán szerzett diplomát, majd a Varsói Egyetemen matematikát és germanisztikát tanult. Germanisztikát és német irodalmat tanított Torunban és a Varsói Egyetemen.

1980-ban belépett a Szolidaritás mozgalomba, az egyetemi mozgalom elnökségének tagja lett. A Szolidaritásban végzett munkája miatt a lengyel állam állandóan zaklatta. Professzori kinevezését a Varsói Egyetem már 1982-ben jóváhagyta, de címét politikai okokból csak 1989-ben, a Lengyel Államtanács elnökének külön engedélyével kaphatta meg. 1994–2003 között a brémai „Hannah Arendt-díj a politikai gondolkodásért” bíráló, odaítélő bizottságának tagja volt. A varsói Filozófiai Egyesület elnöke; a Lengyel Tudományos

Akadémia Irodalomtudományi Osztályának elnökségi tagja 2003 óta. Jelenleg elnöke egy, a közép- és kelet-európai kulturális kölcsönhatásokat vizsgáló munkacsoportnak. „Harminc ezüst – Besúgások és árulások” című könyve magyarul is megjelent.

Vaszi Kadrinov (1959, szociológus, Bulgária) A Szófiai Ohridi Szent Kelemen Egyetemen végzett szociológiai szakon. 1985-ben rendszerellenes tevékenysége miatt egy évre bebörtönözték. 1989-ben alapító tagja volt a Demokrata Klubnak és a plovdivi Demokratikus

Erők Uniójának. 1991 és 2004 között civil szervezetek tanácsadója volt, valamint a bolgár parlament civil társadalommal foglalkozó bizottságának tagja. 2004–2009 között a Zöldek képviselőcsoportjának parlamenti asszisztense volt Brüsszelben. 2006-ban a volt kommunista titkosszolgálatok iratainak nyilvánossá tételéért folytatott kampányt vezette. 2007-ben megalapította a Civilek a Durzsavna Szigurnoszt ellen nevű, hasonló célokért küzdő szervezetet. 2007 és 2009 között elindította a Tiszta Európa Parlamenti Kampány mozgalmát Bulgáriában. 2008 óta az új bolgár Zöldpárt elnökségi tagja. A szófia Hannah Arendt Központ elnöke.

Schmidt Mária (1953, történész, Magyarország) Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának történelem-német szakán szerzett középiskolai tanári diplomát. 1985-ben doktori vizsgát tett, 1999-ben megszerezte a PhD fokozatot.

1996-tól tanít a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Posztgraduális ösztöndíjakkal, illetve vendégtanárként megfordult a bécsi és innsbrucki egyetemeken, Oxfordban, Párizsban, Berlinben a Inns-

bruckban, Tel-Avivban, továbbá a jeruzsálemi Jad-Vashemben, a New York-i és a bloomingtoni egyetemen, valamint a stanfordi Hoover Intézetben. 1998 és 2002 között a miniszterelnök főtanácsadója. A XX. Század Intézet, a XXI. Század Intézet és a Terror Háza Múzeum főigazgatója. 2002-től a 20. századi európai diktatúrák és a demokratikus átalakulások összehasonlító kutatására létrejött nemzetközi Ettersberg Alapítvány kurátora, az Európai Történelem Háza múzeum-projekt tanácsadó testületének tagja. Kutatási területei közé tartozik a magyar zsidóság története 1918-tól, diktatúrák a XX. században, Magyarország története a diktatúrák alatt.

Stone, Norman (1941, történész, író, Nagy-Britannia) 1962-ben kitüntetéssel végzett a Cambridge-i Egyetem (Gonville and Caius College) történelem szakán. 1962 és 1965 között a közép-európai történelmet kutatta Bécsben és Budapesten. 1967-től

tanársegédként, 1973-tól pedig mint egyetemi tanár tanított orosz és német történelmet a Cambridge-i Egyetemen. 1984 és 1997 között az Oxfordi Egyetemen legújabbkori történelmet oktatott. 1997-ben nyugdíjba ment, és az ankarai Bilkent Egyetem nemzetközi kapcsolatok tanszékén tanított. 2005-től másik két isztambuli egyetemen is óraadó. 1987 és 1992 között számos újság és hírügynökség – BBC, Sunday Times, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Wall Street Journal – rendszeres kolumnistája és hírkomentátora. Ugyanebben az időszakban, 1987 és 1992 között, Margaret Thatcher külügyi tanácsadója és beszédírója.

Nyomdai előkészítés: Typo Time Bt.

Nyomdai munkálatok: AduPrint Kiadó és Nyomda Kft.

Felelős vezető: Tóth Éva, ügyvezető igazgató

ISBN 978-615-5118-08-1